

EEN VOORSPOEDIGE TOEKOMST

Een onderzoek naar bouwoffers gekoppeld aan gebouwen uit de IJzertijd in het Utrechts-Gelders rivierengebied

Bachelorscriptie ter afsluiting van de hbo-
opleiding Archeologie, Saxion Hogescholen te
Deventer

Auteur: Luc H.G. Selman

Studentnummer: 2440858

Begeleiding: Margje Vermeulen-Bekkering &
Stephan Weiß-König

EEN VOORSPOEDIGE TOEKOMST

Een onderzoek naar bouwoffers gekoppeld aan gebouwen uit de IJzertijd in het
Utrechts-Gelders rivierengebied

Luc Selman, Angeren

Colofon

Titel: Een voorspoedige toekomst. Een onderzoek naar bouwoffers gekoppeld aan gebouwen uit de IJzertijd in het Utrechts-Gelders rivierengebied.

Auteur: Luc H.G. Selman.

Studentnummer: 2440858.

Type onderzoek: Bachelorscriptie ter afsluiting van de hbo-opleiding Archeologie, Saxion Hogescholen te Deventer.

Begeleiding: S. Weiß-König (Het Gelders Archeologisch Centrum Museum G.M. Kam, Nijmegen) & M. Vermeulen-Bekkering (Saxion Hogescholen, Deventer).

Opdrachtgever: Het Gelders Archeologisch Centrum Museum G.M. Kam.

Vormgeving: L.H.G. Selman.

Kaftafbeelding: <http://www.archeologiebijsterhuizen.nl/2011/09/topvondst-ritueel-verlaten-pot/>.

Versie: Eindversie, 10-07-2018.

Saxion Hogescholen, Deventer

Handelskade 75
7417 DH Deventer
0570 603 663
Opleiding Archeologie

Copyright © Saxion Hogescholen Deventer, 2018.

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

De auteur aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie 'Een voorspoedige toekomst. Een onderzoek naar bouwoffers gekoppeld aan gebouwen uit de IJzertijd in het Utrechts-Gelders rivierengebied'. Deze scriptie is het resultaat van een onderzoek naar verschillen en overeenkomsten tussen bouwoffers in nederzettingen uit de IJzertijd. Het onderzoeksgebied is het Utrechts-Gelders rivierengebied. De scriptie is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de hbo-opleiding Archeologie van Saxion Hogescholen te Deventer.

Het onderwerp rondom bouwoffers wekte mijn interesse toen ik hier voor het eerst mee in aanraking kwam tijdens mijn bezoek aan de archeologische opgraving te Wijchen-Bijsterhuizen in het studiejaar 2012/2013. Bij deze opgraving werd een keramische pot aangetroffen, waarvan door de aanwezige archeologen werd vermoed dat het om een bouwoffer ging. Voor de archeologische periode IJzertijd is gekozen, omdat deze periode mij sinds de start van mijn hbo-studie Archeologie het meest heeft aangesproken.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van Het Gelders Archeologisch Centrum Museum G.M. Kam, ook wel 'de opdrachtgever'. Bij deze organisatie heb ik tijdens een eerdere stage al ervaring opgedaan. Tijdens het onderzoek heeft Stephan Weiß-König vanuit deze opdrachtgever de taak van begeleider op zich genomen. Vanuit Saxion Hogescholen nam Margje Vermeulen-Bekkering deze taak op zich.

Via deze weg wil ik gebruikmaken van de mogelijkheid om een aantal personen te bedanken die waardevol zijn geweest voor dit afstudeeronderzoek. Allereerst wil ik mijn begeleiders, Stephan Weiß-König en Margje Vermeulen-Bekkering, bedanken voor hun tomeloze inzet en begeleiding gedurende het gehele afstudeerproces. Zonder hen was het eindresultaat van lagere kwaliteit geweest. Daarnaast wil ik medestudent Rutger Duistermaat bedanken voor de hulp in het opfrissen van mijn databasekennis, waarvoor hij zelfs in de vakantie de tijd nam. Eveneens wil ik alle personen bedanken die bereid waren mij te voorzien van de benodigde archeologische publicaties, datasets en overige gegevens. Hierbij een speciale vermelding voor Anna de Rijck (BAAC; België), Arthur Sloos (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), Erik Jacobs en Jan Willem Beestman (beiden ADC), Mirella de Jong (Provinciaal Depot Utrecht), Martijn Spinder (Gemeentelijk Depot Nijmegen), Liesbeth Schuurman (Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Nijmegen) en verscheidene werknemers van het provinciaal Depot van Zuid-Holland. Als laatste wil ik graag mijn vriendin Iris bedanken voor haar steun gedurende het afstudeerproces.

Ik wens alle geïnteresseerden veel plezier bij het lezen van deze afstudeerscriptie.

Luc Selman

Angeren, 10 juli 2018

Inhoudsopgave

COLOFON	4
VOORWOORD	5
INHOUDSOPGAVE	6
SAMENVATTING.....	8
1 INLEIDING	12
1.1 PROBLEEMVERKENNING	12
1.2 AANLEIDING EN ONDERZOEKSDOEL.....	13
1.3 PROBLEEMSTELLING	13
1.4 LEESWIJZER	14
2 RELEVANTIE.....	16
2.1 RELEVANTIE TEN OPZICHTE VAN ARCHEOLOGISCHE THEORIEËN	16
2.2 RELATIE MET NATIONALE ONDERZOEKEN	16
2.3 RELATIE MET INTERNATIONALE ONDERZOEKEN.....	17
3 ONDERZOEKSMETHODEN.....	18
3.1 ONDERZOEKSMETHODEN	18
4 ONDERZOEKSKADER.....	22
4.1 LANDSCHAPPELIJK KADER	22
4.2 CHRONOLOGISCH KADER	23
4.3 NEDERZETTINGSKADER	23
5 BEWUSTE EN ONBEWUSTE DEPOSITIES	25
5.1 ONBEWUSTE DEPOSITIES	25
5.2 BEWUSTE DEPOSITIES	25
5.3 CONCLUSIE	28
6 BOUWOFFERS: EEN THEORETISCHE ANALYSE.....	30
6.1 BOUWOFFERS: DE ACHTERGROND	30
6.2 ONDERZOEKSCATEGORIEËN	31
6.3 WAARDERINGSMODEL	35
7 VERGELIJKING IN HET UTRECHTS-GELDERS RIVIERENGEBIED	38
7.1 WAARDERINGSMETHODE	38
7.2 NA DE WAARDERING	38
7.3 VONDSTSAMENSTELLING.....	40
7.4 VONDSTCONTEXT	45
8 VERGELIJKING MET BUITENLANDS ONDERZOEK.....	48
8.1 INTRODUCTIE	48
8.2 VONDSTSAMENSTELLING.....	49
8.3 VONDSTCONTEXT	56
9 RESULTATEN: ANALYSE VAN DE VERGELIJKINGEN	59
9.1 ANALYSE OP MESONIVEAU (HET UTRECHTS-GELDERS RIVIERENGEBIED)	59
9.2 ANALYSE OP MACRONIVEAU (HET BUITENLANDSE REFERENTIEONDERZOEK)	63
10 CONCLUSIE.....	66
10.1 BEANTWOORDING VAN DE DEELVRAGEN	66

10.2	BEANTWOORDING VAN DE HOOFDVRAAG.....	70
11	DISCUSSIE	72
11.1	MICRONIVEAU.....	72
11.2	MESONIVEAU.....	73
11.3	MACRONIVEAU.....	73
12	AANBEVELINGEN.....	75
12.1	MICRONIVEAU.....	75
12.2	MESONIVEAU.....	75
12.3	MACRONIVEAU.....	76
13	LITERATUURLIJST	77
	BIJLAGE I. VERKLARENDE WOORDENLIJST	83
	BIJLAGE II. OVERZICHT ARCHEOLOGISCHE PERIODEN VOLGENS HET ABR	84
	BIJLAGE III. INVOERGEGEVENS ARCHIS-DATABASE.....	85
	BIJLAGE IV. VERWERKTE VONDSTGEGEVENS.....	86
	BIJLAGE V. TABELLEN AFSTUDEERONDERZOEK	87
	BIJLAGE VI. WAARDERING OBJECTEN	88
	BIJLAGE VII. METHODE VAN WAARDERING	89
	BIJLAGE VIII. RESULTAAT NA WAARDERING	92
	BIJLAGE IX. DATASET REFERENTIEONDERZOEK.....	110

Samenvatting

Deze afstudeerscriptie is geschreven in het kader van het afstuderen aan de opleiding Archeologie van Saxion Hogescholen in Deventer. Het onderzoek heeft plaatsgevonden in opdracht van Het Gelders Archeologisch Centrum Museum G.M. Kam. De afstudeerscriptie heeft als onderwerp bouwoffers gekoppeld aan gebouwen uit ijzertijdnederzettingen (700 v.C. – 12 v.C.) in het Utrechts-Gelders rivierengebied (het onderzoeksgebied). Het doel van het onderzoek is enerzijds het opstellen van een waarderingsmodel voor het archeologisch werkveld, waarmee een onderscheid te maken valt tussen bouwoffers en andere soorten deposities. Anderzijds is het doel het maken van een overzicht van patronen van bouwoffers in een afgebakende regio.

Deze bouwoffers, die zijn achtergelaten tijdens de bouw van gebouwen (woonstalhuizen, spiekers en bijgebouwen), zijn bij verschillende archeologische onderzoeken aangetroffen. Een duidelijk overzicht van bouwoffers binnen een afgebakende regio ontbreekt in Nederland echter nog. Doordat dit overzicht ontbreekt, zorgt het onderwerp bouwoffers nog voor veel vragen. Tijdens het afstudeeronderzoek is een overzicht van bouwoffers opgesteld voor het Utrechts-Gelders rivierengebied. Deze regio strekt zich uit van Schoonhoven (Zuid-Holland) in het westen tot Zevenaar (Gelderland) in het oosten. De geografische afbakening van het gebied valt samen met de archeoregio 'het Utrechts-Gelders rivierengebied'. De bouwoffers uit dit overzicht zijn vervolgens met elkaar vergeleken op basis van de vondstsamenstelling en -context. Met behulp van deze vergelijking is geprobeerd om patronen tussen verschillende bouwoffers zichtbaar te maken.

De hoofdvraag die tijdens het afstudeeronderzoek beantwoord is, luidt: *'Welke patronen zijn aanwezig bij bouwoffers die toebehoren aan gebouwen van ijzertijdnederzettingen in het Utrechts-Gelders rivierengebied?'.* Om deze vraag te beantwoorden is gebruikgemaakt van negen verschillende deelvragen. Deze deelvragen zijn onderverdeeld in drie verschillende onderzoeksniveaus: het micro-, meso- en macroniveau.

Op microniveau is met behulp van het Archeologisch Informatiesysteem ARCHIS 3 een overzicht gemaakt van archeologische onderzoeksverslagen met daarin een beschrijving van mogelijke ijzertijdnederzettingen in het Utrechts-Gelders rivierengebied. Het gaat voornamelijk om archeologische onderzoeksverslagen die het resultaat zijn van archeologische begeleidingen, proefsleuven- en opgravingsonderzoek. Deze onderzoeksverslagen zijn geraadpleegd via de bibliotheek van de RCE in Amersfoort, de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en het archeologisch e-depot. Dit heeft geresulteerd in een overzicht met in totaal 69 verschillende nederzettingen in het onderzoeksgebied, waarbij gebouwen uit de IJzertijd zijn aangetroffen. Deze nederzettingen zijn opgenomen in een access-database in de tabel 'Vindplaats'. Vervolgens is aan de hand van de onderzoeksverslagen bekeken hoeveel gebouwen uit de IJzertijd er binnen deze nederzettingen zijn aangetroffen tijdens archeologisch onderzoek. Het bleek te gaan om 643 gebouwen. Deze gebouwen zijn eveneens opgenomen in de access-database, maar dan in de tabel 'Gebouw'. De gebouwen zijn opgebouwd uit verschillende grondsporen, waarbij te denken valt aan paalkuilen of greppels. Getracht is om te achterhalen welke grondsporen behoren bij de verschillende gebouwen.

Van deze grondsporen is geprobeerd het bijbehorende spoornummer te vinden (bijvoorbeeld door het raadplegen van een 'allesporenkaart'). Deze spoornummers zijn vervolgens opgezocht in de bijbehorende sporenlijsten. De sporen zijn opgenomen in de access-database in de tabel 'Spoor'. De grondsporen uit dit overzicht zijn vervolgens één voor één gecontroleerd in de vondstenlijsten uit de bijbehorende onderzoeken. Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in een overzicht van alle archeologische objecten die zijn aangetroffen binnen de sporen die behoren bij de gebouwen uit de IJzertijd. Deze vondstenlijsten waren niet altijd aanwezig. Daarom zijn de archeologische onderzoeksverslagen van de 69 nederzettingen ook doorgekeken op de aanwezigheid van beschrijvingen van objecten binnen gebouwen. Al deze objecten zijn opgenomen in de access-database in de tabel 'Object'. In dit overzicht zijn enkele duizenden objecten opgenomen. Het gaat daarbij zowel om bouwoffers als andere soorten deposities, die in dezelfde vondstcontexten voorkomen. Hierbij valt te denken aan deposities die per toeval in een context terecht zijn gekomen, bijvoorbeeld via bioturbatie, opspit en nazakking. Deze deposities zijn in deze afstudeerscriptie aangeduid als onbewuste deposities. Daarnaast zijn er nog deposities die bewust

gedeponeerd zijn, maar met een andere functie dan bouwoffers. Voorbeelden daarvan zijn nederzettingsafval, graansilo's, verstopte objecten, constructie-elementen en verlatingsdeposities.

Bouwoffers wijken op een aantal gebieden af van de bovengenoemde onbewuste en bewuste deposities. Hierdoor is het mogelijk om deze deposities van elkaar te onderscheiden. Bouwoffers lijken in eerste instantie geen functioneel doel te hebben, zoals bij constructie-elementen wel het geval is. Bouwoffers zouden om verschillende redenen gedeponeerd kunnen zijn. De verklaring die in de literatuur het meest wordt genoemd heeft betrekking op zogenaamde hogere machten, waar men in de IJzertijd mogelijk in geloofde. Hierbij valt te denken aan geesten, demonen, goden enzovoort. Bij de bouw van een gebouw zorgde men voor een verstoring van de bodem. Deze bodem viel volgens deze theorie onder het machtsbereik van de hogere machten. Om de hogere machten tevreden te houden, kon men over gaan tot het brengen van een offer. De hogere machten zouden in dat geval als ontvanger van deze deposities gelden. Volgens deze theorie probeerde men met behulp van een offer instorting/ brand/ blikseminslag en andere degradatievormen van een gebouw te voorkomen, ziekten bij de bewoner(s) en het vee te voorkomen, de bewoner(s) te beschermen, voor voldoende voedsel te zorgen, het recht op bewoning geven en boze geesten te weren. Het gaat hier slechts om mogelijke verklaringen. De daadwerkelijke functie van een bouwoffer uit de IJzertijd valt namelijk vrijwel nooit te achterhalen, omdat geschreven bronnen uit de Nederlandse IJzertijd ontbreken. Veel informatie met betrekking tot bouwoffers in de IJzertijd is daarom afkomstig van historische bronnen uit latere perioden en etnografische voorbeelden.

Uit beschrijvingen van bouwoffers in Nederland blijkt dat deze bewuste deposities in verschillende vondstcontexten zijn aangetroffen. Hierbij valt te denken aan paalkuilen, wandgreppels, haardkuilen en wanden. Daarnaast moet er rekening worden gehouden met deposities die niet direct aan een specifiek grondspoor te koppelen zijn, maar wel een connectie hebben met een gebouw. Hierbij valt te denken aan objecten die zijn aangetroffen bij voorplaatsen (een plaats of open ruimte voor een gebouw) of rondom de ingang van een gebouw. Naast de indeling op vondstcontext is het ook mogelijk bouwoffers in te delen in verschillende vondstcategorieën. Hierbij valt onderscheid te maken in gebruikte type object(en) of materiaalsoort(en). Type objecten die in het verleden als bouwoffer zijn aangetroffen zijn weefgewichten, spinstenen, potten, (drink)bekers, schalen, dierlijk skeletmateriaal et cetera. Uit de literatuur zijn bouwoffers uit de IJzertijd bekend van onder andere keramiek, glas, metaal, steen of organische resten.

De bovengenoemde bouwoffers verschillen van elkaar op basis van vondstcontext of -samenstelling. Een overeenkomst tussen deze bouwoffers is daarentegen dat het deponeren ervan heeft plaatsgevonden tussen het moment van de start van de bouw en het eerste gebruik van een gebouw (de constructiefase). Bewuste deposities die gedeponeerd zijn op het moment dat een gebouw werd verbouwd of uitgebreid kunnen echter ook een bouwoffer zijn. Bouwoffers onderscheiden zich hiermee van andere bewuste deposities, die vaak op andere momenten zijn gedeponeerd.

Om de bouwoffers van de andere bewuste deposities en onbewuste deposities te scheiden is een waarderingsmodel opgesteld. In dit waarderingsmodel is een aantal criteria opgenomen waaraan een object moet voldoen om als bouwoffer geïnterpreteerd te worden. De duizenden objecten zijn gewaardeerd aan de hand van de beschikbare informatie in de opgravingsdocumentatie. De objecten zijn, omwille van de beperkte beschikbare tijd, niet daadwerkelijk bekeken. De criteria voor waardering zijn:

- criterium 1: het is een bewuste depositie en geen onbewuste depositie;
- criterium 2: de bewuste depositie is geen nederzettingsafval;
- criterium 3: de depositie is gedeponeerd gedurende de constructiefase van een gebouw.

Objecten die aan alle bovengenoemde drie criteria voldoen worden in deze afstudeerscriptie beschouwd als 'waarschijnlijk een bouwoffer'. Objecten die alleen voldoen aan criterium 1 en criterium 2 worden beschouwd als 'mogelijk een bouwoffer'. Objecten die alleen voldoen aan criterium 1 of aan geen criterium voldoen, worden beschouwd als 'waarschijnlijk geen bouwoffer'. Na de waardering van duizenden objecten is gebleken dat geen van de objecten beschouwd kan worden als 'waarschijnlijk een bouwoffer'. Hiervoor ontbreekt belangrijke informatie in veel

gevallen. Wel zijn 34 deposities beschouwd als 'mogelijk een bouwoffer'. Deze deposities zijn in de afstudeerscriptie nader onderzocht.

Op mesoniveau zijn deze 34 mogelijke bouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied met elkaar vergeleken (op basis van de vondstsamenstelling en -context). De resultaten hiervan zijn weergegeven in verschillende diagrammen en tabellen. Met betrekking tot de vondstsamenstelling is allereerst gekeken naar het aantal objecten waaruit een mogelijk bouwoffer bestaat. Vervolgens zijn de verschillende deposities vergeleken op basis van de periode waaruit zij dateren. Hierbij is een indeling gemaakt in Vroege-, Midden- en Late-IJzertijd. De objecten die als mogelijke bouwoffers geïnterpreteerd zijn, zijn vervolgens ingedeeld in een hoofdcategorie materiaalsoort (bijvoorbeeld keramiek) en een subcategorie materiaalsoort (bijvoorbeeld aardewerk). Vervolgens is binnen elke materiaalcategorie (keramiek, metaal, steen, organische resten en glas) een indeling gemaakt van de typen objecten die voorkomen. Zo komen er binnen de materiaalcategorie keramiek complete potten, weefgewichten, spinstenen en een kraal voor. Uiteindelijk zijn alle objecten onderverdeeld in een objectfunctie (naast de rituele functie), zoals productie, verzorging en kookgerei.

De mogelijke bouwoffers zijn vervolgens ook ingedeeld in de vondstcontext waarin zij zijn aangetroffen. Hierbij is allereerst gekeken naar het aantal mogelijke bouwoffers per nederzetting. Vervolgens is gekeken naar het aantal mogelijke bouwoffers per gebouw. Eveneens is de verspreiding van de deposities over verschillende gebouwtypen bekeken (woon(stal)huis, spieker of bijgebouw). Daarnaast is van elke depositie onderzocht in welk spoortype zij zijn aangetroffen (paalkuil, greppel, kuil et cetera). Binnen het spoortype paalkuil is de verspreiding over het type paalkuil bekeken (wandpaal, middenstaander, ingangspaal et cetera). Ten slotte is de verspreiding van de deposities over het Utrechts-Gelders rivierengebied onderzocht.

Na de bovengenoemde vergelijkingen zijn twee patronen op mesoniveau ontdekt. Er is gebleken dat alle mogelijke bouwoffers, die opgebouwd zijn uit keramische objecten, alleen bestaan uit aardewerk. Andere vormen van keramiek zijn niet als mogelijk bouwoffer bestempeld. Het onderzoek heeft daarnaast verduidelijkt dat alle objecten van glas bestaan uit La Tène armbandfragmenten. Andere vormen van glazen objecten zijn niet als mogelijk bouwoffer bestempeld.

Op macroniveau zijn de bovengenoemde kenmerken van mogelijke bouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied vergeleken met de resultaten van een onderzoek uit de regio Noord-Duitsland/ Denemarken (dit onderzoek wordt aangeduid als het referentieonderzoek). Het referentieonderzoek werd in 2007 door Beilke-Voigt gepubliceerd. Bij de vergelijking is gekeken naar dezelfde kenmerken als op mesoniveau.

Met betrekking tot de vondstsamenstelling zijn de mogelijke bouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied en de regio Noord-Duitsland/ Denemarken met elkaar vergeleken op basis van het aantal objecten waaruit een mogelijk bouwoffer bestaat. Daarnaast zijn ook de periode waaruit zij dateren, de hoofd- en subcategorie materiaalsoorten waaruit zij bestaan, het type object per materiaalcategorie en de objectfunctie van de mogelijke bouwoffers bekeken. Een zelfde indeling is wederom gemaakt voor de vondstcontext van de mogelijke bouwoffers. Hierbij is wederom gekeken naar het aantal deposities per nederzetting, het aantal deposities per gebouw, de verspreiding van de deposities over verschillende spoortypen en de verspreiding over verschillende typen paalsporen. Het aantal mogelijke bouwoffers per gebouwtype en de verspreiding over het onderzoeksgebied is hier niet onderzocht.

Na de bovengenoemde vergelijkingen zijn zeven patronen op macroniveau ontdekt. In de datasets van beide onderzoeken zijn vooral mogelijke bouwoffers opgenomen die uit slechts één object bestaan. Mogelijke bouwoffers bestaande uit twee objecten komen bij beide onderzoeken erg zelden voor. In beide onderzoeken is aangetoond dat keramische objecten de grootste materiaalgroep binnen mogelijke bouwoffers vormen. Bij beide onderzoeken bestaan de mogelijke bouwoffers van keramiek alleen uit aardewerk. Eveneens is gebleken dat nederzettingen met een mogelijk bouwoffer er meestal slechts één bevatten. Het aantal bouwoffers per gebouw is zodoende meestal ook niet hoger dan één. Als laatste patroon geldt dat in beide onderzoeken naar voren is gekomen dat paalkuilen de populairste locatie van depositie zijn.

Met behulp van toekomstig onderzoek is het wellicht mogelijk de resultaten uit het afstudeeronderzoek in breder perspectief te plaatsen. Bij toekomstig onderzoek valt het aan te raden de objecten daadwerkelijk te bekijken en vervolgens te waarderen. Tijdens het afstudeeronderzoek heeft dit immers niet plaatsgevonden. De waardering heeft zodoende alleen plaatsgevonden aan de hand van de beschikbare documentatie, die in sommige gevallen echter niet compleet was. Met behulp van het daadwerkelijk bekijken van de objecten zou het eventueel mogelijk zijn om nog meer mogelijke bouwoffers aan te tonen (alhoewel de verwachting is dat het huidige overzicht wel representatief is).

Een tweede aanbeveling geldt voor de archeologische onderzoeksinstanties, die bouwoffers veiligstellen en documenteren. Deze organisaties zouden tijdens archeologisch onderzoek naar ijzertijd nederzettingen standaard een geprinte versie van het waarderingsmodel bij de documentatie kunnen voegen. Het waarderingsmodel kan dan toegepast worden wanneer een object wordt aangetroffen in een context die behoort tot een gebouw. Gegevens die bij het uitwerken van een archeologisch onderzoek soms niet meer na te gaan zijn, kunnen dan tijdens het archeologisch onderzoek al worden genoteerd. Hierbij valt te denken aan de eventuele aanwezigheid van een opvallende positionering van een object, de aanwezigheid van houtresten of een roering van de grondlagen die het gevolg zijn van een reparatie van een paal.

Daarnaast wordt aangeraden om in de toekomst onderzoek te doen naar overige deposities dan bouwoffers. Hierbij valt te denken aan de verschillende genoemde bewuste deposities. Met behulp van onderzoek naar andere bewuste en onbewuste deposities, is het mogelijk om in de toekomst eenvoudiger onderscheid te maken tussen bouwoffers en andere deposities. Ten slotte wordt aanbevolen de resultaten van dit afstudeeronderzoek te vergelijken met onderzoeken van bouwoffers uit andere archeologische perioden of andere regio's. Dat geeft inzicht in overeenkomsten en verschillen van bouwoffers tussen verschillende archeologische perioden en verschillende regio's.

1 Inleiding

Deze afstudeerscriptie is geschreven in het kader van het afstuderen aan de opleiding Archeologie van Saxion Hogescholen in Deventer. De opdrachtgever van dit afstudeeronderzoek is Het Gelders Archeologisch Centrum Museum G.M. Kam. De afstudeerscriptie gaat over bouwoffers uit de IJzertijd in het Utrechts-Gelders riviereengebied. In de hiernavolgende paragraaf wordt het onderwerp van de afstudeerscriptie kort beschreven (paragraaf 1.1). Vervolgens worden de aanleiding en het onderzoeksdoel van de afstudeerscriptie behandeld (paragraaf 1.2), gevolgd door de probleemstelling (paragraaf 1.3). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschrijving van de scriptieopbouw (paragraaf 1.4).

1.1 Probleemverkenning

In Nederland zijn enkele honderden resten van nederzettingen aangetroffen die uit de IJzertijd dateren, zo blijkt uit onderzoeksgegevens die te vinden zijn in het Archeologisch Informatiesysteem ARCHIS 3*.¹ Drie soorten gebouwen kwamen in de IJzertijd vrij algemeen voor in nederzettingen, namelijk de woon(stal)huizen, spiekers en bijgebouwen. De woon(stal)huizen boden in de IJzertijd in veel gevallen onderdak aan zowel mens als dier.² De spiekers, die uit vierkante of rechthoekige constructies bestaan, werden hoogstwaarschijnlijk gebruikt als opslagplaats van goederen in een nederzetting.³ De bijgebouwen vormen de laatste categorie gebouwen. Hierbij valt te denken aan schuren of stallen, alhoewel vermeld moet worden dat de daadwerkelijke functie niet altijd te achterhalen valt.⁴

Uit archeologisch onderzoek is bekend dat gebouwen in de IJzertijd opgebouwd waren uit organische materialen, zoals hout. Om het gebouw stevigheid te geven, groef men verschillende gaten, waarin de constructiepalen gefundeerd werden. Dit noemt men paalkuilen. De archeologische resten die hiervan na duizenden jaren reesteren, zijn voornamelijk verkleuringen in de bodem: de zogenaamde grondsporen. Door het in kaart brengen van de grondsporen is het tijdens archeologisch onderzoek mogelijk om de ligging van een gebouw te reconstrueren. Bij de meeste archeologische onderzoeken wordt een deel van deze paalkuilen uitgegraven, om te achterhalen hoe diep de paal gefundeerd was. Bij het uitgraven van deze grondsporen worden regelmatig objecten aangetroffen. Paalkuilen zijn niet de enige grondsporen rondom gebouwen, waarin objecten worden aangetroffen. Behalve sporen die het restant zijn van de gebouwconstructie, zoals paalkuilen, zijn er ook andere grondsporen. Hierbij valt te denken aan (wand)greppels, haardkuilen, opslagkuilen, kelderkuilen en afvalkuilen.

De objecten die in deze vondstcontexten worden aangetroffen, kunnen daar bewust of onbewust in terecht zijn gekomen. Bewuste deposities zijn intentioneel door mensen geplaatst op de locatie waar ze door archeologen zijn aangetroffen. Zij kunnen op verschillende momenten zijn geplaatst, bijvoorbeeld tijdens de bouw van een gebouw (de constructiefase), het gebruik van een gebouw (de gebruiksfase), bij het verlaten van een gebouw (de verlatingsfase) of zelfs nog daarna (de post-verlatingsfase).⁵ Sommige objecten lijken een duidelijke functie vervuld te hebben in de constructie waartoe zij behoren, zoals stenen voetplaten die zijn aangetroffen in paalkuilen (ter ondersteuning van de houten staanders van een gebouw).⁶ Andere objecten lijken daarentegen geen duidelijke functie te vervullen in de constructie waartoe zij behoren (bijvoorbeeld complete keramische potten in een paalkuil). In tientallen archeologische onderzoeksverslagen, die het resultaat zijn van proefsleuvenonderzoeken, archeologische begeleidingen en opgravingen, wordt een bouwoffer als verklaring voor deze objecten gegeven.⁷ Het gaat hierbij om bewust gedeponeerde objecten, die bij de bouw van een constructie van bijvoorbeeld gebouwen, waterputten en bruggen zijn gedeponeerd en waarschijnlijk een ritueel doel hebben gehad. In dit afstudeeronderzoek komen alleen bouwoffers ter sprake die zijn aangetroffen bij gebouwen.

¹ In deze afstudeerscriptie betekent een * dat de genoemde term opgenomen is in de verklarende woordenlijst (bijlage I); Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2018.

² Gerritsen 1999, 78.

³ *Idem* 2003, 71-72; Silkens/Stokkel/de Wit 2007, 16.

⁴ Fokkens/Jansen 2002, 77.

⁵ Gerritsen 2003, 40.

⁶ Trebsche 2008, 69.

⁷ Bijvoorbeeld: Milojkovic/Smits 2002, 63-65, 240, 244; Daniël/van den Broeke 2012, 63, 105, 134.

Deze rituele deposities, die in deze afstudeerscriptie zijn aangeduid als bouwoffers, zijn mogelijk gedeponeerd met als doel de eigenaren of bewoners van een gebouw te beschermen tegen onheil tijdens de bouw en/of het gebruik van een gebouw.⁸ Mogelijk dacht men in de IJzertijd dat het brengen van een offer zou beschermen tegen instorting, brand, blikseminslagen, ziekten, kwaadwillende geesten en dergelijke. Andere verklaringen behoren ook tot de mogelijkheden, want de exacte functie is namelijk vaak niet bekend.

Het onderscheid tussen bouwoffers en objecten met een duidelijke functie in de gebouwconstructie valt vaak lastig te maken, omdat de gebruikte objecten en vondstcontexten overeen kunnen komen. Daarnaast is het mogelijk dat objecten niet bewust door mensen in een context zijn geplaatst, maar daar per toeval in terecht zijn gekomen (onbewust). Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan bioturbatie, waarbij grond door elkaar is gewerkt (bijvoorbeeld door bodemdieren zoals mollen) of andere zogenaamde post-depositionele processen.⁹ Beide categorieën objecten worden in deze afstudeerscriptie beschreven met de term 'depositie'.

1.2 Aanleiding en onderzoeksdoel

Ondanks dat verschillende onderzoeken hebben plaatsgevonden die betrekking hebben op bouwoffers in Nederland¹⁰ is er nog altijd veel onduidelijk over deze vondsten. Welke typen objecten gebruikte men voornamelijk als bouwoffer? Welke combinatie van objecten was populair? Welke locaties werden het meest gebruikt? Het zijn vragen die tot dusverre grotendeels onbeantwoord zijn gebleven. Om een antwoord te kunnen geven op deze vragen is het noodzakelijk om onderscheid te maken tussen bewust gedeponeerde objecten (zoals bouwoffers) en onbewust gedeponeerde objecten. Eveneens moet een onderscheid worden gemaakt tussen objecten die een functie vervullen met betrekking tot de constructie waartoe zij behoren (zoals voetplaten) en objecten die dat niet doen (en daarmee mogelijk ritueel zijn).

Tijdens dit afstudeeronderzoek is geprobeerd om antwoord te geven op de bovengenoemde vragen. Hiervoor is allereerst een waarderingsmodel opgesteld, waarbij het mogelijk is om bouwoffers te onderscheiden van onbewust gedeponeerde objecten en overige bewust gedeponeerde objecten. Dit waarderingsmodel kan door de opdrachtgever gebruikt worden om na te gaan of er bouwoffers in de huidige collectie aanwezig zijn, waarvan de exacte aard tot dusverre nog onbekend was. Het model is vervolgens toegepast op de archeoregio het Utrechts-Gelders rivierengebied, wat zich uitstrekt van Schoonhoven (Zuid-Holland) in het westen tot Zevenaar (Gelderland) in het oosten.¹¹ Het resultaat hiervan is een overzicht van bouwoffers uit de IJzertijd in gebouwen in het Utrechts-Gelders rivierengebied. Dit overzicht is gebruikt om te bepalen of in het onderzoeksgebied een patroon* zichtbaar is tussen deze verschillende bouwoffers uit de IJzertijd. Daarnaast is bekeken of dit patroon afwijkt van resultaten uit onderzoek in een andere regio. Ter vergelijking is namelijk een onderzoek naar nederzettingsterreinen uit de IJzertijd in Noord-Duitsland en Denemarken gebruikt. De resultaten die uit dit afstudeeronderzoek voort zijn gekomen zijn door de opdrachtgever te gebruiken bij toekomstige onderzoeken en tentoonstellingen en dergelijke. Het doel van het onderzoek is zodoende tweeledig: enerzijds het opstellen van een waarderingsmodel, anderzijds het maken van een overzicht van patronen binnen bouwoffers.

1.3 Probleemstelling

Het onderzoek is opgedeeld in drie verschillende onderzoeksniveaus: het micro-, meso- en macroniveau. Bij elk niveau wordt een ander onderdeel van het onderzoek behandeld. Het onderzoek is opgebouwd uit negen deelvragen, die samen de basis vormen voor een antwoord op de hoofdvraag. Deze hoofdvraag luidt als volgt: *'Welke patronen zijn aanwezig bij bouwoffers die toebehoren aan gebouwen van ijzertijd nederzettingen in het Utrechts-Gelders rivierengebied?'*. De deelvragen zijn verdeeld over de drie genoemde niveaus. Deze onderverdeling is hierna weergegeven. Tevens is kort beschreven wat er per niveau is onderzocht.

⁸ van den Broeke 1977, 2-3.

⁹ Verhelst 2011, 55.

¹⁰ Bijvoorbeeld: van den Broeke 1977; Gerritsen 1999, 78-114; *Idem* 2003, 63-66.

¹¹ Lauwerier/Lotte 2002, 62-63.

Microniveau

Op microniveau is een overzicht van objecten gemaakt die toebehoren aan gebouwen uit de IJzertijd in het Utrechts-Gelders rivierengebied. Daarnaast is op basis van literatuur een waarderingsmodel voor bouwoffers opgesteld. Het model is gebruikt om een onderscheid te maken tussen bouwoffers en ander type objecten. Het resultaat hiervan is een overzicht van (mogelijke) bouwoffers uit de IJzertijd in het Utrechts-Gelders rivierengebied.

1. **Wat zijn de gangbare theorieën met betrekking tot bouwoffers in Nederland?**
2. **Wat zijn de belangrijkste kenmerken van bouwoffers die toebehoren aan gebouwen van nederzettingen uit de IJzertijd?**
3. **Welke bewuste en onbewuste deposities zijn er in Nederland aangetroffen in vergelijkbare contexten als waar bouwoffers zijn aangetroffen?**
4. **Hoe onderscheiden bouwoffers zich van onbewuste deposities?**
5. **Hoe onderscheiden bouwoffers zich van andere bewuste deposities?**

Mesoniveau

Op mesoniveau worden de bouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied met elkaar vergeleken (op basis van de vondstsamenstelling en -context). Het resultaat van deze vergelijking is een overzicht van patronen van bouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied.

6. **Hoe verhouden het materiaalgebruik en de samenstelling van de verschillende ijzertijdbouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied zich tot elkaar?**
7. **Hoe verhoudt de positionering op spoor-, structuur- en nederzettingniveau van de verschillende ijzertijdbouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied zich tot elkaar?**

Macroniveau

Op macroniveau worden de patronen van bouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied vergeleken met de resultaten van een onderzoek uit de regio Noord-Duitsland/ Denemarken. Het resultaat hiervan is een overzicht met verschillen en overeenkomsten tussen beide regio's.

8. **Hoe verhouden het materiaalgebruik en de samenstelling van ijzertijdbouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied zich tot ijzertijdbouwoffers in de regio Noord-Duitsland/ Denemarken?**
9. **Hoe verhoudt de positionering van ijzertijdbouwoffers op spoor-, structuur- en nederzettingniveau in het Utrecht-Gelders rivierengebied zich tot ijzertijdbouwoffers in de regio Noord-Duitsland/ Denemarken?**

1.4 Leeswijzer

Deze afstudeerscriptie is opgedeeld in een aantal hoofdstukken. In hoofdstuk 2 komt de relevantie van dit afstudeeronderzoek voor de bestaande archeologische theorieën aan bod. Verder wordt in dit hoofdstuk bekeken hoe het onderzoek geplaatst kan worden in het kader van de al bestaande onderzoeken uit binnen- en buitenland. In hoofdstuk 3 wordt vervolgens de onderzoeksmethode van dit afstudeeronderzoek behandeld. Hierbij komen onder andere de gebruikte onderzoeksmethoden voor het beantwoorden van de verschillende deelvragen aan bod. In hoofdstuk 4 volgt een duidelijk overzicht van de omvang van het onderzoek: een beredeneerde inkadering vindt hier plaats. Zaken als de grootte van het onderzoeksgebied, de te onderzoeken perioden en de te onderzoeken complextypen* worden hier ingekaderd. In hoofdstuk 5 wordt beschreven hoe objecten in een bepaalde context terecht kunnen komen (bewust en onbewust). Daarnaast bevat het hoofdstuk een overzicht van verschillende bewuste en onbewuste deposities, die in vergelijkbare vondstcontexten als bouwoffers zijn aangetroffen.

In hoofdstuk 6 komen de bestaande theorieën met betrekking tot het onderwerp bouwoffers aan bod. Na een korte introductie wordt de theoretische achtergrond rondom bouwoffers beschreven. De verschillende voorkomende bouwoffers worden ingedeeld in onderzoekscategorieën. Vervolgens is op basis van verschillende archeologische publicaties een waarderingsmodel voor bouwoffers opgesteld. Dit model is gebruikt om een overzicht te maken van bouwoffers die zich in het onderzoeksgebied bevinden. Hoofdstuk 7 geeft allereerst een overzicht van de deposities die na waardering (aan de hand van het waarderingsmodel in hoofdstuk 6) zijn overgebleven. Aan de hand van verschillende soorten vondstinformatie is vervolgens getracht om patronen tussen deze deposities te herkennen. Er is gebruikgemaakt van verschillende tabellen en diagrammen, waarin onderwerpen als vondstsamenstelling en -context aan de orde komen. In hoofdstuk 8 zijn de resultaten uit hoofdstuk 7 vergeleken met die uit onderzoek naar nederzettingsterreinen uit de

IJzertijd dat plaatsvond in Noord-Duitsland en Denemarken. Getracht wordt om eventuele overeenkomsten tussen beide onderzoeken te herkennen. Daar waar in de hoofdstukken 7 en 8 nog geen ruimte was voor een eigen interpretatie, is dit er in hoofdstuk 9 wel. Dit hoofdstuk bevat namelijk een analyse van de vergelijkingen die in de voorgaande twee hoofdstukken zijn getrokken. Aan de hand van deze analyse is het mogelijk om in hoofdstuk 10 een antwoord te geven op de deelvragen en de hoofdvraag. Na de conclusie volgt de discussie, waarin een kritische reflectie op het onderzoek volgt. Hoofdstuk 12 bevat adviezen voor toekomstige onderzoeken. In de hoofdstukken 10, 11 en 12 is een duidelijk onderscheid gemaakt tussen micro-, meso- en macroniveau.

2 Relevantie

Het afstudeeronderzoek geeft nieuwe inzichten met betrekking tot bouwoffers in Nederland. Het voegt hiermee iets toe aan de bestaande archeologische theorieën die betrekking hebben op dit onderwerp. Dit blijkt uit paragraaf 2.1, waarin de relevantie van dit afstudeeronderzoek ten opzichte van bestaande archeologische theorieën aan bod komt. Het afstudeeronderzoek past daarnaast in een rijtje met onderzoeken uit zowel binnen- als buitenland, die betrekking hebben op rituele praktijken in de IJzertijd. De relatie van dit afstudeeronderzoek met nationale onderzoeken wordt beschreven in paragraaf 2.2. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een beschrijving van de relatie van dit afstudeeronderzoek met internationale onderzoeken (paragraaf 2.3).

2.1 Relevantie ten opzichte van archeologische theorieën

‘Het rituele’ heeft de afgelopen decennia een steeds belangrijkere plaats gekregen binnen archeologisch onderzoek. Hierdoor zijn in de afgelopen decennia verschillende theorieën en verklaringen ontstaan rondom deze bewust gedeponeerde objecten. Deze theorieën en verklaringen zijn in dit afstudeeronderzoek gebruikt en in sommige gevallen bediscussieerd. Zodoende is duidelijk sprake van een relatie tussen deze archeologische theorieën en dit afstudeeronderzoek. Deze relatie is tevens zichtbaar wanneer gekeken wordt naar de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie versie 2.0 (de NOaA 2.0)¹², een overzicht met archeologische onderzoeksvragen die tot dusverre onbeantwoord zijn gebleven. Het overzicht is opgesteld in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en is de opvolger van de NOaA 1.0 uit 2006. Onderdeel 7 van de NOaA 2.0 heeft geheel betrekking op de archeologie van het rituele. Eén bijbehorende onderzoeksvraag (vraag 29) kent daarbij een duidelijke relatie met dit afstudeeronderzoek. Deze vraag luidt: “Wat is de aard, context en betekenis van intentionele (rituele?) deposities in en rond huis en erf?”. Het afstudeeronderzoek geeft inzicht in de aard, context en betekenis van intentionele deposities in het Utrechts-Gelders rivierengebied. Zodoende sluit het onderzoek goed aan op de vraag naar extra informatie over dit onderwerp.

Dat er tegenwoordig nog veel vragen zijn met betrekking tot het onderwerp bouwoffers komt omdat bouwoffers vaak pas bij de uitwerking van een opgraving worden herkend in plaats van tijdens het archeologische onderzoek. Het nadeel daarvan is dat bepaalde gegevens, zoals de specifieke positionering van een object, dan niet meer zijn na te gaan. Het afstudeeronderzoek kan in het archeologische werkveld gebruikt worden als leidraad voor het herkennen en ‘toetsen’ van mogelijke bouwoffers gedurende archeologisch onderzoek. Met behulp van het waarderingsmodel dat in deze afstudeerscriptie is opgenomen, is het namelijk mogelijk een bouwoffer in een vroeg stadium te herkennen, namelijk al tijdens de opgraving. Hierdoor is het voor archeologen mogelijk om tijdens het veldwerk meer informatie te verzamelen. Daarmee is deze afstudeerscriptie relevant voor zowel de archeologische theorie als de praktijk.

2.2 Relatie met nationale onderzoeken

Verschiedende onderzoeken die betrekking hebben op rituele praktijken bij ijzertijdvindplaatsen in Nederland zijn tijdens het literatuuronderzoek gevonden. Hierbij valt te denken aan publicaties zoals die van Therkorn uit 2004¹³, Kok uit 2008¹⁴ en De Vries uit 2015¹⁵. Therkorn behandelt sporenpatronen in nederzettingen in de provincie Noord-Holland. Deze auteur beschouwt individuele sporen hierbij als de weergave van kosmologische aspecten zoals sterren, waarmee zij mogelijk een meer rituele achtergrond kennen dan in eerste instantie zichtbaar is.¹⁶ Een andere relevante publicatie is uitgebracht door Kok in 2008. Kok analyseert in haar onderzoek verschillende offerplaatsen in specifiek de natte, lage delen binnen het Oer-IJ-gebied met als doel deze offerplaatsen een plaats te geven in voorspellings- en landgebruikmodellen.¹⁷ De masterscriptie van De Vries uit 2015 is eveneens relevant, aangezien deze publicatie ijzertijddeposities uit het Fries-Drents Plateau als onderwerp heeft. Daarnaast zijn er nog publicaties waarin rituele deposities uit andere perioden dan de IJzertijd aan de orde komen, zoals de publicatie van Fontijn uit 2003¹⁸ en

¹² Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed 2016.

¹³ Therkorn 2004.

¹⁴ Kok 2008.

¹⁵ de Vries 2015.

¹⁶ Therkorn 2004, 247.

¹⁷ Kok 2008, 218.

¹⁸ Fontijn 2003.

het academisch proefschrift van Arnoldussen uit 2008.¹⁹ Deze laatste twee publicaties zijn voornamelijk gericht op de Bronstijd.

De bovengenoemde onderzoeken hebben allemaal gedeeltelijk of volledig betrekking op (mogelijk) rituele praktijken. Zij kennen hiermee raakvlakken met dit afstudeeronderzoek. In deze publicaties komen allerlei verschillende soorten deposities aan bod. Een publicatie die volledig gericht is op bouwoffers, is tijdens het literatuuronderzoek echter niet aangetroffen. Geen van de bovengenoemde onderzoeken is daarmee een-op-een vergelijkbaar met dit afstudeeronderzoek. Wel zijn in Nederland publicaties uitgebracht die betrekking hebben op de theoretische achtergrond rondom bouwoffers, zoals publicaties van Gerritsen en Van den Broeke.²⁰ Recente overzichten van bouwoffers lijken in Nederland dus te ontbreken en het trekken van vergelijkingen met andere regio's in Nederland is daardoor niet mogelijk gebleken. Mogelijk is deze afstudeerscriptie een van de eerste onderzoeken in Nederland, waarbij individuele bouwoffers op deze schaal met elkaar vergeleken worden.

2.3 Relatie met internationale onderzoeken

Rituele deposities nemen de afgelopen jaren een steeds belangrijkere plaats in binnen archeologisch onderzoek. Dit geldt niet alleen voor Nederland, maar ook voor omringende landen. Een drietal recente onderzoeken in Noordwest-Europa lijkt in bepaalde mate vergelijkbaar met dit afstudeeronderzoek. Dat wil zeggen dat in deze publicaties bouwoffers behandeld en vergeleken worden binnen een afgebakende regio, zoals ook in deze afstudeerscriptie aan de orde is.

Het eerste relevante onderzoek uit dit rijtje werd door Beilke-Voigt gepubliceerd in 2007. In de publicatie komen alleen nederzettingen in Noord-Duitsland en Denemarken ter sprake.²¹ De auteur behandelt in de publicatie verschillende typen rituelen. Eén hoofdstuk is hierbij voornamelijk gericht op bouwoffers.²² In de publicatie passeren bouwoffers uit verschillende perioden, vanaf het Neolithicum tot in de Middeleeuwen, de revue.²³ Een vergelijkbaar onderzoek, dat in 2008 is gepubliceerd, werd uitgevoerd door Trebsche. Dit onderzoek heeft als onderwerp rituele deposities die tijdens de bouw van woonhuizen zijn gedeponneerd. Hierbij onderzoekt Trebsche deposities uit de Urnenvelden- (1300 - 800 v.C.), de Hallstatt- (800 - 450 v.C.) en de La Tène-periode (450 v.C. - 0) in Beieren, noordelijk Oostenrijk en Bohemen.²⁴ Het onderzoeksgebied is hiermee tientallen keren groter dan het Utrechts-Gelders rivierengebied. Een derde onderzoek naar vergelijkbare deposities is uitgevoerd door De Rijck in 2012²⁵, als masterproef voor het behalen van de graad van master in de archeologie. Het onderzoek is onder andere gericht op Romeinse bouwoffers in het Vlaamse gedeelte van de *civitas Menapiorum**. Bij dit onderzoek zijn voornamelijk vindplaatsen meegenomen die zich in het Vlaamse gedeelte van België bevinden. Eén vindplaats bevindt zich in de Nederlandse provincie Zeeland, nabij Ellewoutsdijk. Het onderzoek is gericht op de Romeinse tijd en dan voornamelijk op de 1e tot 3e eeuw n.C.²⁶

Naast bovengenoemde publicaties is een aantal buitenlandse publicaties ook van belang om hier te noemen, aangezien zij vergelijkbare onderzoeksregio's of -perioden beslaan. Hierbij valt te denken aan publicaties van Beilke-Voigt²⁷, Capelle²⁸, Schmid²⁹ en Trebsche³⁰. Deze publicaties zijn voor dit afstudeeronderzoek eveneens een bron van informatie. Er valt zodoende te concluderen dat het huidige onderzoek in Noordwest-Europa niet op zichzelf staat. In het verleden hebben namelijk verschillende onderzoeken plaatsgevonden, waarbij bouwoffers in een afgebakende regio met elkaar zijn vergeleken. Het afstudeeronderzoek kan vergeleken worden met bovengenoemde onderzoeken, zodat verschillen en overeenkomsten met deze onderzoeken zichtbaar worden. Hierdoor kent het huidige afstudeeronderzoek een duidelijke relatie met deze onderzoeken.

¹⁹ Arnoldussen 2008.

²⁰ van den Broeke 1977; Gerritsen 1999, 78-114; *Idem* 2003, 63-66.

²¹ Beilke-Voigt 2007.

²² *Ibidem*, 48-130.

²³ *Ibidem*, 72-120.

²⁴ Trebsche 2008, 69.

²⁵ de Rijck 2012.

²⁶ *Ibidem*, 8.

²⁷ Beilke-Voigt 2001.

²⁸ Capelle 1985; *Idem* 1987.

²⁹ Schmid 2011.

³⁰ Trebsche 2005.

3 Onderzoeksmethoden

Tijdens dit afstudeeronderzoek is gebruikgemaakt van verschillende onderzoeksmethoden. Deze onderzoeksmethoden worden in dit hoofdstuk benoemd en verantwoord (paragraaf 3.1). Het hoofdstuk bevat zodoende een kwaliteitsverantwoording met betrekking tot dit afstudeeronderzoek en de resultaten die uit dit onderzoek voortvloeien.

3.1 Onderzoeksmethoden

3.1.1 Literatuurstudie

Eén van de meest tijdrovende onderdelen was de literatuurstudie die voorafgaand aan het schrijven van deze afstudeerscriptie heeft plaatsgevonden. Deze literatuurstudie kan opgedeeld worden in een tweetal onderdelen.

- Voor het schrijven van deze afstudeerscriptie is achtergrondliteratuur verzameld en gelezen. Het gaat om literatuur met onderwerpen als nederzettingen, de IJzertijd, bouwoffers³¹ en andere rituele praktijken. Hiermee is een basis gelegd voor deze afstudeerscriptie. Met behulp van de informatie uit deze publicaties zijn de deelvragen 1 tot en met 5 beantwoord. Tijdens de literatuurstudie is voornamelijk gebruikgemaakt van recente publicaties. Aangezien archeologische theorieën door de jaren heen nogal eens veranderen, is het mogelijk dat bepaalde theorieën inmiddels achterhaald zijn. Soms is toch gebruikgemaakt van literatuur die decennia oud is, wanneer de beschreven informatie nog altijd *up-to-date* is. Internetbronnen zijn zo min mogelijk gebruikt, aangezien de bijbehorende auteur meestal niet te achterhalen valt. Het is voor deze bronnen lastig om te bepalen hoe betrouwbaar de informatie is.

- Tijdens de literatuurstudie is een overzicht samengesteld van archeologische onderzoeksverslagen met daarin beschrijvingen van mogelijke ijzertijdnederzettingen in het Utrechts-Gelders rivierengebied. Deze nederzettingen zijn uiteindelijk gebruikt om daaruit de aanwezige (mogelijke) bouwoffers te filteren. De bijbehorende onderzoeksverslagen zijn voornamelijk afkomstig uit de archeologische database ARCHIS 3. In totaal bleken ruim 800 individuele archeologische onderzoeksverslagen³², die genoemd zijn in de ARCHIS-database, een mogelijke beschrijving van een ijzertijdnederzetting te bevatten.³³ De gegevens die in ARCHIS zijn ingevuld zijn weergegeven in bijlage III. Het gaat voornamelijk om archeologische onderzoeksverslagen die het resultaat zijn van archeologische begeleidingen, proefsleuven- en opgravingsonderzoek.³⁴ Mogelijk zijn niet alle relevante onderzoeksverslagen opgenomen in de archeologische database ARCHIS 3. Daarom is in overleg met de opdrachtgever besloten een aantal reeksen van archeologische publicaties volledig door te nemen. Deze publicaties zijn gecontroleerd op de aanwezigheid van een beschrijving van een ijzertijdnederzetting (eigen inventarisatie). Het gaat onder andere om archeologische kronieken.³⁵ Verder moet gedacht worden aan publicaties van de Universiteit van Amsterdam³⁶, de Universiteit Leiden³⁷ en de Vrije Universiteit van Amsterdam³⁸. Daarnaast zijn publicaties bekeken die zijn uitgebracht door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (tot 2006 onder de naam Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) en vanaf 2006 tot en met 2009 onder

³¹ Hierbij is gezocht met termen als bouwoffer, bouwritueel, huisoffer, *foundation burial*, *foundation sacrifice*, *foundation deposit*, *building sacrifice*, *building/builders deposits*, *rituals of commencement*, *bauopfer* en *gründungsbeigaben*.

³² In het Plan van Aanpak werd nog gesproken van het behandelen van maximaal 500 archeologische publicaties. Hier is vanaf geweken omdat het aantal aangetroffen ijzertijdnederzettingen te beperkt bleek.

³³ Een nederzetting wordt meegenomen indien hier minimaal één duidelijk gebouw is aangetroffen.

³⁴ Nederzettingen die nooit op welke wijze dan ook gepubliceerd zijn, zijn niet meegenomen in het onderzoek. De benodigde gegevens zijn voor deze onderzoeken namelijk niet beschikbaar. Overigens mag aangenomen worden dat de meeste archeologische onderzoeken wel in de onderzochte literatuur zijn genoemd (ook al betreft het slechts een vermelding in de vorm van enkele regels).

³⁵ Archeologische Kroniek van de provincies Utrecht, Noord-Brabant, Limburg, Zuid-Holland en Gelderland.

³⁶ Diachron-Publicaties, Diachron-Notities en Themata.

³⁷ *Analecta Praehistoria Leidensia*.

³⁸ Zuidnederlandse Archeologische Rapporten (ZAR), Zuidnederlandse Archeologische Notities (ZAN) en Archeoreeks.

de naam Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)).³⁹ Verder is nog een kleine reeks overige publicaties bekeken.⁴⁰

3.1.2 Tabellen samenstellen

Tabel vindplaats

Bovengenoemde archeologische publicaties, die verzameld zijn met behulp van ARCHIS en een eigen inventarisatie, zijn in de daaropvolgende fase voor het grootste deel geraadpleegd via de bibliotheek van de RCE in Amersfoort, de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en het archeologisch e-depot*. Hierbij zijn de honderden archeologische publicaties gecontroleerd op de aanwezigheid van een beschrijving van duidelijke gebouwen uit de IJzertijd. De ruim 800 publicaties die vermeld waren in ARCHIS en de overige publicaties uit de eigen inventarisatie (enkele honderden) zijn allemaal bekeken. Dit heeft geresulteerd in een overzicht met in totaal 69 verschillende nederzettingen in het onderzoeksgebied, waarbij gebouwen uit de IJzertijd zijn aangetroffen.⁴¹ De verschillende nederzettingen zijn overzichtelijk weergegeven in figuur 3, behorende bij hoofdstuk 4. De nederzettingen zijn in deze afbeelding weergegeven met een nummer. In bijlage V (een Access-database) is bij de tabel 'Vindplaats' weergegeven welke vindplaatsen bij deze nummers horen. De opbouw van deze tabel is weergegeven in figuur 1. Bij deze Access-database is het mogelijk om de verschillende data met elkaar te verbinden door middel van het leggen van relaties. Tevens kan men informatie eenvoudig uit de database filteren wanneer gebruikgemaakt wordt van query's.

Tabel gebouw

Het bovengenoemde overzicht met 69 verschillende ijzertijd nederzettingen en de bijbehorende onderzoeksverslagen, is vervolgens gebruikt om een overzicht te maken van alle gebouwen (woonstalhuizen, bijgebouwen en spiekers) die zich in deze nederzettingen bevinden. Aangezien de afstudeerscriptie voornamelijk gericht is op de IJzertijd, zijn alleen gebouwen meegenomen die uit de IJzertijd dateren. Bij het dateren en interpreteren van de gebouwen is uitgegaan van de interpretatie van de auteur van de bijbehorende publicatie. In totaal zijn 643 gebouwen genoteerd die aan bovenstaande eisen voldoen. De gebouwen zijn eveneens opgenomen in bijlage V onder de tabel 'Gebouw'. De opbouw van deze tabel is ook in figuur 1 weergegeven.

Tabel spoor

De 643 gebouwen die deel uitmaken van de 69 ijzertijd nederzettingen zijn opgebouwd uit verschillende archeologische grondsporen, waarbij bijvoorbeeld te denken valt aan paalkuilen of greppels. Verwacht mag worden dat de meeste bouwoffers zich binnen deze grondsporen (vondstcontexten) bevinden. Getracht is om te achterhalen welke grondsporen toebehoren aan de verschillende gebouwen.⁴² Van deze grondsporen is getracht het bijbehorende spoornummer te vinden, bijvoorbeeld door het raadplegen van een 'allesporenkaart'. Deze spoornummers zijn vervolgens opgezocht in de bijbehorende sporenlijsten. Het resultaat hiervan is een overzicht van grondsporen (vondstcontexten) die toebehoren aan de 643 gebouwen. In totaal zijn enkele duizenden sporen achterhaald. Deze grondsporen zijn opgenomen in de Access-database (bijlage V) onder de tabel 'Spoor'.⁴³ De opbouw van deze tabel is wederom weergegeven in figuur 1.

Tabel object

De grondsporen die zijn verzameld, zijn vervolgens een voor een gecontroleerd in de vondstenlijsten uit de bijbehorende onderzoeken.⁴⁴ Dit heeft uiteindelijk geresulteerd in een overzicht van alle archeologische objecten die zijn aangetroffen binnen de sporen die toebehoren

³⁹ ROB-Jaarverslagen, Nederlandse Archeologische Rapporten (NAR), Rapportage Archeologische Monumentenzorg (RAM) en Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (BROB).

⁴⁰ Tijdschrift Westerheem (niet systematisch bekeken), Brabants Heem, Nieuwbuletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (NKNOB), Archeologische Berichten Wijchen, Archeologische Berichten Nijmegen (Rapporten en Briefrapporten), Archeologische Berichten Ubbergen en Ulpia Noviomagus.

⁴¹ Bij bovengenoemde publicaties zijn alleen de uitgaven bekeken die voor 01-06-2015 zijn gepubliceerd.

⁴² In enkele gevallen bleek het onduidelijk of een spoor wel of niet bij een gebouw behoorde. Deze spoornummers zijn wel opgenomen in de database. Zij bevatten daarbij een opmerking.

⁴³ Sporen waarvan het spoornummer niet te achterhalen viel zijn niet gebruikt in het verdere onderzoek (gebrek aan benodigde informatie).

⁴⁴ De vondstenlijsten zijn afkomstig uit de rapportages (vaak als bijlage), het archeologisch e-depot of geraadpleegd bij de archeologische depots en -onderzoeksinstanties. Zoveel mogelijk beschikbare lijsten zijn hierbij verwerkt.

aan de gebouwen uit de IJzertijd. Monsternames en zeefresiduen zijn hierbij niet meegenomen. De objecten zijn opgenomen in de Access-database (bijlage V) onder de tabel 'Object'. De opbouw van deze tabel is wederom weergegeven in figuur 1. Door het leggen van een relatie tussen de tabellen 'Vindplaats', 'Gebouw', 'Spoor' en 'Object' valt eenvoudig te achterhalen in welke nederzetting, gebouw of spoor een object is aangetroffen. Het is hierdoor tevens gemakkelijker om alle objecten snel te waarderen (meer hierover in paragraaf 3.1.3).

Alhoewel geprobeerd is om zoveel mogelijk vondstinformatie te verzamelen en te verwerken, bleek dit niet voor alle archeologische onderzoeken haalbaar. In sommige gevallen ontbrak belangrijke informatie, zoals de materiaalsoort of het gewicht van een aangetroffen object. In andere gevallen viel niet te achterhalen welk object in welk spoor was teruggevonden, omdat een link tussen de sporen- en vondstenlijsten ontbrak. In een aantal gevallen bleken alle vormen van vondstenoverzichten afwezig bij de RCE, de Koninklijke Bibliotheek of het e-depot. Navraag bij de bijbehorende onderzoeksinstanties* liep in een aantal gevallen uit op niets. Bijlage IV toont de verschillende publicaties met daarbij weergegeven of de vondstgegevens wel of niet in de tabel 'Object' zijn verwerkt.

Aangezien voor een gedeelte van de nederzettingen helemaal geen vondstgegevens beschikbaar bleken, is door de auteur in overleg met de opdrachtgever besloten de onderzoeksmethode enigszins aan te passen. Naast het verwerken van de vondstenlijsten is ook besloten de gangbare tekst van de relevante archeologische onderzoeksverslagen door te lezen.⁴⁵ Bouwoffers zijn namelijk dusdanig bijzonder van aard, dat zij in sommige gevallen in de publicaties beschreven zijn. De objecten die in deze publicaties vermeld staan, zijn tevens genoteerd in bijlage V. Van deze 'in de tekst genoemde vondsten' zijn alle objecten meegenomen waarvan in ieder geval de aard (materiaal) en het aantal vermeld zijn en waarvan genoteerd is bij welk gebouw dit is aangetroffen.⁴⁶ Deposities die bestaan uit één tot en met vijf aardewerkfragmenten van gering formaat zijn hierbij niet meegenomen. Hetzelfde geldt voor deposities die bestaan uit enkele archeobotanische resten. Deze objecten zijn vaak aanwezig maar zijn voor dit onderzoek nutteloos, omdat zij na waardering vrijwel nooit als bouwoffer in aanmerking komen (zie paragraaf 6.3). Objecten die al opgenomen waren in bijlage V, omdat zij in de vondstenlijsten genoteerd bleken, zijn uiteraard niet nogmaals genoteerd.⁴⁷

Fig. 1 Gedetailleerd overzicht van de tabellen 'Vindplaats', 'Gebouw', 'Spoor' en 'Object' uit bijlage V.

Vindplaats	Gebouw	Spoor	Object
* Vindplaats_ID Plaats Toponiem	* Vindplaats_ID Gebouw_ID Gebouwnaam Gebouwtype Beginnat Eindnat Bron Opmerking	* Vindplaats_ID Gebouw_ID Spoor_ID Werkput Spoornummer Spooraard Opmerking	* Vindplaats_ID Gebouw_ID Spoor_ID Object_ID Vondstnummer Mat (Hoofdcategorie) Mat (Subcategorie) Objecttype Aantal Gewicht (Gram) Begindatering Einddatering Secund branding Afkomstig van Opmerking

Dataset bouwoffers (tabel 3)

De tabel met objecten (die aangetroffen zijn in contexten die in relatie staan met gebouwen uit ijzertijd nederzettingen) is vervolgens gebruikt om een overzicht te maken van objecten die 'waarschijnlijk geen', 'mogelijk wel' en 'waarschijnlijk wel' bouwoffers betreffen. Hierbij zijn alle objecten uit de tabel 'Object' getoetst aan de hand van een zelf opgesteld waarderingsmodel, zie

⁴⁵ De onderdelen samenvatting, inleiding, sporen & structuren, vondsten (per materiaalcategorie), synthese en conclusie zijn in ieder geval altijd gelezen, indien aanwezig.

⁴⁶ Objecten die vermeld zijn in zinnen als: "In een spieker vond men aardewerkfragmenten", zijn dus niet specifiek genoeg en zijn daarom niet meegenomen.

⁴⁷ In sommige gevallen week de informatie in de tekst enigszins af van die in de tabel 'Object' (zoals een klein verschil in vondstaantal). Hierbij is uitgegaan van de gegevens in de vondstenlijsten.

paragraaf 3.1.3. De resultaten van deze waardering zijn uiteindelijk gebruikt in het verdere afstudeeronderzoek. Allereerst is getracht patronen in het onderzoeksgebied bloot te leggen, waardoor het mogelijk is om deelvragen 6 en 7 te beantwoorden. Vervolgens is getracht om patronen tussen het Utrechts-Gelders rivierengebied en Noord-Duitsland/ Denemarken weer te geven, waardoor deelvragen 8, 9 en 10 beantwoord konden worden.

3.1.3 Waarderingsmodel opstellen

Alvorens de archeologische objecten (beschreven bij 'Tabel object') gewaardeerd zijn, is een waarderingsmodel opgesteld voor bouwoffers. Hierbij is een aantal criteria opgesteld waarmee bepaald wordt of een depositie 'waarschijnlijk geen', 'mogelijk wel' of 'waarschijnlijk wel' een bouwoffer is. De criteria die hierbij gebruikt zijn, komen voort uit literatuur over deze onderwerpen, zoals vergelijkbare onderzoeken. Het waarderingsmodel is terug te vinden bij paragraaf 6.3. De beoordelingen van alle gewaardeerde objecten aan de hand van het waarderingsmodel zijn terug te vinden in bijlage VI.

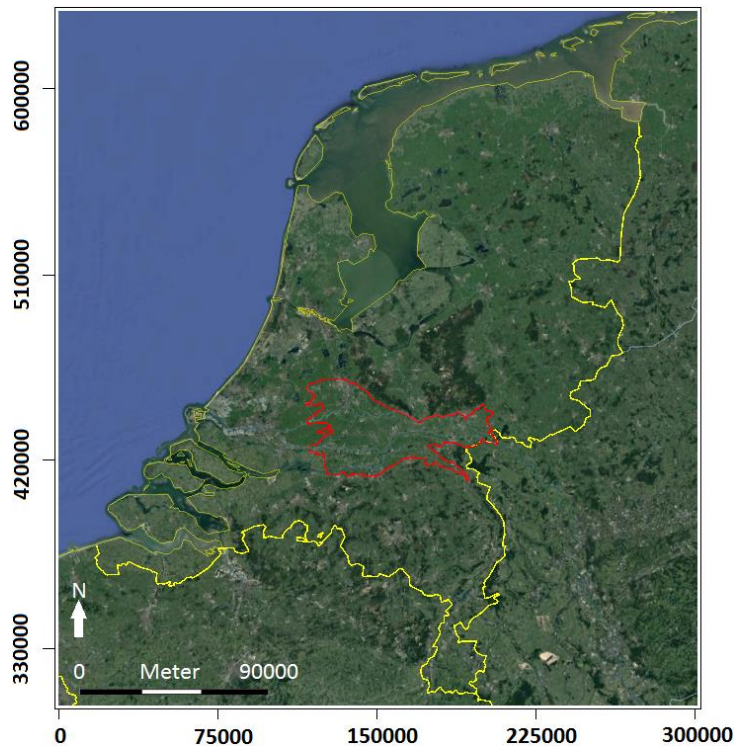
4 Onderzoekskader

Het afstudeeronderzoek is gericht op een afgebakende regio in Nederland, namelijk het Utrechts-Gelders rivierengebied. Door middel van een landschappelijk kader wordt in dit hoofdstuk duidelijk weergegeven hoe groot het onderzoeksgebied zich uitstrekt en welke regio's dus net binnen of buiten het onderzoeksgebied vallen (paragraaf 4.1). Een chronologisch kader geeft vervolgens de onderzochte perioden weer (paragraaf 4.2). Daarnaast bevat het hoofdstuk een nederzettingskader (paragraaf 4.3), waaruit duidelijk wordt welke complextypen tot het onderzoek behoren.

4.1 Landschappelijk kader

Het onderzoeksgebied dat gedurende dit afstudeeronderzoek gebruikt is, staat binnen de archeologie bekend als het Utrechts-Gelders rivierengebied. De ligging van het gebied is weergegeven in figuur 2. Alle gebieden die in Europa tot het Nederlands grondgebied behoren, zijn ingedeeld in zogenaamde archeoregio's, inclusief de mariene gebieden waartoe onder andere de Waddenzee en het Continentaal plat* behoren. In Nederland bestaan zeventien verschillende archeoregio's⁴⁸, die zich van elkaar onderscheiden op basis van ondergrond of ontstaanswijze. Meer dan 90% van de landschapszones in deze archeoregio kent een ontstaanswijze die gerelateerd is aan rivierafzettingen, zoals restgeulen, uiterwaarden en overslaggronden. Het gaat hierbij om fluviatiele afzettingen* van de Rijn en de Maas afkomstig uit het Laat-Weichselien* en het Holocene*.⁴⁹ De hierboven genoemde landschapszones worden doorgaans onder de hoofdeenheid 'Riviervlakte Rijn' geplaatst.⁵⁰

Fig. 2 Geografische kaart van Nederland met daarin weergegeven het Utrechts-Gelders rivierengebied.

Voor de betrouwbaarheid van het onderzoek is het belangrijk dat het onderzoeksgebied bestaat uit vergelijkbare microregio's. Hierdoor zijn de vindplaatsen die zich binnen het onderzoeksgebied bevinden logischerwijs goed met elkaar te vergelijken. Voor dit onderzoek is ervoor gekozen om de gehele archeoregio 'Utrechts-Gelders rivierengebied' als het onderzoeksgebied te beschouwen. Grensgebieden die kenmerken bezitten van deze archeoregio (zoals een overeenkomstige bodemopbouw), maar zich wel in een andere archeoregio bevinden, zijn niet meegenomen in het onderzoeksgebied. Deze keuze is gemaakt, omdat het lastig te verantwoorden is waarom een bepaald randgebied wel wordt meegenomen in het onderzoeksgebied en een ander randgebied niet.

⁴⁸ Lauwerier/Lotte 2002, 18.

⁴⁹ Berendsen 2008, 91.

⁵⁰ Rensink *et al.* 2015.

4.2 Chronologisch kader

Gedurende dit afstudeeronderzoek is onderzoek gedaan naar bouwoffers die dateren uit de IJzertijd. Deze periode is in Nederland algemeen opgedeeld in drie subperiodes, genaamd de Vroege-, Midden- en Late-IJzertijd. Tijdens dit afstudeeronderzoek is uitgegaan van de periodedateringen zoals weergegeven in bijlage II. De verschillende relevante perioden zijn hieronder omkaderd:

Vroege-IJzertijd: de overgang van Late-Bronstijd naar Vroege-IJzertijd is voor Nederland wat lastig af te bakenen. Over het algemeen wordt de grens getrokken bij 800 v.C., wanneer de productie van ijzeren artefacten algemeen voorkwam.⁵¹ De datering van 800 v.C. is in het verleden meermaals onderwerp van discussie geweest.⁵² Bij dit afstudeeronderzoek wordt desondanks uitgegaan van deze begindatering. Tijdens de Vroege-IJzertijd overheerste de zogenaamde Niederrheinische Grabhügelkultur in het onderzoeksgebied.⁵³ Deze cultuur kwam over het algemeen voor in Oost- en Zuid-Nederland, alsmede in delen van West-Duitsland en noordelijk België. De Niederrheinische Grabhügelkultur gold als tegenhanger van de Eems-cultuur, die in Noordoost-Nederland voorkwam. Een duidelijke scheiding tussen deze twee cultuurgroepen valt niet altijd te maken. Het gaat namelijk om twee cultuurgroepen die onder de Urnenveldencultuur vallen en daarmee een aantal vergelijkbare kenmerken hebben.⁵⁴

Midden-IJzertijd: de overgang van de Vroege- naar de Midden-IJzertijd wordt tijdens dit onderzoek gelegd bij 500 v.C.⁵⁵ Daar waar cultuurgroepen in de Vroege-IJzertijd nog vrij eenvoudig aan te wijzen zijn, is dit voor de Midden-IJzertijd lastiger. Voor deze periode is het dan ook niet mogelijk om specifieke cultuurgroepen te onderscheiden in het Utrechts-Gelders rivierengebied.⁵⁶

Late-IJzertijd: de overgang van de Midden- naar de Late-IJzertijd wordt tijdens dit onderzoek gelegd bij 250 v.C. Tijdens deze periode overheerste rondom het onderzoeksgebied een cultuurstroming die over het algemeen wordt aangeduid met de term La Tène-cultuur.⁵⁷ De La Tène-cultuur spreidde zich tijdens de Midden-IJzertijd uit over het huidige Zuid-Duitsland, Bohemen, Midden-Frankrijk en het Duitse Rijnland.⁵⁸ Nederland ligt daarnaast in het invloedsgebied van deze cultuur. Het einde van de Late-IJzertijd wordt tijdens dit onderzoek gelegd op 12 v.C. In deze periode werd het Midden-Nederlandse rivierengebied door de Romeinse generaal Drusus gebruikt als uitvalsbasis voor zijn campagnes in de richting van het Elbegebied. De eerdere Romeinse veldtochten uit de periode 56 tot 51 v.C. zouden niet leiden tot een controle van het bestreken gebied, in tegenstelling tot de periode na 12 v.C.⁵⁹ Deze laatste datering geldt daarom als begindatering van de Romeinse tijd in Nederland en daarmee het einde van de IJzertijd.

4.3 Nederzettingskader

Tijdens archeologisch onderzoek kunnen resten van verschillende complextypen worden aangetroffen. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan cultusplaatsen of nederzettingen. Het afstudeeronderzoek is alleen gericht op nederzettingen. Bouwoffers die niet in nederzettingen gevonden zijn, zijn voor dit afstudeeronderzoek niet relevant. Daarnaast wordt onderscheid gemaakt tussen bouwoffers die zijn aangetroffen bij gebouwen en bouwoffers die ergens anders zijn aangetroffen. Het afstudeeronderzoek is namelijk alleen gericht op bouwoffers die zijn aangetroffen bij gebouwen. Andere structuren, zoals kuilenconfiguraties, waterputten, omheiningen en palissades, zijn tijdens dit afstudeeronderzoek niet onderzocht, alhoewel bouwoffers eveneens in die contexten aangetroffen kunnen worden.⁶⁰ De aanwezigheid van gebouwen, zoals een woon(stal)huis, spieker of bijgebouw, is dus van groot belang voor het onderzoek. In het onderzoek zijn daarom alleen nederzettingen meegenomen, waarbij minimaal één gebouw uit de IJzertijd is aangetroffen.

Na uitvoerig literatuuronderzoek bleken 69 archeologische vindplaatsen aan bovenstaande eisen te voldoen. Alle 69 vindplaatsen dateren uit de IJzertijd en zijn geïnterpreteerd als nederzetting.

⁵¹ van den Broeke 2005b, 482.

⁵² Lanting/van der Plicht 2003, 150-151.

⁵³ von Schnurbein 2009, 160.

⁵⁴ van den Broeke 2005b, 480-481.

⁵⁵ Lanting/van der Plicht 2003, 152.

⁵⁶ van Beek 2009, 77.

⁵⁷ von Schnurbein 2009, 164.

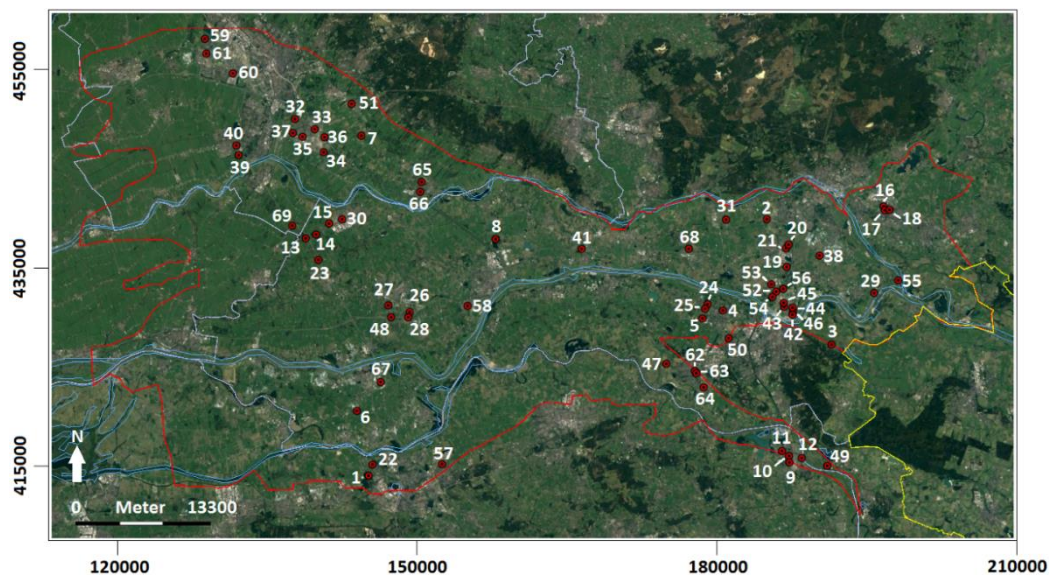
⁵⁸ Hofman/Smelik/Toorians 2000, 11.

⁵⁹ van den Broeke 2005b, 482.

⁶⁰ In die gevallen is het moment van deponeren en daarmee de aard van de depositie ingewikkelder om te bepalen.

Tevens bevatten zij minimaal één gebouw uit deze periode. In figuur 3 zijn alle nederzettingen weergegeven met een markering. Elke rode markering bevat een nummer, wat overeenkomt met één nederzetting. Alle nummers zijn op volgorde weergegeven in bijlage V (onder de tabel 'Vindplaats'). Achter elk nummer bevindt zich in deze bijlage de naam (plaats en toponiem) van de nederzetting. Deze nederzettingen bevatten in totaal 643 gebouwen die uit de IJzertijd dateren. Het overzicht van deze 643 gebouwen is weergegeven in de tabel 'Gebouw' van bijlage V.

Fig. 3 Geografische kaart met daarin weergegeven de relevante ijzertijd nederzettingen in het Utrechts-Gelders rivierengebied.

5 Bewuste en onbewuste deposities

In hoofdstuk 1 werd al aangegeven dat rondom gebouwen uit de IJzertijd verschillende vormen van deposities aangetroffen kunnen worden. Het kan hierbij enerzijds gaan om objecten die bewust door mensen op die locatie zijn achtergelaten (bewuste deposities). Anderzijds is het mogelijk dat objecten niet bewust geplaatst zijn, maar per toeval ergens terecht zijn gekomen (onbewuste deposities). Bouwoffers zijn een voorbeeld van bewuste deposities. Het onderscheid tussen objecten die bewust of onbewust gedeponeerd zijn, valt op het eerste gezicht soms lastig te maken. De vondstsamenstelling en -context van bewuste en onbewuste deposities kan namelijk overeenkomen. Aangezien in dit afstudeeronderzoek alleen bewuste deposities onderzocht zijn, is het noodzakelijk dit onderscheid te maken. In dit hoofdstuk zijn daarom de meest voorkomende bewuste en onbewuste deposities genoemd, waarbij duidelijk wordt dat zij naast overeenkomsten ook verschillen kennen. Het hoofdstuk begint met een overzicht van onbewuste deposities (paragraaf 5.1), gevolgd door bewuste deposities (paragraaf 5.2). Daarna volgt een korte conclusie (paragraaf 5.3).

5.1 Onbewuste deposities

De onbewuste deposities worden in de archeologie doorgaans aangeduid met de term 'toevalsvondsten', omdat ze per toeval in een context terecht zijn gekomen. In deze afstudeerscriptie wordt alleen de term 'onbewuste depositie' gebruikt. Volgens Verhelst beslaan deze deposities een bijzonder groot deel van de objecten die men aantreft op nederzettingsterreinen.⁶¹ Onbewuste deposities kunnen via een aantal manieren in een context terecht zijn gekomen, waarbij gedacht moet worden aan post-depositionele processen zoals bioturbatie en opspit (vormen van nederzettingssuijs). Bij bioturbatie wordt sediment met elkaar vermengd of verplaatst door organismen. Mollengangen zijn daar een goed voorbeeld van. Door bioturbatie kan ouder of jonger vondstmateriaal door middel van verplaatsing in een andere context terechtkomen. Bij de term opspit valt te denken aan processen waarbij archeologische objecten uit oudere vondstlagen terechtkomen in jongere vondstlagen, bijvoorbeeld door middel van diepploegen. Een derde mogelijkheid vormt het fenomeen nazakking. Hierbij zakken hoger gelegen vondstlagen door de zwaartekracht in een ouder, al opgevulde laag.⁶² Zwerfvuil vormt de vierde mogelijkheid van onbewuste deposities. Vondstmateriaal dat al aan de oppervlakte lag (als zwerfvuil) kan namelijk per toeval in een bepaalde context terechtkomen, bijvoorbeeld een openliggende kuil.⁶³ Een belangrijk kenmerk van onbewuste deposities is dat zij in de meeste gevallen uit een of enkele fragmenten van objecten bestaan. Bij complete objecten of grote aantallen objecten gaat het daarentegen meestal om bewuste deposities.⁶⁴

Op deze regel zijn wel enkele uitzonderingen. Er bestaan namelijk ook onbewuste deposities die het resultaat zijn van natuurlijke organismen of processen. Menselijke inmenging heeft hierbij op geen enkele manier een rol gespeeld. Archeozoölogische (dierlijke) resten of archeobotanische (plantaardige) resten zijn voorbeelden van onbewuste deposities door natuurlijke organismen. Het kan hierbij onder andere gaan om skeletresten, houtskool, pollen en botanische macroresten. Daarnaast bestaan er onbewuste deposities die het resultaat zijn van natuurlijke processen. Deze deposities zijn door invloed van de elementen in een context terechtgekomen (bijvoorbeeld onbewerkte sedimentresten, zoals grind).

5.2 Bewuste deposities

Objecten kunnen niet alleen per toeval in een context terechtgekomen, zoals bij onbewuste deposities. Sommige deposities zijn bewust door mensen ergens achtergelaten. Bouwoffers zijn daar een goed voorbeeld van. Behalve bouwoffers zijn er nog andere bewuste deposities die meerdere keren rondom gebouwen uit de IJzertijd zijn aangetroffen. Deze deposities worden, net als onbewuste deposities, in paalkuilen, (wand)greppels, haardkuilen, opslagkuilen en afvalkuilen aangetroffen. De locatie waar men de bewuste depositie achterliet en de objecten die men deponeerde, zijn vaak niet willekeurig. Een voorbeeld van bewuste deposities zijn dierlijke en menselijke graven. Menselijke graven (inhumatie of crematie) worden doorgaans niet in de

⁶¹ Verhelst 2011, 55.

⁶² *Ibidem*, 56.

⁶³ *Ibidem*, 55.

⁶⁴ Beilke-Voigt 2001, 178; Trebsche 2008, 69.

nederzetting aangetroffen, maar voornamelijk op (gezamenlijke) grafvelden. Toch is het aannemelijk dat men in bepaalde perioden individuen begroef in de nederzetting, waarbij de exacte reden van deze afwijkende begrafenislocatie onbekend is.⁶⁵ Vee, zoals runderen, schapen, geiten, varkens en paarden, werd in de regel, net zoals in het geval van mensen, niet in nederzettingen begraven.⁶⁶ Wanneer menselijke of dierlijke resten toch als grafresten geïnterpreteerd mogen worden, dan worden zij voornamelijk in kuilen aangetroffen. In het geval van inhumatiegraven kan men veronderstellen dat de skeletresten in anatomisch verband teruggevonden worden en dat voornamelijk complete skeletten aanwezig zijn.

Bij de vondst van enkele skeletresten is het mogelijk dat het niet om inhumatie- of crematiegraven gaat. Een interpretatie van nederzettingsafval behoort in dat geval namelijk ook tot de mogelijkheden. In dit laatste geval betreft het vaak kleine fragmenten die in enkele gevallen bewerkingssporen in de vorm van snij- of haksporen bevatten (ontvlezing). Tevens treft men deze skeletresten doorgaans aan in combinatie met andere objecten, zoals keramische scherven. Zodoende bestaat een groot spectrum aan objecten van verschillende materiaalcategorieën, die als nederzettingsafval geïnterpreteerd worden. Deze objecten kan men binnen vrijwel alle vondstcontexten uit nederzettingen aantreffen. De samenstelling van het nederzettingsafval kan daarbij verschillen per regio of periode. Het is een categorie objecten die voor archeologen nog vaak vrij onduidelijk is. In tabel 1 is daarom een citaat weergegeven met een beschrijving van nederzettingsafval, zoals genoemd in een archeologische publicatie uit 2009.⁶⁷

Zoals uit tabel 1 af te lezen valt, kan nederzettingsafval bestaan uit verschillende materiaaltypen en objectsoorten. Het belangrijkste kenmerk van afval is dat het niet compleet of nog bruikbaar was op het moment van deponeren. Men mag namelijk aannemen dat de gebruiksperiode van een object pas eindigde met de breuk ervan, waarop het weggooien volgde.⁶⁸ Eveneens bestaat nederzettingsafval doorgaans niet uit waardevolle materialen, zoals edelmetalen of (voor de IJzertijd) objecten van glas, aangezien deze schaarse materiaalsoorten nog voor hergebruik geschikt waren. Daarnaast is nederzettingsafval over het algemeen niet 'bewust gestructureerd in een grondspoor', wat wil zeggen dat het geen opvallende positionering bevat. Als laatste kan opgemerkt worden dat afval normaal gesproken niet in kleine hoeveelheden opzettelijk begraven is, maar juist heeft bestaan uit grote hoeveelheden objecten (zowel in gewicht als aantal).⁶⁹

Tabel 1 Kenmerken van nederzettingsafval.

"Afval bestaat uit: - slachtafval van geconsumeerde diersoorten - bereidings- en consumptieafval van geconsumeerde diersoorten - afgedankte gebruiksvoorwerpen - bereidingsresten van plantaardig voedsel - (bedorven) voedselresten, dierlijk of plantaardig - resten die ontstaan tijdens het vervaardigen van voorwerpen uit bot, gewei, hout en steen Afval is: - Gefragmenteerd/kapot - zwerft aan het oppervlak en komt terecht in openliggende sporen - wordt tijdens opruimacties begraven of gedumpt. In dat geval verwachten we een redelijk grote hoeveelheid aan te treffen. - wordt als bemesting voor akkers gebruikt. Daarmee verdwijnt het vaak archeologisch. - kan opzettelijk worden verbrand tijdens opruimacties - bestaat uit verschillende materiaalcategorieën die vermengd worden aangetroffen Afval is niet: - compleet of nog bruikbaar - in kleine hoeveelheden opzettelijk begraven - bewust gestructureerd in een grondspoor, of ten opzichte van bewoning - bijzonder goed geconserveerd. Veel afval zal immers enige tijd aan het oppervlak hebben gelegen."
--

⁶⁵ Gerritsen 2003, 86.

⁶⁶ Capelle 1987, 189-190.

⁶⁷ van Renswoude/van Kerckhove 2009, 390.

⁶⁸ Gerritsen 2003, 84.

⁶⁹ van Renswoude/van Kerckhove 2009, 390.

Een ander voorbeeld van bewuste deposities zijn ondergrondse opslagplaatsen of voorraden.⁷⁰ Het kan hierbij gaan om complete keramische objecten, waarin men goederen bewaarde.⁷¹ Behalve voorraden met duidelijk omhulsel kwamen ook opslagkuilen in de vorm van graansilo's voor. Hierin sloeg men granen en andere voedingsmiddelen ondergronds op (als alternatief voor de bovengrondse spiekers⁷²). Deze graansilo's hadden meestal een conische vorm waarbij de diameter naar het midden toe toenam. Doordat de opgeslagen producten luchtdicht in de bodem werden bewaard, konden zij gedurende lange tijd hier opgeslagen blijven.⁷³ Op de bodem van deze opslagkuilen treft men geregeld een dikke laag verkoolde plantaardige resten aan. In veel gevallen blijkt de zijkant en de bodem van de kuil verbrand, waaruit opgemaakt kan worden dat het materiaal waarschijnlijk in de kuil zelf is verbrand.⁷⁴ Deze verbranding zou plaatsgevonden hebben in de kuil om de silo vrij te maken van ongedierte. De opslagkuil kon vervolgens weer opnieuw gebruikt worden.⁷⁵ Naast verkoolde plantaardige resten treft men ook wel eens andere (bijzondere of waardevolle) voorwerpen aan in deze contexten. Een interpretatie als graansilo kan daarom niet altijd standhouden. Een duidelijke andere verklaring is daarentegen ook niet altijd te noemen.⁷⁶

Verbrande kuilen komen ook in andere vormen voor, zoals in de vorm van haardkuilen. De haard bestond daarbij meestal uit een kuil, soms opgevuld met kasseien of keramiek (voornamelijk vlakke delen), met een diameter van 60 tot 80 centimeter.⁷⁷ Een andere categorie bewuste deposities die in het spoortype 'kuil' gedeponeerd werden, zijn de relatief waardevolle (en vaak complete) objecten. Het kan bijvoorbeeld gaan om objecten die gedurende conflictsituaties verstopt zijn.⁷⁸ Als verstoppplaats lijken paalkuilen, (wand)greppels en haardkuilen niet het meest ideaal. Andere kuiltypen kunnen daarentegen wel voor dit doelinde gebruikt zijn.

Een volgende categorie bewuste deposities wordt alleen binnen paalkuilen aangetroffen. Het gaat hier om objecten die mogelijk een functie vervuld hebben in de constructie waartoe zij behoren. (Geïmproviseerde) voetplaten kunnen bijvoorbeeld ter ondersteuning van de bijbehorende paal gebruikt zijn. Een ander voorbeeld zijn de metalen nagels of spijkers, die in sommige gevallen een functie met betrekking tot de gebouwconstructie gehad hebben. Voorwerpen als nagels en spijkers zijn in ijzertijdcontexten echter wel vrij schaars.⁷⁹ Een andere noemenswaardige categorie bewuste deposities kan men aantreffen in de vorm van ingegraven potten in greppels en kuilen. Deze potten werden ingegraven als vallen voor ongedierte.⁸⁰ Deze bewuste deposities zijn in principe alleen te verwachten in omgreppelingen en losse kuilen (bijvoorbeeld rondom de ingang van een gebouw), aangezien het daar gezien de functie het meest bruikbaar was.

Daarnaast bestaan er deposities die op het eerste gezicht geen duidelijke functie hebben in de context waar ze worden aangetroffen, maar die wel bewust gedeponeerd zijn. Het gaat hier om rituele deposities, waar bouwoffers een duidelijk voorbeeld van zijn. Andere bewuste rituele deposities zijn bijvoorbeeld verlatingsdeposities. Deze bewuste deposities zijn tijdens de verlatings- of post-verlatingsfase gedeponeerd rondom gebouwen. In de bestaande literatuur worden drie vormen van verlatingsdeposities genoemd.

- Bij de eerste variant gaat het om secundair gebrande aardewerkfragmenten en/of leemresten, die voornamelijk in paalkuilen worden aangetroffen.⁸¹
- Bij de tweede variant gaat het eveneens om objecten die secundair blootgesteld zijn aan vuur. Het grootste verschil met de eerste variant is dat hier niet alleen secundair gebrande keramische scherven en gebrande leemresten voorkomen. Fragmenten van slijpstenen, stukken kwartsiet of zandsteen (kook- en haardstenen), delen houtskool, spinstenen en weefgewichten komen namelijk ook voor.⁸² De vondstcontext wijkt daarnaast af van de eerste

⁷⁰ Capelle 1985, 499; *Idem* 1987, 184-185.

⁷¹ Gerritsen 2003, 86.

⁷² Vanneste/Prangma 2011, 29.

⁷³ Gerritsen 2003, 72; Vanneste/Prangma 2011, 29.

⁷⁴ Gerritsen 2003, 90.

⁷⁵ Vanneste/Prangma 2011, 29.

⁷⁶ Gerritsen 2003, 92.

⁷⁷ Trebsche 2008, 69.

⁷⁸ Capelle 1985, 499; *Idem* 1987, 184-185.

⁷⁹ Trebsche 2008, 69.

⁸⁰ Corver 2013, 31.

⁸¹ van den Broeke 2002b, 45.

⁸² Metalen en verbrand bot zijn zeldzaam. Organische resten zijn mogelijk wel aanwezig geweest maar zijn vergaan en daarom niet meer zichtbaar; Gerritsen 2003, 97.

variant. Deze resten worden namelijk vooral aangetroffen in kuilen die zich in gebouwen bevinden.⁸³

- Bij de laatste variant speelt secundaire branding geen belangrijke rol. Het gaat hier namelijk om deposities bestaande uit individuele en complete objecten, zoals aardewerken potten.⁸⁴ De inhoud van deze objecten zal waarschijnlijk het daadwerkelijke offer zijn geweest.⁸⁵ Het kan hier naast keramische objecten om allerlei objecten gaan. Deze vorm van verlatingsdeposities kunnen in verschillende sporen worden aangetroffen.⁸⁶

Het motief achter deze laatste vorm van bewuste deposities is nog altijd onduidelijk. De eerste publicaties met betrekking tot verlatingsdeposities zijn namelijk pas rond de millenniumwisseling verschenen.⁸⁷ Wel kan gesteld worden dat het verlaten van een huis, het gehele erf of eventueel zelfs de gehele nederzetting mogelijk gold als een cultureel en sociaal belangrijk moment. De verlating betekende namelijk het einde van de levenscyclus van een huishouden, dat bij de constructieperiode was gestart. Andere vormen van rituele deposities dan bouwoffers en verlatingsdeposities zijn tijdens het literatuuronderzoek niet aangetroffen. Wel dient rekening gehouden te worden met de mogelijkheid van deposities die niet tijdens de constructie-, verlatings- of post-verlatingsfase zijn gedeponeerd, maar tijdens de gebruiksfase.

Alle bovengenoemde bewuste deposities zijn overzichtelijk weergegeven in tabel 2. Andere bewuste deposities kunnen eveneens voorkomen rondom gebouwen uit de IJzertijd. Zij zijn tijdens het literatuuronderzoek echter niet aangetroffen.

Tabel 2 Mogelijke bewuste deposities in sporen die een relatie kennen met gebouwen uit de IJzertijd (m.u.v. bouwoffers).

Bewuste depositie	Vondstcontext	Vondstsamenstelling
1. Menselijke graven	Kuilen (grafkuilen)	Verbrande botresten (crematie) of vrijwel complete skeletten in anatomisch verband
2. Dierlijke graven	Kuilen (grafkuilen)	Verbrande botresten (crematie) of vrijwel complete skeletten in anatomisch verband
3. Nederzettingsafval	Paalkuilen, (wand)greppels, haardkuilen en overige kuilen	Combinatie van (grote) hoeveelheden zeer gefragmenteerd (evt. bewerkt) materiaal
4. Opslagplaatsen/voorraden	Kuilen (opslagkuilen)	Complete gebruiksvoorwerpen zoals potten met daarin eventueel opgeslagen gewassen of goederen
5. Graansilo's?	Kuilen (opslagkuilen)	Verkoalde archeobotanische resten op de bodem, evt. een verbrande bodem/ zijkant
6. Haardresten	Kuilen (haardkuilen)	Secundair gebrande (voornamelijk vlakke) aardewerkfragmenten en verbrande kasseien
7. Verstopte objecten	Kuilen	Voornamelijk complete en eventueel waardevolle objecten
8. Constructie-elementen	Paalkuilen	Objecten met mogelijke functie in de constructie (voetplaten, nagels/ spijkers)
9. Vallen voor ongedierte	(Wand)greppels, kuilen	Grote open objecten, voornamelijk keramische potten
10. Verlatingsdeposities (variant 1)	Paalkuilen	Secundair gebrande aardewerkfragmenten en gebrande leem
11. Verlatingsdeposities (variant 2)	Kuilen	Allerlei soorten secundair gebrande objecten van verschillende materialen
12. Verlatingsdeposities (variant 3)	Paalkuilen, (wand)greppels, haardkuilen en overige kuilen	Individuele en complete objecten van verschillende materialen

5.3 Conclusie

Uit de bovengenoemde voorbeelden van onbewuste en bewuste deposities blijkt dat in dezelfde vondstcontexten deposities met een verschillende aard terecht zijn gekomen. Het onderscheid tussen onbewuste en bewuste deposities valt vaak nog wel te maken. Het onderscheid tussen verschillende bewuste deposities is daarentegen soms lastig om te maken. De vondstcontext en vondstsamenstelling kunnen namelijk overeenkomen. Het is soms wel mogelijk om bepaalde interpretaties uit te sluiten. Een compleet gedeponeerde pot zal bijvoorbeeld waarschijnlijk geen nederzettingsafval zijn. Eén categorie bewuste deposities, de bouwoffers, zijn in dit hoofdstuk nog niet uitgebreid besproken. In hoofdstuk 6 komen deze deposities wel uitgebreid aan bod. In dat

⁸³ *Ibidem*, 97, 99-100.

⁸⁴ de Rijck 2012, 26.

⁸⁵ van den Broeke 2015, 95.

⁸⁶ de Rijck 2012, 26.

⁸⁷ Gerritsen 1999; van den Broeke 2002b; Gerritsen 2003.

hoofdstuk blijkt hoe bouwoffers te onderscheiden zijn van de bovengenoemde onbewuste en bewuste deposities.

Het maken van een onderscheid tussen bouwoffers en andere vormen van deposities is voor dit afstudeeronderzoek van groot belang. Zonder dit onderscheid is het namelijk niet mogelijk om bouwoffers met elkaar te vergelijken en vervolgens patronen waar te nemen. De 69 vindplaatsen die bij paragraaf 4.3 genoemd zijn, bevatten namelijk verschillende gebouwen waarbij onbewuste of bewuste deposities zijn aangetroffen. Deze 643 gebouwen bestaan uit duizenden grondsporen, die in de tabel 'Spoor' van bijlage V zijn weergegeven. De vele objecten die vervolgens in deze sporen zijn aangetroffen, zijn overzichtelijk weergegeven in de tabel 'Object' van bijlage V. Alle objecten die zich in deze grondsporen bevinden, zijn meegenomen in het overzicht. Met behulp van een aantal criteria wordt in hoofdstuk 6 getracht om deze deposities in te delen in onbewuste en bewuste deposities. Vervolgens wordt deze laatste categorie ingedeeld in bouwoffers en overige bewuste deposities. Op deze waardering wordt in hoofdstuk 6 verder ingegaan.

6 Bouwoffers: een theoretische analyse

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het hoofdonderwerp van dit onderzoek: bouwoffers die horen bij gebouwen uit de IJzertijd. De theorie achter deze bewuste deposities wordt in dit hoofdstuk uitgebreid behandeld. Allereerst worden de mogelijke motieven van deze bewuste deposities genoemd (paragraaf 6.1). Het daaropvolgende deel geeft een beschrijving van een aantal veelvoorkomende vondstcontexten van bouwoffers. Daarnaast wordt een opsomming gegeven van de materiaalsoorten en objecttypen die in het verleden als bouwoffer zijn geïnterpreteerd (paragraaf 6.2). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een waarderingsmodel voor bouwoffers (paragraaf 6.3). Het model wordt gebruikt voor de waardering van de objecten uit de tabel 'Object', zoals beschreven in paragraaf 5.3.

6.1 Bouwoffers: de achtergrond

De bouw van een woon(stal)huis, spieker of bijgebouw ging in de IJzertijd soms gepaard met het deponeren van objecten, zo blijkt uit verschillende archeologische onderzoeken.⁸⁸ Deze bewuste deposities lijken in eerste instantie geen functioneel doel te hebben, zoals bij voetplaten binnen paalkuilen wel het geval is. Aangezien een functie bij deze bewuste deposities ontbreekt, worden soms alternatieve verklaringen genoemd door archeologen. Eén van de mogelijkheden die soms wordt geopperd is die van een offer. Wanneer het om een offer gaat, dat tijdens de constructiefase van een gebouw is geplaatst, dan wordt vaak de term 'bouwoffer' genoemd. In deze afstudeerscriptie wordt onder een bouwoffer verstaan: 'bewust gedeponeerde objecten, die bij de bouw van een constructie (bijvoorbeeld gebouwen, waterputten, bruggen et cetera) zijn gedeponeerd met een ritueel doel'.

Bouwoffers zouden om verschillende redenen gedeponeerd kunnen zijn. Het achterhalen van het achterliggende motief van deze bewuste deposities is daarom vaak lastig. De verklaring die in de literatuur het vaakst wordt genoemd heeft betrekking op zogenaamde hogere machten, waar men in de IJzertijd mogelijk in geloofde. Hierbij valt te denken aan geesten, goden, demonen enzovoorts. Van den Broeke noemt bijvoorbeeld de mogelijkheid waarbij een offer wordt gebracht voor de hogere machten. Bij de bouw van een gebouw zorgde men namelijk voor een verstoring van de bodem, wat onder het machtsbereik van de hogere machten viel.⁸⁹ Om de hogere machten ondanks de bodemverstoring tevreden te houden, kon men overgaan op het brengen van een offer. Men zou het motief van deze deposities zodoende kunnen beschrijven als "de verwachting dat langs deze weg het voorspoedig tot stand komen of het voorspoedig gebruik van het bouwwerk bevorderd zal worden; meestal betreft het slechts een aspect daarvan, bv. het voorkomen van instortingen bij de bouw, of het weren van ziekte bij de toekomstige bewoners van een nieuwe boerderij".⁹⁰

In dit voorbeeld gelden de hogere machten als de ontvanger van deze deposities. Deze 'ontvangers' zijn volgens Van den Broeke op te delen in een tweetal categorieën; namelijk "machten die aan het bouwwerk verbonden zijn (huisgeesten b.v.)" en "machten van de bouwplaats (aardgeesten, watergeesten)".⁹¹ Deze hogere machten beslisten volgens Van den Broeke over het al dan niet voorspoedig gebruik van het bouwwerk en de inwonende. De bewoner of eigenaar van een gebouw zal mogelijk geprobeerd hebben de invloed van deze machten te beperken of gunstig te doen uitvallen. Dit kon men op verschillende manieren bereiken:

- a) Zo kon men zich met deze hogere machten verzoenen (bijvoorbeeld door het brengen van offers aan deze machten). Men probeerde zo de hogere machten tevreden te stellen, opdat ze het gebouw en de bewoners ervan met rust zouden laten.⁹²
- b) Een andere mogelijkheid was het creëren van een beschermgeest, ook wel huisgeest⁹³ (voor het weren van onheil gedurende de bouw of het gebruik van een bouwwerk).⁹⁴

⁸⁸ van den Broeke 1977; Gerritsen 1999, 78-114; *Idem* 2003, 63-66.

⁸⁹ Schmidt 2001, 31.

⁹⁰ van den Broeke 1977, 2-3.

⁹¹ *Ibidem*, 72.

⁹² van der Lee 1959, 55; van den Broeke 2005a, 660; de Rijck 2012, 20-21.

⁹³ van den Broeke 1977, 9.

⁹⁴ *Ibidem*, 20-21; *Idem* 2005a, 661; de Rijck 2012, 21.

Bij het brengen van een offer richtte men zich waarschijnlijk (zoals Van den Broeke opmerkt) slechts op één aspect. Een voorspoedige periode van bouw of gebruikperiode van het gebouw gold daarbij als gezamenlijk doel. Een aantal verschillende subdoelen zijn:

- het voorkomen van instorting/ brand/ blikseminslag en andere degradatievormen van een gebouw;
- het weren van ziekten bij de bewoner(s) of het vee;
- het beschermen van de bewoner(s);
- het zorgen voor voldoende voedsel;
- het recht op bewoning geven;
- het weren van boze geesten.

Bovengenoemde voorbeelden gelden als een mogelijke verklaring, maar zijn slechts voorbeelden. Andere verklaringen behoren namelijk ook tot de mogelijkheden. De daadwerkelijke functie van een bouwoffer uit de IJzertijd valt nooit te achterhalen. Geschreven bronnen uit de Nederlandse IJzertijd ontbreken namelijk.⁹⁵ Veel informatie met betrekking tot bouwoffers in de IJzertijd is zodoende afkomstig uit historische bronnen uit latere perioden, zoals de Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd.⁹⁶ De latere deposities zijn volgens Van den Broeke een voortzetting van oudere bouwoffers⁹⁷, al verschilt de achterliggende gedachte mogelijk per periode. Een andere bron van informatie zijn etnografische voorbeelden, waarbij eveneens objecten tijdens de bouw worden gedeponeerd. Een tweetal voorbeelden wordt genoemd door Gerritsen. Het eerste voorbeeld heeft betrekking op de Ara-gemeenschap op het Indonesische eiland Sulawesi. Gerritsen beschrijft het proces, waarbij tijdens de constructie van een nieuw huis een huisgeest (beschermingsgeest) wordt gevormd. Het proces wordt gevolgd door het plaatsen van een offer, in de vorm van rijst, bamboescheuten en gekookte en rauwe eieren in de paalkuilen van de woning. Een tweede voorbeeld dat door Gerritsen wordt genoemd is afkomstig van de Zafimaniry-gemeenschap uit Madagaskar. Bij deze gemeenschap vindt tijdens de constructie van een nieuw woonhuis, en dus een nieuw huishouden, een rituele inwijding plaats. Hierbij plaatst de vrouw in het nieuw te vormen huishouden keuken- en eetgerei in het huis. Daaropvolgend vindt een ritueel plaats waarbij de voorouders gevraagd worden om de toekomstige bewoners van welvaart te voorzien.⁹⁸

Dat bewuste deposities bij de bouw van een gebouw verspreid over duizenden jaren op verschillende continenten voor lijken te komen, toont wel de mogelijkheid van een patroon.⁹⁹ De oudste deposities kwamen in Noordwest-Europa al in het Neolithicum voor en ook in de Nieuwe tijd zijn deposities met een vergelijkbaar karakter geen onbekend verschijnsel.¹⁰⁰ Zodoende valt te concluderen dat deze deposities al duizenden jaren een rol spelen bij de bouw van gebouwen in verschillende perioden en gebieden.¹⁰¹ Zij werden daarbij mogelijk veel belangrijker geacht dan men zich hedendaags kan voorstellen.

6.2 Onderzoekscategorieën

Uit beschrijvingen van bouwoffers in Nederland blijkt dat deze bewuste deposities in verschillende vondstcontexten zijn aangetroffen. Daarnaast zijn verschillende objecten gedeponeerd.¹⁰² De verschillende bouwoffers hebben daarentegen ook een aantal overeenkomsten. Het deponeren van bouwoffers heeft namelijk plaatsgevonden tussen het moment van de start van de bouw en het eerste gebruik van een gebouw (de constructiefase).¹⁰³ Er zijn wel enkele uitzonderingen op deze regel. Bewuste deposities die zijn gedeponeerd op het moment dat een gebouw werd verbouwd of uitgebreid kunnen ook een bouwoffer zijn.¹⁰⁴ In alle gevallen gaat het om eenmalige deposities¹⁰⁵, die na plaatsing in principe niet meer zichtbaar zijn.¹⁰⁶ De deposities werden mogelijk alleen gedeponeerd bij de bouw van het eerste gebouw (en dus de oudste) van een nederzetting.

⁹⁵ Capelle 1985, 499; *Idem* 1987, 183-184.

⁹⁶ van den Broeke 1977, 36; de Rijck 2012, 8.

⁹⁷ van den Broeke 1977, 3.

⁹⁸ Gerritsen 1999, 80; *Idem* 2003, 63.

⁹⁹ Hinz 1976, 111.

¹⁰⁰ Vergelijkbare deposities zijn tevens uit alle tussenliggende perioden bekend.

¹⁰¹ de Rijck 2012, 8.

¹⁰² Gerritsen 2003, 64.

¹⁰³ van den Broeke 1977, 12, 29, 33, 74.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 25, 29, 33.

¹⁰⁵ Barner 1968, 238; Capelle 1985, 498; *Idem* 1987, 185, 203.

¹⁰⁶ Capelle 1987, 185, 203; Schmid 2011, 285-286.

Dit wordt geconcludeerd aan de hand van het gegeven dat niet elk gebouw zo'n (zichtbare) depositie bevat.¹⁰⁷ Capelle vult hierbij aan dat het vrijwel altijd slechts om één bouwoffer per gebouw gaat.¹⁰⁸ Indien bovengenoemde beweringen opgaan, dan worden in elke nederzetting nooit twee of meer bouwoffers daterend uit dezelfde periode aangetroffen. Bouwoffers zijn op verschillende manieren in te delen. Ze zijn bijvoorbeeld in te delen in vondstcontext, materiaalgebruik/ objecttype of interpretatie.¹⁰⁹ Een aantal interpretaties is genoemd bij paragraaf 6.1. De belangrijkste vondstcontexten en voorkomende materialen/ objecttypes zijn hieronder weergegeven.

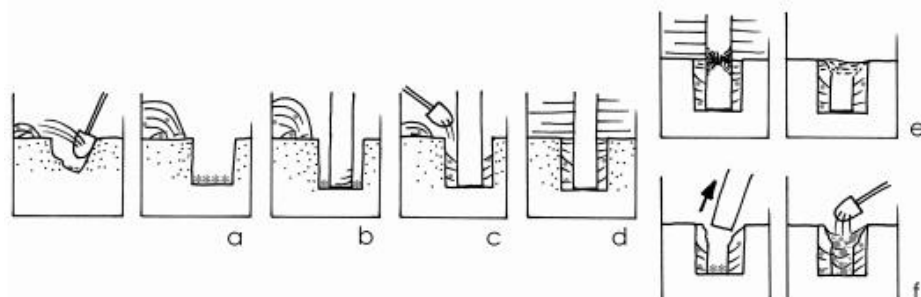
6.2.1 Vondstcontext

Bouwoffers staan in verband met de oprichting van gebouwen¹¹⁰, waardoor het moment van deponeren enorm van belang is.¹¹¹ Aangezien er een duidelijke relatie is met de gebouwen, worden ze voornamelijk aangetroffen in contexten die deel uitmaken van deze structuren.¹¹² De bouwoffers werden in de IJzertijd volgens Van den Broeke voornamelijk gedeponerd op de plek, waarvan men geloofde dat de hogere machten aanwezig waren. In andere gevallen koos men een plaats van depositie die het meest effectief was.¹¹³ Een bouwoffer dat als doel had de bewoners van het gebouw te beschermen tegen boze geesten zal bijvoorbeeld gedeponerd zijn bij de ingang van het gebouw. Het is daarentegen ook mogelijk dat de bouwoffers niet werden gedeponerd in een context die deel uitmaakte van het gebouw. In zo'n geval is de relatie met het bijbehorende gebouw waarschijnlijk niet meer zichtbaar. Deze deposities zijn dan niet meer als bouwoffer herkenbaar.¹¹⁴

Een type vondstcontext die over het algemeen vrij duidelijk is in verband met gebouwen zijn paalkuilen. Deze spoortypen komen bij archeologisch onderzoek naar gebouwen over het algemeen veel voor. Bouwoffers worden in deze contexten daarom vaak aangetroffen.¹¹⁵ De deposities die zich in deze contexten bevinden, kunnen hierop slechts een aantal momenten terecht zijn gekomen.¹¹⁶ In figuur 4 zijn de verschillende processen weergegeven vanaf het graven van de paalkuil tot het in onbruik raken hiervan. Deposities die aangetroffen worden in contexten als paalkuilen kunnen daar alleen in terecht zijn gekomen gedurende het uitgraven van de paalkuil (fase a), het plaatsen van de paal (fase b) en het weer uitgraven van deze paal (fase f).¹¹⁷ Deposities die bij het uitgraven van de paal zijn geplaatst kunnen eveneens gedeponerd zijn als bouwoffer. Deze objecten moeten dan wel bij het verbouwen of uitbreiden van een gebouw zijn gedeponerd. Wanneer de bewuste depositie na het in onbruik raken van het gebouw is gedeponerd, dan gaat het niet om een bouwoffer. In zo'n situatie behoort een verlatingsdepositie wel tot de mogelijkheden.

Fig. 4 Fasen van een paalkuil.

a het graven van de paalkuil;
b het plaatsen van de paal; c
het dichtwerpen van de
paalkuil; d de gebruiksfase; e
degradatie van de paal; f
verwijdering van de paal:
Trebsche 2008, 69.

¹⁰⁷ Andere redenen voor het geringe aantal bouwoffers dat men doorgaans aantreft is dat zij wellicht niet algemeen gangbaar waren, zij tegenwoordig niet meer herkenbaar zijn of niet geplaatst zijn in contexten die tot een gebouw behoren; van den Broeke 1977, 59; Gerritsen 2003, 65.

¹⁰⁸ Capelle 1987, 203; Trebsche 2008, 70.

¹⁰⁹ de Rijck 2012, 16-22.

¹¹⁰ van den Broeke 1977, 74; Schmidt 2001, 26, Trebsche 2008, 73.

¹¹¹ Gerritsen 2003, 65.

¹¹² Zij worden tevens aangetroffen in andere contexten die niet in deze afstudeerscriptie behandeld zijn, zoals bij stadsmuren, (om)wallingen, dijken, dammen, bruggen, waterputten, wegen et cetera; van den Broeke 2005a, 661; de Rijck 2012, 16, 19.

¹¹³ van den Broeke 1977, 27.

¹¹⁴ Gerritsen 2003, 65.

¹¹⁵ de Rijck 2012, 16.

¹¹⁶ Trebsche 2005, 217; *Idem* 2008, 69.

¹¹⁷ Hierbij zijn onbewuste deposities buiten beschouwing gelaten.

Deposities die tijdens fasen a en b zijn gedeponerd, hebben een grote kans om als bouwoffer geïnterpreteerd te worden. Zij zijn dan voornamelijk op de bodem van de kuil te verwachten.¹¹⁸ Het is hierbij van belang dat sprake is van een gesloten context. Hiervan is sprake wanneer de oorspronkelijke paal (meestal aangeduid met 'paalspoor') nog als verkleuring of door middel van houtresten in de bodem aanwezig is. Het is van belang dat uitgesloten is dat het een reparatie betreft. Een reparatie, waarbij een paal is uitgegraven en een nieuwe hierin is geplaatst, valt archeologisch gezien soms te herkennen aan het voorkomen van een nieuwe vulling.

Behalve op de bodem van paalkuilen zijn wandgreppels en het gebied rondom de ingang van het gebouw (ook wel deuropening of ingangsdrempel¹¹⁹) ook voorkomende vondstcontexten.¹²⁰ Andere vondstcontexten zoals haardkuilen¹²¹, wanden¹²² en voorplaatsen¹²³ zijn eveneens mogelijk. Deposities in deze contexten kunnen ook na de ingebruikname van een gebouw nog in die context terecht zijn gekomen (en dus niet per definitie tijdens de bouw)¹²⁴ in tegenstelling tot deposities in paalkuilen, waarbij het moment van deponeren vaak eenvoudiger vast te stellen valt. Bij sommige deposities valt het nauwelijks vast te stellen of er wel sprake is van een relatie met een gebouw. Dit geldt bijvoorbeeld voor deposities die aangetroffen zijn bij voorplaatsen.

Behalve bovengenoemde spoortypen dient ook rekening gehouden te worden met andere vondstcontexten. Zo bestaat de mogelijkheid van deposities die niet direct aan een specifiek grondspoor te koppelen zijn, maar wel een connectie hebben met een gebouw. Hierbij moet bijvoorbeeld gedacht worden aan deposities die bij de ingang van een gebouw geplaatst zijn, maar zich niet in een grondspoor bevinden. Het moment van deponeren is bij deze deposities door een gebrek aan archeologische context vrijwel niet te bepalen.

6.2.2 Materiaalsoort en type object

Naast de indeling op vondstcontext is het ook mogelijk bouwoffers in te delen in verschillende vondstcategorieën. Hierbij valt onderscheid te maken in gebruikte materiaalsoort(en) of type object(en). De keuze voor het gebruikte type object lijkt samen te vallen met het uiteindelijke doel dat men ermee wilde bereiken.¹²⁵ Bij een indeling op materiaalsoort dient rekening gehouden te worden met het gegeven dat niet alle objecten bewaard zijn gebleven in de bodem.¹²⁶ Een depositie kan op het moment van deponeren bestaan hebben uit een (grote) concentratie organische resten, die in de loop der jaren vergaan zijn en daardoor niet meer waar te nemen zijn.¹²⁷

De meest uiteenlopende materiaalsoorten zijn tijdens vergelijkbare onderzoeken aangetroffen. Keramische resten zijn hierbij het meest vertegenwoordigd.¹²⁸ Deze materiaalcategorie valt op te delen in verschillende subcategorieën, waarbij vaatwerk als subcategorie het meest wordt aangetroffen. Andere mogelijkheden zijn keramische weefgewichten of spinstenen en dergelijke. Bij vaatwerk moet gedacht worden aan objecten als potten, (drink)bekers en schalen. Waarschijnlijk gaat het hier slechts om het omhulsel van gedeponerde vloeistoffen of voedsel (plengoffers/ spijsoffers).¹²⁹ Indien het vaatwerk een specifieke intentionele ligging heeft meegekregen, bijvoorbeeld met de open zijde naar beneden toe gericht, dan is een offer in de vorm van etenswaar en drank onwaarschijnlijker.¹³⁰ Deze objecttypen werden zeer waarschijnlijk vrij compleet gedeponerd, wat een belangrijk kenmerk is.¹³¹ Naast deze keramische objecten vormen dierlijke resten ook een mogelijke vondstcategorie. Hierbij valt te denken aan botmateriaal of (resten van) het dierlijk gebit. Dierlijke archeologische resten zijn als depositie aan te treffen in

¹¹⁸ Trebsche 2005, 218.

¹¹⁹ van den Broeke 1977, 27-28; Capelle 1987, 185; Schmid 2011, 285.

¹²⁰ Gerritsen 2003, 65.

¹²¹ van den Broeke 1977, 27-28; Capelle 1987, 185; Schmid 2011, 285.

¹²² Capelle 1987, 185; Schmid 2011, 285.

¹²³ Capelle 1987, 201-202.

¹²⁴ van den Broeke 1977, 35.

¹²⁵ *Ibidem*, 25-26.

¹²⁶ *Ibidem*, 33.

¹²⁷ *Ibidem*, 34; de Rijck 2012, 20.

¹²⁸ Gerritsen 2003, 64; de Rijck 2012, 19.

¹²⁹ Gerritsen 2003, 64; van den Broeke 2005a, 660.

¹³⁰ de Rijck 2012, 19.

¹³¹ Beilke-Voigt 2001, 178; Trebsche 2008, 69.

twee verschillende vormen, namelijk (nagenoeg) complete skeletten (a.) en (uitgeselecteerde) skeletdelen (b.).

a. Bij complete skeletten (gelegen in anatomisch verband) is het mogelijk allerlei verschillende skeletten van dieren als bouwoffer te interpreteren. Er moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid van het voorkomen van skeletten van dieren die 'per toeval' in een bepaalde context terecht zijn gekomen (onbewuste deposities).¹³² Om met redelijke zekerheid te kunnen concluderen dat bepaalde dierlijke resten als bouwoffer gebruikt zijn, moeten interpretaties als graf et cetera uitgesloten zijn. Complete hondenskeletten die aangetroffen zijn in sporen die in verband staan met een gebouw kwamen bij vergelijkbare onderzoeken het meest voor.¹³³ Vee, zoals runderen, schapen, geiten, varkens en paarden, werd normaal gesproken niet in nederzettingen begraven, waardoor hun aanwezigheid eventueel als ritueel beschouwd kan worden.¹³⁴

b. Bij (uitgeselecteerde) skeletdelen moet gedacht worden aan deposities met daarbij alleen de voor- en achterpoten van bijvoorbeeld runderen en schapen. Andere voorbeelden zijn uitgeselecteerde kaakfragmenten of de gehele schedel (die daarbij waarschijnlijk doelbewust gescheiden is van de romp). Vergelijkbare resten zijn aangetroffen tijdens eerder onderzoek¹³⁵ en werden daar als bouwoffer geïnterpreteerd. Een interpretatie als afval valt in veel gevallen af, aangezien deze delen vaak compleet zijn gedeponeerd zonder dat zij daarbij gebruikers- of bewerkingssporen (van ontvlezing) bevatten. De plaatsing van de skeletdelen (zoals poten die bewust gekruist zijn geplaatst) verdient hierbij ook aandacht. Deposities bestaande uit enkele losse (gefragmenteerde) botfragmenten worden in de regel niet als bouwoffer geïnterpreteerd. Een interpretatie als bewoningsafval is dan meer voor de hand liggend (zeker wanneer zij gebruikers- of bewerkingssporen bevatten).

Naast dierlijke resten vormen menselijke resten een tweede organische vondstcategorie. In verschillende publicaties wordt de mogelijkheid van een menselijke offerande genoemd. Kindoffers lijken hier het meest voor te komen.¹³⁶ Het gebruik van deze offers komt in verschillende perioden (over duizenden jaren) voor en lijkt daardoor een oeroud gebruik te zijn.¹³⁷ Andere organische resten dan skeletmateriaal behoren ook tot de mogelijkheden. Hetzelfde geldt voor deposities bestaande uit overige materiaalsoorten, zoals glas, metaal of steen.

¹³² Deze dieren worden aangeduid met de term 'achtergrondfauna'. Hierbij valt te denken aan kleine knaagdieren (zoals muizen), insectivoren en amfibieën (bijvoorbeeld kikkers en padden).

¹³³ Capelle 1987, 195.

¹³⁴ *Ibidem*, 189-190.

¹³⁵ *Idem* 1985, 500; *Idem* 1987, 194.

¹³⁶ Hinz 1976, 111; Capelle 1985, 500; *Idem* 1987, 191.

¹³⁷ Schmidt 2001, 32.

6.3 Waarderingsmodel

Naast bouwoffers bestaan er nog verschillende andere bewuste deposities die tijdens de bouw van een gebouw zijn gedeponeerd. De meest voorkomende bewuste deposities zijn genoemd in hoofdstuk 5. Deze deposities kunnen op dezelfde locatie gedeponeerd zijn als bouwoffers. Het materiaalsoort of de gebruikte objecten kunnen daarnaast overeenkomen. Om toch een onderscheid te maken tussen bouwoffers en andere deposities, is een waarderingsmodel opgesteld. Bij de waardering is voor ieder aangetroffen object (te vinden in tabel 'Object' van bijlage V) bepaald of een depositie;

- a. waarschijnlijk geen;
- b. mogelijk wel;
- c. waarschijnlijk wel een bouwoffer betreft.

Aangezien nooit met zekerheid te bepalen valt of een depositie daadwerkelijk wel of geen bouwoffer betreft, wordt de term 'waarschijnlijk' gebruikt. De criteria die in paragraaf 6.3.1 zijn weergegeven, bepalen in welke categorie een depositie terechtkomt. In het waarderingsmodel zijn geen gegevens opgenomen waaraan alle deposities al voldoen. Zo voldoen alle deposities aan de eis dat zij aangetroffen zijn in een context die in duidelijk verband ligt met een gebouw uit de IJzertijd.

6.3.1 Criteria

Criterium 1: het is een bewuste depositie en geen onbewuste depositie

Tijdens de constructiefase kunnen objecten met opzet gedeponeerd zijn (bewuste deposities). Dit is onder andere het geval bij bouwoffers. Het is ook mogelijk dat objecten door post-depositionele processen, zoals bioturbatie, opspit en nazakking, in een bepaalde archeologische context terecht zijn gekomen (onbewuste deposities). Daarom is het van belang om onderscheid te maken tussen intentioneel gedeponeerde objecten en objecten die het resultaat zijn van post-depositionele processen. Bewuste deposities wijken daarbij op een aantal punten af¹³⁸:

1. Compleet gedeponeerde objecten
Onbewuste deposities bestaan vrijwel altijd uit een of enkele gefragmenteerde delen van objecten, terwijl bewuste deposities op het moment van deponeren kunnen bestaan uit complete objecten. Complete objecten zijn in de meeste gevallen namelijk te zwaar om door post-depositionele processen verplaatst te worden.
2. Relatief groot gewicht (>10gr)
Onbewuste deposities bestaan doorgaans niet uit grote delen van objecten, terwijl bewuste deposities wel uit grote delen kunnen bestaan. Hierbij geldt namelijk dat grote objecten, met een doorgaans groter gewicht, niet door post-depositionele processen verplaatst worden.¹³⁹
3. Relatief grote hoeveelheden (>2 stuks)
Onbewuste deposities bestaan doorgaans niet uit grote aantallen van objecten, terwijl bewuste deposities wel uit grote hoeveelheden kunnen bestaan (denk hierbij bijvoorbeeld aan nederzettingsafval). De kans dat grote hoeveelheden objecten door post-depositionele processen in een 'gesloten' context zijn gekomen is klein.¹⁴⁰
4. Geen natuurlijke organismen of processen
Onbewuste deposities kunnen het resultaat zijn van natuurlijke organismen of processen, waarbij menselijke inmenging niet heeft plaatsgevonden, terwijl bewuste deposities altijd onder menselijke invloed gedeponeerd zijn.

Objecten die na deze waardering geen intentionele depositie blijken, zijn waarschijnlijk geen bouwoffer.

¹³⁸ Zeker niet alle onbewuste deposities zullen aan deze eisen voldoen, maar een gedeelte van deze objecten kan men op basis van deze kenmerken wel onderscheiden van bewuste deposities.

¹³⁹ In dit onderzoek wordt een maximum van 10 gram aangehouden voor onbewuste deposities. Het gaat hier om het gewicht van alle objecten samen per vondstcontext. Onbewuste deposities kunnen overigens ook een hoger gewicht hebben.

¹⁴⁰ In deze afstudeerscriptie wordt een maximum van 2 fragmenten aangehouden voor onbewuste deposities. Het gaat hier om het aantal van alle objecten samen per vondstcontext. Onbewuste deposities kunnen overigens ook uit meer fragmenten bestaan.

Criterium 2: de bewuste depositie is geen nederzettingsafval

Na de waardering op basis van criterium 1 resteren voornamelijk objecten die bewust gedeponeerd zijn. Het kan gaan om verschillende bewuste deposities (en dus niet alleen bouwoffers). Het is van belang om zoveel mogelijk andere bewuste deposities dan bouwoffers uit de database te verwijderen. Het is echter onmogelijk gebleken om op basis van een aantal kenmerken onderscheid te maken tussen bouwoffers en de meeste andere bewuste deposities. De enige bewuste depositie die op basis van een aantal kenmerken te onderscheiden valt van bouwoffers is nederzettingsafval. De verschillen tussen nederzettingsafval en andere bewuste deposities zijn als volgt aan te wijzen:

1. Compleet gedeponeerde objecten
Nederzettingsafval is niet compleet of nog bruikbaar op het moment van deponeren, terwijl andere bewuste deposities wel compleet of bruikbaar kunnen zijn. Objecten die met alle bijbehorende moeite vervaardigd zijn, werden meestal namelijk niet weggegooid tussen het overige gefragmenteerde materiaal.
2. Waardevolle materialen
Nederzettingsafval bestaat meestal niet uit objecten die zijn opgebouwd uit relatief waardevol materiaal (voor de IJzertijd). Hierbij valt te denken aan edelmetalen en glas. Andere bewuste deposities kunnen daarentegen wel bestaan uit relatief waardevolle objecten of materialen.
3. Opvallende positionering
Nederzettingsafval bestaat niet uit objecten die bewust gestructureerd zijn in een grondspoor en daarmee een opvallende positionering hebben. Andere bewuste deposities kunnen daarentegen wel een opvallende positionering hebben. Hierbij valt te denken aan objecten die gekruist, gerangschikt, ondersteboven of geordend zijn aangetroffen.

Objecten die na deze waardering geïnterpreteerd zijn als nederzettingsafval, zijn waarschijnlijk geen bouwoffer.

Criterium 3: de depositie is gedeponeerd gedurende de constructiefase van een gebouw

Na de waardering op basis van criterium 2 zijn vooral objecten overgebleven die bewust gedeponeerd zijn, maar niet als nederzettingsafval te interpreteren zijn. Aangezien bouwoffers met zekerheid gedeponeerd zijn gedurende de constructiefase van een gebouw, is het noodzakelijk te bepalen wat het moment van deponeren was. Dit valt alleen te achterhalen in het geval van paalkuilen. Bij andere vondstcontexten, zoals wandgreppels, deuropeningen/ ingangsdrempels, haardkuilen, wanden en voorplaatsen, valt onmogelijk het moment van deponeren met zekerheid te bepalen. De onderstaande punten zijn daarom alleen gericht op bewuste deposities in paalkuilen:

1. De depositie is aangetroffen in een paalkuil.
Bij deposities die zijn aangetroffen in paalkuilen valt het moment van deponeren (constructiefase) soms te bepalen. Dit is het geval wanneer er sprake is van een gesloten context. Objecten in andere contexten kunnen ook tijdens de constructiefase zijn gedeponeerd. Het valt bij deze objecten wel lastiger te bewijzen.
2. De paal behorende bij de paalkuil is aanwezig in de vorm van houtresten of een paalspoor.
Deposities die zich in paalkuilen bevinden, kunnen daar op een aantal momenten terecht zijn gekomen, bijvoorbeeld tijdens het uitgraven van de paalkuil (figuur 4a), het plaatsen van de paal (figuur 4b) en het verwijderen van de paal (figuur 4f). Door de aanwezigheid van een paal is in ieder geval vast te stellen dat een depositie tijdens de constructie of reparatie is gedeponeerd en dus niet bij verlating (na verwijdering van de paal). Indien de paal niet meer aanwezig is (verwijderd of verdwenen door bodemprocessen), dan is het moment van deponeren lastiger vast te stellen.
3. De aangetroffen paal (houtresten of paalspoor) is geen reparatie.
Om te bepalen of een depositie gedeponeerd is tijdens de constructie óf tijdens een reparatie, is het belangrijk om te bekijken of de oorspronkelijke paal aanwezig is. Bij een reparatie is de oorspronkelijke paal uitgegraven, wat tot een roering in de grondlagen zal leiden. Bij de afwezigheid van zo'n roering heeft het moment van deponeren waarschijnlijk tijdens de constructiefase plaatsgevonden.

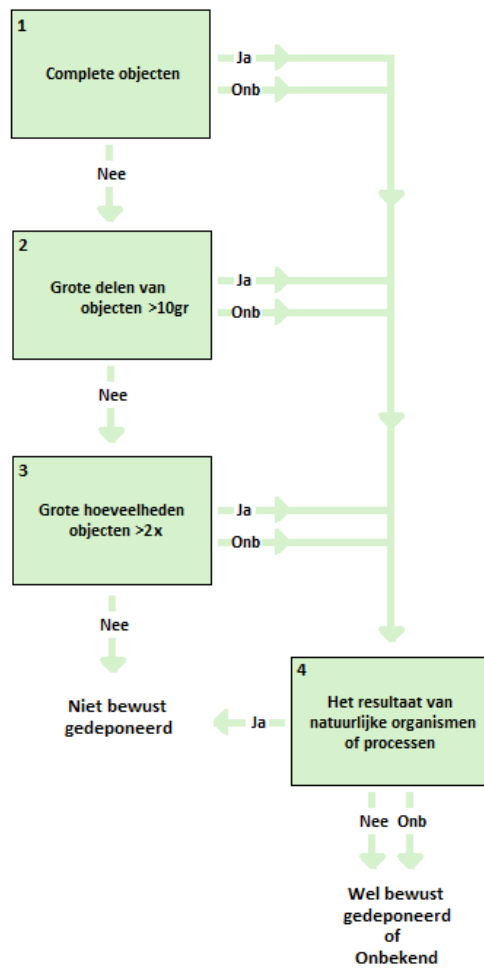
Deposities waarvan na deze waardering het moment van deponeren niet exact te bepalen is, zijn mogelijk een bouwoffer. Deposities waarvan na deze waardering blijkt dat zij in de constructiefase gedeponeerd zijn, zijn waarschijnlijk wel een bouwoffer.

6.3.2 Modellen

Fig. 5 Waarderingsmodel criterium 1: het is een bewuste depositie en geen onbewuste depositie.

Fig. 6 Waarderingsmodel criterium 2: de bewuste depositie is geen nederzettingsafval.

Criterium 1

Criterium 2

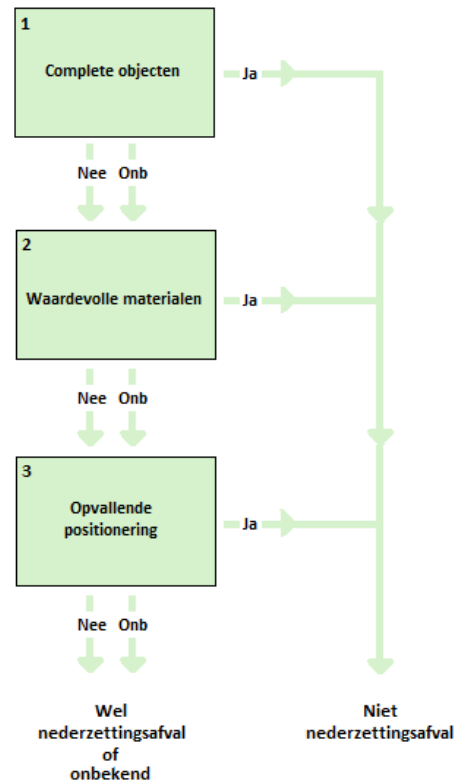
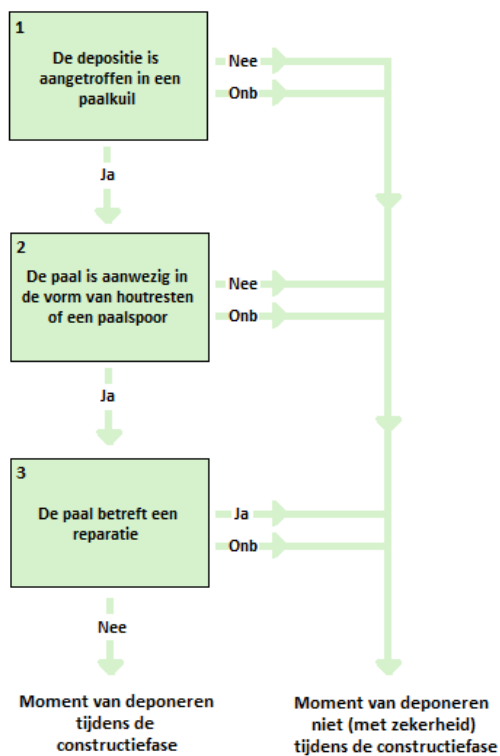

Fig. 7 Waarderingsmodel criterium 3: de depositie is gedeponeerd gedurende de constructiefase van een gebouw.

Criterium 3

7 Vergelijking in het Utrechts-Gelders rivierengebied

In dit hoofdstuk worden de verschillende objecten gewaardeerd aan de hand van het waarderingsmodel uit hoofdstuk 6. Na de waardering volgt een vergelijking van de overgebleven deposities met behulp van verschillende diagrammen en tabellen. Het hoofdstuk biedt een minimale ruimte voor interpretatie. Er is geprobeerd om alleen feiten te beschrijven. Een interpretatie en analyse van deze feiten is namelijk weergegeven in paragraaf 9.1. Hoofdstuk 7 start met een beschrijving van de waarderingsmethode (paragraaf 7.1). Hierop volgt een weergave van alle deposities die aan de hand van de opgestelde criteria gewaardeerd zijn als ‘mogelijk’ of ‘waarschijnlijk’ een bouwoffer (paragraaf 7.2). Bij het daaropvolgende deel (paragraaf 7.3) worden deze deposities met elkaar vergeleken op basis van de vondstsamenstelling. Ter afsluiting volgt in paragraaf 7.4 een vergelijking op basis van de vondstcontext.

7.1 Waarderingsmethode

Uit de criteria in paragraaf 6.3 blijkt hoe ingewikkeld het is om onderscheid te maken tussen bouwoffers en andere deposities. Onder bepaalde omstandigheden valt met redelijke zekerheid te concluderen dat het een bouwoffer betreft. Dat geldt bijvoorbeeld voor deposities die zijn aangetroffen in een paalkuil, waarbij de oorspronkelijke paal nog aanwezig is. Deze deposities zijn in deze context geplaatst tijdens de bouw van een gebouw, een belangrijk kenmerk voor bouwoffers. Deposities die aangetroffen zijn in andere contexten dan paalkuilen, kunnen tevens als bouwoffer gedeponeerd zijn. De exacte functie van deze deposities valt niet altijd te bepalen. Het moment van deponeren is bij deposities in deze vondstcontexten namelijk vaak niet na te gaan.

Er dient rekening gehouden te worden met het gegeven dat eigenlijk alle objecten, die gedurende de constructiefase van een gebouw zijn gedeponeerd, bouwoffers kunnen zijn. Het is dus ook mogelijk dat een of twee erg kleine, gefragmenteerde delen van objecten als bouwoffer gedeponeerd zijn. Deze objecten worden echter meestal als onbewuste depositie beschouwd. Hiermee moet duidelijk worden dat geen enkel object, dat tijdens de constructiefase gedeponeerd is, met zekerheid uit te sluiten valt als bouwoffer. Daarentegen is het ook niet mogelijk om met zekerheid te concluderen dat een object wél als bouwoffer is gedeponeerd. Daarom zijn alle gewaardeerde objecten in te delen in drie categorieën, namelijk a. waarschijnlijk geen bouwoffer; b. mogelijk wel een bouwoffer; c. waarschijnlijk wel een bouwoffer.

- Onder categorie a (waarschijnlijk geen bouwoffer) vallen alle objecten die als onbewuste depositie of nederzettingsafval geïnterpreteerd zijn.
- Onder categorie b (mogelijk wel een bouwoffer) vallen alle objecten die geen onbewuste depositie of nederzettingsafval zijn en waarvan het moment van deponeren niet te bepalen valt.
- Onder categorie c (waarschijnlijk wel een bouwoffer) vallen alle objecten die geen onbewuste depositie of nederzettingsafval zijn en waarvan het moment van deponeren met zekerheid in de constructiefase valt.

Met bovenstaande indeling worden geen objecten uitgesloten als bouwoffer. Wel wordt de kans bekeken of het om een bouwoffer gaat. Alleen de objecten uit de laatste twee categorieën zijn in het verdere onderzoek meegenomen.

7.2 Na de waardering

Het waarderingsmodel is voor elk nederzettingsonderzoek in vergelijkbare regio's bruikbaar. Het valt aan te raden om bij de waardering te kunnen beschikken over de objecten. Dit was gezien de omvang van de vondstendatabase bij dit afstudeeronderzoek niet mogelijk. De waardering heeft daarom plaatsgevonden op basis van de informatie afkomstig uit de vondstenlijsten en de geraadpleegde tekst van de archeologische onderzoeksverslagen. De methode van waardering is in bijlage VII weergegeven. Het resultaat van de waardering is daarnaast per criterium weergegeven in bijlage VI.

Alle 2.886 individuele vondstnummers die in de tabel 'Object' van bijlage V zijn weergegeven, zijn gewaardeerd aan de hand van de drie genoemde criteria. De waardering is als volgt:

- Na waardering van criterium 1 resteerden 2.723 individuele vondstnummers (163 afvallers).
- Na waardering van criterium 2 resteerden 52 individuele vondstnummers (2671 afvallers).

- Na waardering van criterium 3 resteerden 0 individuele vondstnummers (52 afvallers). Dit houdt in dat van geen enkel vondstnummer te bepalen viel of het moment van deponeren gedurende de constructiefase heeft plaatsgevonden. Dit wordt veroorzaakt door een gebrek aan coupefoto's en spoortekeningen. Geen enkele depositie valt daarom in de categorie 'waarschijnlijk een bouwoffer'. Wel voldoen 52 individuele vondstnummers aan criteria 1 en 2, waardoor zij als 'mogelijk een bouwoffer' bestempeld zijn (categorie b). Deze 52 individuele vondstnummers bestaan uit 39 individuele deposities en zijn meegenomen in het verdere onderzoek, zie tabel 3. Voor deze objecten geldt dat:
1. zij waarschijnlijk geen onbewuste depositie maar een bewuste depositie zijn;
 2. zij waarschijnlijk geen nederzettingsafval zijn;
 3. het moment van deponeren niet met zekerheid te bepalen valt.

Doordat het moment van deponeren voor alle deposities onbekend is, bevat tabel 3 waarschijnlijk zowel bouwoffers als andere bewuste deposities. Hierbij valt het onderscheid soms moeilijk te maken. Bij zes deposities heeft de vondstsamenstelling of -context van de deposities ervoor gezorgd dat zij uiteindelijk toch afvielen. Deze deposities zijn cursief en onderstreept weergegeven in tabel 3. Zo is gebleken dat deposities 25 en 26 aangetroffen zijn in archeologische contexten die bij nader inzien toch geen deel uitmaken van een gebouw. Deposities 13 en 27a dateren bij nader inzien toch niet uit de IJzertijd. Verder lijkt het bij depositie 10 toch niet om een compleet object te gaan, terwijl het object wel zo was gewaardeerd. Bij depositie 38 lijkt het daarnaast om haardresten te gaan. Dit heeft als gevolg dat nog 34 deposities overblijven voor het onderzoek. Zij zijn vanaf dit punt aangeduid als 'mogelijk bouwoffer' of 'bewuste depositie'. De 34 deposities zijn in catalogusvorm weergegeven in bijlage VIII. Deze catalogus bevat extra informatie die in dit hoofdstuk wordt gebruikt.

Tabel 3 Dataset met bewuste deposities die voldoen aan criteria 1 en 2 (vanaf nu aangeduid als 'de dataset').

Spoor	Vondst	Struct.	Objecttype	N	G (Gram)	Materiaal (H)	Materiaal (S)	Depositie
85	37	12	COMPLEET POTJE	1		KER	AW	1
126	58	17	ARMBAND	1	3,7	GLS	GLS	2
196	78	24	EVT. WEEFGEWICHT?	8	63	KER	VKL	3
268	147	35	1 SPINKLOS	1	9,4	KER	AW	4
444	221	61	ZADEN	7	2,2	OXX	OPX	5
832	582	121	1 INDET (SPINKLOS?)	1	5	KER	AW	6
1041	653	162	NATUURSTEEN	2	146,7	SXX	SXX	7a
1041	654	162	VARKENSKIES	1 (14)	0,9	OXX	OXB	7b
1068	670	162	NATUURSTEEN	1	27,7	SXX	SXX	8
1136	754	166	COMPLETE SPINKLOS					9
<i>1266</i>	<i>832</i>	<i>185</i>	<i>MAALSTEEN?</i>	<i>2</i>	<i>93,3</i>	<i>SXX</i>	<i>SGR</i>	<i>10</i>
1359	855	188	WEEFGEWICHT	1	14	KER	AW	11a
1359	868	188	WEEFGEWICHT	1	212	KER	AW	11b
1359	856	188	ARMBAND			GLS	GLS	11c
1450	836	198	DRIELEDIGE POT	60	2400	KER	AW	12
<i>1561</i>	<i>988</i>	<i>347</i>	<i>COMPLETE POT</i>	<i>113</i>	<i>537</i>	<i>KER</i>	<i>AW</i>	<i>13</i>
1617	3069	359	COMPLETE SLUIPSTEEN	1		SXX	SZA	14
1656	1081	360	SPINKLOS	1		KER	AW	15
1688	1065	361	SPINKLOS	1		KER	AW	16
2484	2049	520	SPIJKER	1	11,9	MXX	MXX	17a
2484	2048	520	GEBOGEN PEN	1	9,7	MXX	MXX	17b
2484	2046	520	SPIJKER	1	18,9	MXX	MXX	17c
2484	2045	520	SPIJKER	1	2,5	MXX	MXX	17d
2484	2044	520	GEBOGEN PEN	1	56	MXX	MXX	17e
2484	2043	520	SPIJKER	1	4,4	MXX	MXX	17f
2484	2050	520	SPIJKER	1	17,1	MXX	MXX	17g
2505	1962	522	COMPLETE POT	40	500	KER	AW	18
2730	2343	554	COMPLETE KRAAL	1	4	KER	XXX	19
2764	2332	555	TWEE SPINKLOSSEN	2		KER	AW	20
3122	2487	587	SPINSTEEN	1		KER	AW	21
3123	2523	587	SPINSTEEN	1		KER	AW	22a
3123	2485	587	WEEFGEWICHT	10		SXX	STE	22b
3227	2590	591	COMPLETE SPINSTEEN			KER	AW	23a
3227	2595	591	COMPLETE POT	1		KER	AW	23b
3285	2861	591	NAGEL	1	3	MXX	MXX	24

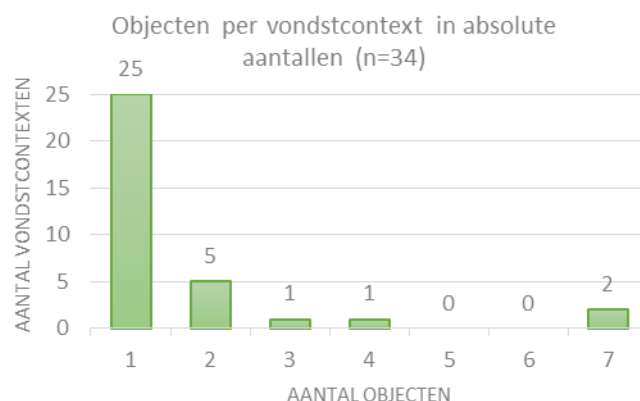
Spoor	Vondst	Struct.	Objecttype	N	G (Gram)	Materiaal (H)	Materiaal (S)	Depositie
3395	2948	593	WEEFGEWICHT	1	518	KER	VKL	25
3409	2960	593	DRAADFIBULAE	1	3	MXX	MXX	26
3413	2628	594	1 COMPLETE AVAVCIA-MUNT			MXX	MXX	27a
3413	2640	594	KAPFIBULA			MXX	MXX	27b
3803	1657	478	WETSTEEN/SLIJPSTEEN	1	129	SXX	SZA	28
3991	2690	610	FIBULA			MXX	MXX	29
4186	3003	639	COMPLETE POT	1		KER	AW	30a
4186	3002	639	SIERAAD/ IJZEREN RING	1		MXX	MFE	30b
	3020	59	KLOPSTEEN	1	193	SXX	SZA	31
	3026	217	AVAVCIAMUNT	1		MXX	MXX	32
	3027	323	4 WEEFGEWICHTEN	4		KER	AW	33
	3036	232	DRAADFIBULA	1		MXX	MXX	34
	3047	257	FRAGMENT ARMBAND	1		GLS	GLS	35
	3054	270	FRAGMENT ARMBAND	1		GLS	GLS	36
	3068	346	SPINKLOS	1		KER	AW	37
	3081	641	KEIEN			SXX	SXX	38
	3071	424	POT (AFGETOPT)	1		KER	AW	39

7.3 Vondstsamenstelling

7.3.1 Aantal objecten per vondstcontext

In deze paragraaf wordt allereerst ingegaan op de vondstsamenstelling van de 34 mogelijke bouwoffers. Deze bewuste deposities zijn aangetroffen in 34 verschillende vondstcontexten en bestaan uit 56 verschillende objecten. De meeste bewuste deposities uit tabel 3 bestaan uit slechts één zichtbaar object (n=25). In het overzicht van tabel 3 zijn daarentegen ook mogelijke bouwoffers opgenomen die uit verschillende objecten bestaan. In diagram 1 is zichtbaar dat in de dataset van tabel 3 ook bewuste deposities zijn opgenomen die bestaan uit twee (n=5), drie (n=1), vier (n=1) of zeven (n=2) objecten. Bewuste deposities bestaande uit vijf, zes en meer dan zeven objecten zijn daarentegen niet in dit overzicht aanwezig.

Diagram 1 Het aantal objecten per vondstcontext.

7.3.2 Datering per vondstcontext

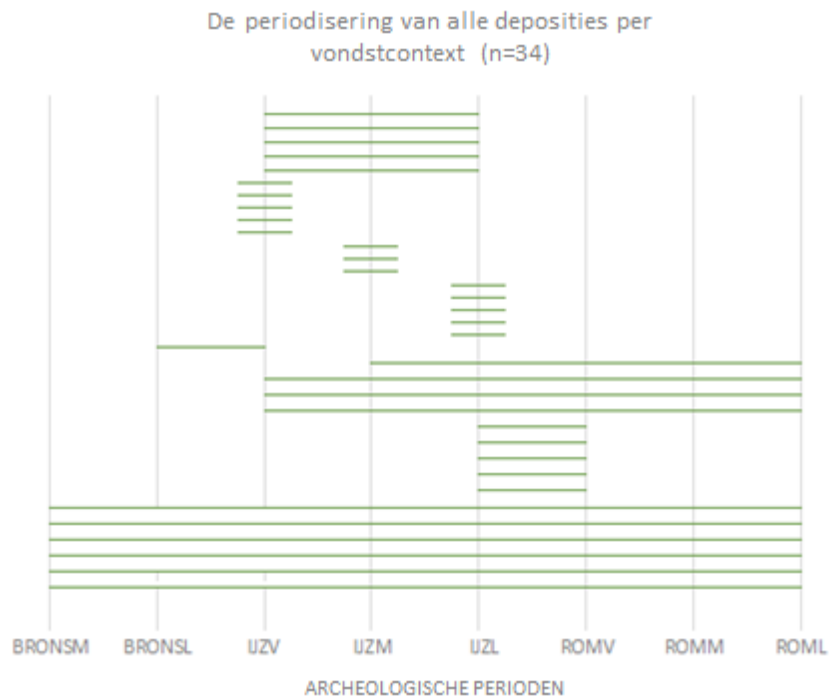
Alle deposities zijn aangetroffen in gebouwen die dateren uit de IJzertijd. Deze periode valt op te delen in een drie subperiodes, namelijk de Vroege-, Midden- en Late-IJzertijd. In diagram 2 zijn de verschillende dateringen van alle 34 deposities weergegeven. Een staaf vertegenwoordigt hierbij één depositie in de vorm van een tijdlijn. Uit diagram 2 blijkt dat niet alle deposities exact gedateerd zijn. Zo zijn vijf deposities niet nader gedateerd dan de IJzertijd. Daarnaast dateren drie deposities uit de periode IJzertijd tot en met de Romeinse tijd. Tevens dateren vijf deposities uit de periode Late-IJzertijd tot en met Vroeg-Romeinse tijd. Deposities die dateren uit de perioden Late-Bronstijd tot en met Vroege-IJzertijd en Midden-IJzertijd tot en met Romeinse tijd komen beide eenmaal voor. Een exacte datering blijkt voor zes mogelijke bouwoffers niet te geven, ondanks dat de vondstcontexten, waarin zij zijn aangetroffen wel uit de IJzertijd dateren.

Slechts een klein aantal deposities is wel exact gedateerd. Vijf deposities dateren uit de Vroege-IJzertijd. Hetzelfde geldt voor de Late-IJzertijd. Uit de Midden-IJzertijd dateren daarentegen slechts drie deposities. Aangezien de periodisering van de meeste deposities niet specifiek genoeg is,

wordt deze informatie niet verder gebruikt om vergelijkingen te trekken (bijvoorbeeld tussen datering en type object).

Diagram 2 De periodisering van alle deposities per vondstcontext.

BRONSM (Midden-Bronstijd); BRONSL (Late-Bronstijd); IJZV (Vroege-IJzertijd); IJZM (Midden-IJzertijd); IJZL (Late-IJzertijd); ROMV (Vroeg-Romeinse tijd); ROMM (Midden-Romeinse tijd); ROML (Laat-Romeinse tijd).

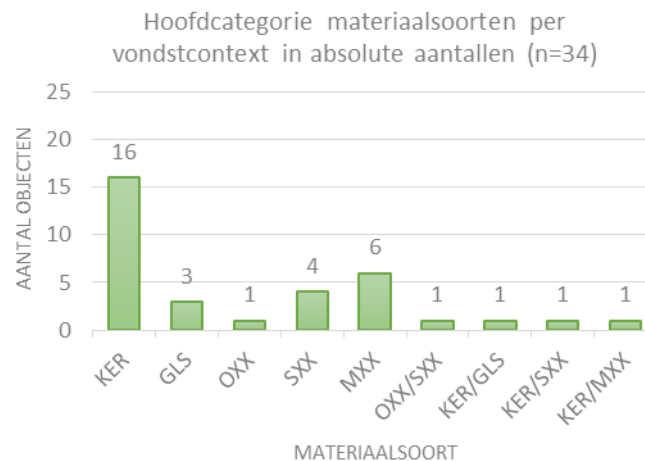

7.3.3 Hoofdcategorie materiaalsoorten

De deposities uit tabel 3 bestaan uit verschillende soorten objecten en daarmee uit verschillende soorten materialen. Hierbij valt onderscheid te maken tussen hoofdcategorie materialen (bijvoorbeeld keramiek) en subcategorie materialen (bijvoorbeeld aardewerk). Een indeling op materiaalsoort (hoofdcategorie) is weergegeven in diagram 3. Uit deze diagram valt op te maken dat de meeste deposities uit keramische objecten bestaan. Het gaat om bijna de helft van de aangetroffen mogelijke bouwoffers. Daarnaast bevat de dataset van tabel 3 tevens deposities die alleen bestaan uit metalen (n=6) of stenen objecten (n=4). Bewuste deposities van glas of organisch materiaal komen minder voor (n=3 en n=1). In de dataset zijn als laatste deposities opgenomen die zijn samengesteld uit verschillende materiaalsoorten. De combinaties organisch/ steen, keramiek/ glas, keramiek/ steen en keramiek/ metaal komen voor (n=1).

Diagram 3 Verdeling materiaalsoorten hoofdcategorie per vondstcontext.

KER (Keramiek); GLS (Glas); OXX (Organisch); SXX (Steen); MXX (Metaal); OXX/SXX (Organisch en steen); KER/GLS (Keramiek en glas); KER/SXX (Keramiek en steen); KER/MXX (Keramiek en metaal).

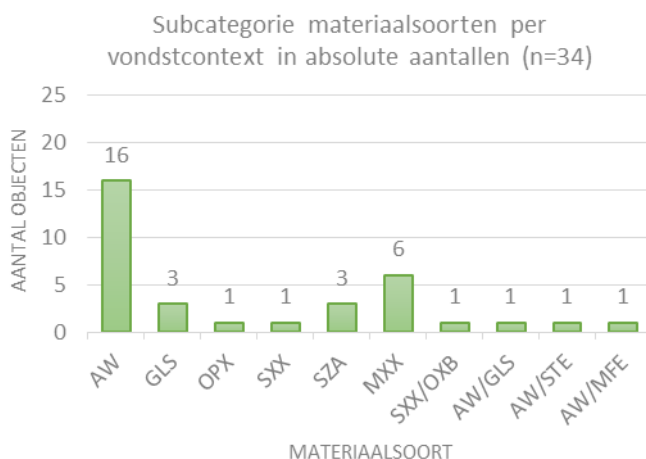

7.3.4 Subcategorie materiaalsoorten

De indeling op subcategorie materiaalsoorten is weergegeven in diagram 4. Uit het diagram blijkt dat het bij de meeste deposities uit de dataset om aardewerken objecten gaat. Bij alle deposities die bestaan uit keramische objecten gaat het om aardewerk. Andere mogelijkheden die binnen de hoofdcategorie keramiek voor kunnen komen, zijn niet aanwezig in het overzicht met mogelijke bouwoffers (te denken valt aan verbrande leem). In de dataset zijn tevens deposities opgenomen die bestaan uit de subcategorie 'metaal algemeen'. Het is bij deze deposities onbekend om welke metaal soort het gaat. De andere voorkomende subcategorieën zijn glas algemeen (n=3), plantaardige organische objecten (n=1), steen algemeen (n=1) en zandsteen (n=3). De gecombineerde deposities bestaan uit de combinaties steen algemeen/ bot onbekend, aardewerk/ glas, aardewerk/ basaltlava en aardewerk/ ijzer (n=1).

Diagram 4 Verdeling materiaalsoorten subcategorie per vondstcontext.

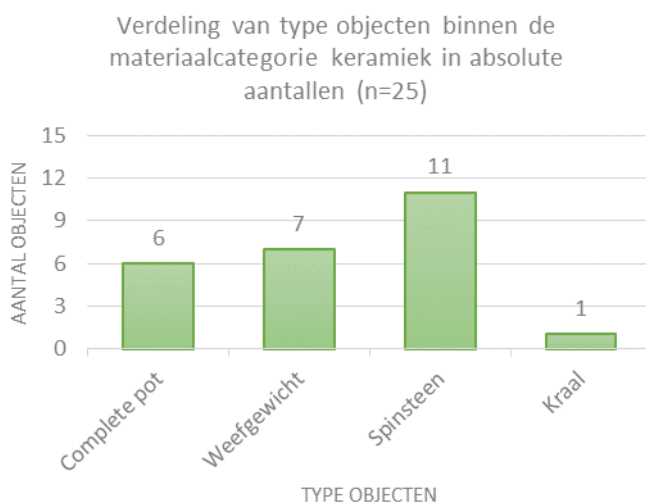
AW (Aardewerk); GLS (Glas); OPX (Organisch plantaardig); SXX (Steen algemeen); SZA (Zandsteen/kwartsiet); MXX (Metaal algemeen); SXX/OXB (Steen algemeen en bot onbekend); AW/GLS (Aardewerk en glas); AW/STE (Aardewerk en basaltlava); AW/MFE (Aardewerk en ijzer).

7.3.5 Verdeling binnen keramiek

Het is ook mogelijk om de voorkomende objecttypen per materiaalcategorie te bekijken. Deze indeling is in diagram 5 gemaakt voor keramische objecten. De twee meest voorkomende deposities binnen de categorie keramische objecten zijn de spinklossen/ spinstenen (n=11) en weefgewichten (n=7). Zij vertegenwoordigen daarmee samen ruim 32% van alle mogelijke bouwoffers uit de dataset voor tabel 3. Behalve spinstenen en weefgewichten zijn ook andere keramische objecten opgenomen in de dataset. Het gaat om zes keramische potten, die op het moment van deponeren zeer waarschijnlijk compleet zijn geweest. Daarnaast bevat de dataset één keramische kraal met een gewicht van 4 gram.

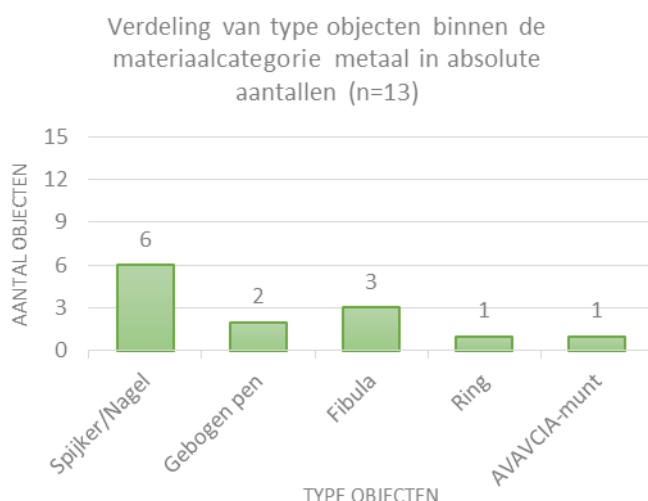
Diagram 5 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie keramiek.

7.3.6 Verdeling binnen metaal

Eenzelfde indeling is gemaakt voor deposities die bestaan uit metalen objecten. Het aantal metalen objecten is lager dan het aantal objecten dat uit keramiek bestaat. In de dataset van tabel 3 zijn dertien objecten genoemd die uit metaal bestaan. Bij bijna de helft van deze objecten gaat het om spijkers of nagels (n=6). Vijf van deze objecten maken onderdeel uit van één depositie (depositie 17). Behalve spijkers/ nagels zijn twee objecten als gebogen pennen geïdentificeerd. Ook zij maken onderdeel uit van depositie 17. Uit diagram 6 blijkt eveneens dat in de dataset drie metalen fibulae zijn opgenomen. Het gaat om twee draadfibulae en een kapfibula. In de dataset is daarnaast een metalen ring met een diameter van 3,9 centimeter aanwezig, die als sieraad wordt beschouwd. Het zou hierbij kunnen gaan om een soort oorring of haarring. In de dataset is als laatste een Keltische AVAVCIA-munt opgenomen.

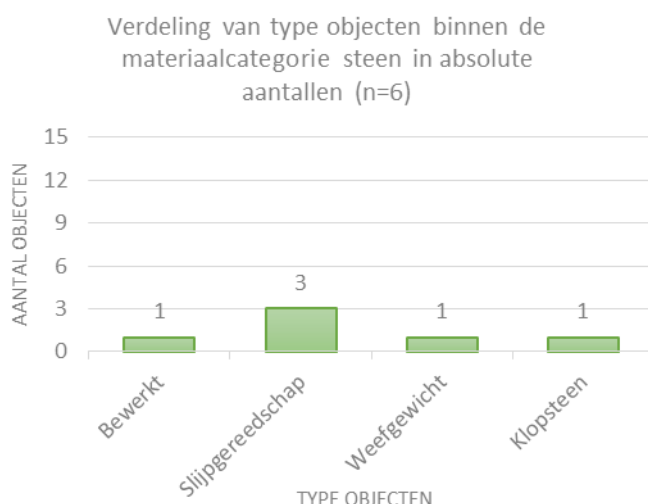
Diagram 6 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie metaal.

7.3.7 Verdeling binnen steen

Objecten van steen komen eveneens een aantal keer in de dataset voor (n=6). Bij de helft van deze stenen objecten gaat het om slijpgereedschap (zie diagram 7), waarbij te denken valt aan slijpstenen of wetstenen. Een vierde object is antropogeen bewerkt en kan tevens als slijpgereedschap zijn gebruikt (depositie 7a). Daarnaast wordt in de dataset één klopsteen en één stenen weefgewicht vermeld. Het overzicht met bewuste deposities bevat zodoende acht weefgewichten (zes van keramiek en twee van steen).

Diagram 7 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie steen.

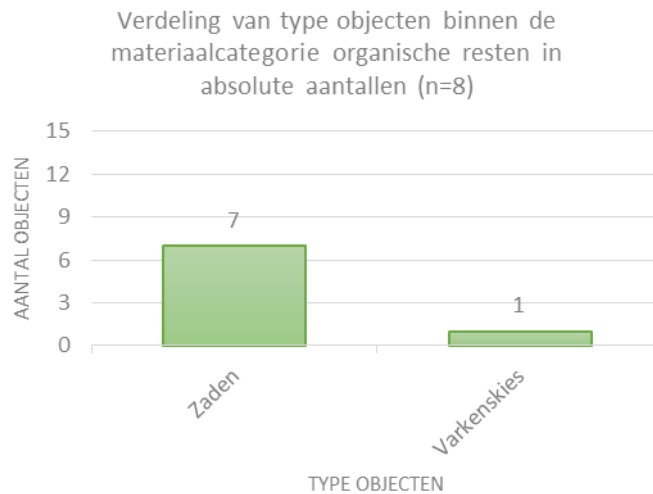

7.3.8 Verdeling binnen organische resten

Een vergelijkbare indeling is eveneens gemaakt voor deposities die bestaan uit organische resten. In de dataset van tabel 3 zijn slechts twee verschillende soorten organische resten opgenomen. Het gaat om verschillende zaden en een varkenskie, zoals blijkt uit diagram 8. De zaden maken onderdeel uit van depositie 5. Het is niet bekend om welke soort zaden het gaat. De zaden zijn in een vondstcontext aangetroffen zonder de aanwezigheid van andere objecten in tegenstelling tot

de varkenskes (depositie 7b), die in combinatie met grote hoeveelheden aardewerk werd aangetroffen. De kies is meegenomen in het overzicht, omdat deze op het moment van deponeren waarschijnlijk compleet was.

Diagram 8 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie organische resten.

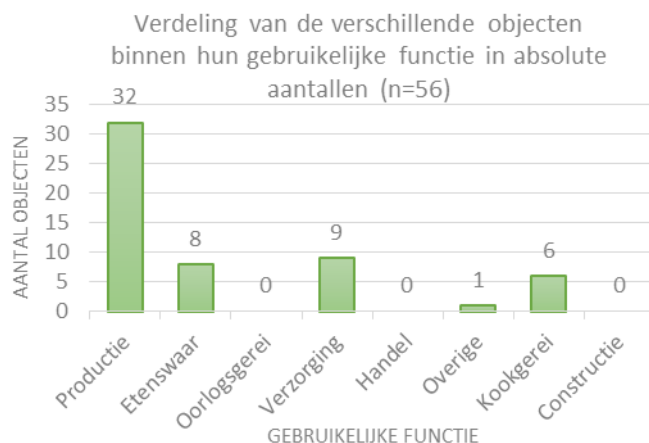
7.3.9 Verdeling binnen glas

In de dataset komen als laatste ook objecten van glas voor. Deze objecten zijn niet in een apart diagram weergegeven. Het gaat namelijk om vier vergelijkbare objecten, fragmenten van La Tène-armbanden. Eén fragment is opvallend, omdat het secundair verbogen (en dus secundair verhit) is. Het gaat om depositie 35.

7.3.10 Verdeling in objectfunctie

Behalve de indeling in materiaal of type object valt ook een indeling in de gebruikelijke objectfunctie te maken naast de eventuele rituele functie. De objecten zijn in diagram 9 verdeeld over de functies productie, verzorging, kookgerei, etenswaar, handel, constructie, oorlogsgerei en overige. Uit diagram 9 valt op te maken dat een groot deel van de objecten een functie in de huiselijke productie heeft gehad. Ongeveer 57% van alle objecten (n=32) is in deze categorie geplaatst. Onder deze categorie vallen alle weefgewichten, spinklossen, bewerkte steen, slijpgereedschap, klopstenen, spijkers en gebogen pennen. Bij de spijkers en gebogen pennen lijkt het te gaan om onderdelen van een werktuig. Deze objecten zijn daarom niet in de categorie constructie ingedeeld. Negen objecten zijn ingedeeld in de categorie verzorging. Het gaat om de eerdergenoemde kraal, ring, fibulae en La Tène-armbandfragmenten. Tot de categorie etenswaar behoren de zeven zaden en de varkenskes. De overige objecten zijn onderverdeeld in de categorieën kookgerei (zes complete potten) en overige (één AVAVCIA-munt). Dit laatste object is bewust niet ingedeeld in de categorie handel. Munten speelden in de IJzertijd namelijk waarschijnlijk eerder een rol in het sociale verkeer (persoonlijke communicatie M. Vermeulen-Bekker). In de categorieën constructie, oorlogsgerei en handel zijn geen objecten ingedeeld.

Diagram 9 Verdeling van de verschillende objecten binnen hun gebruikelijke functie.

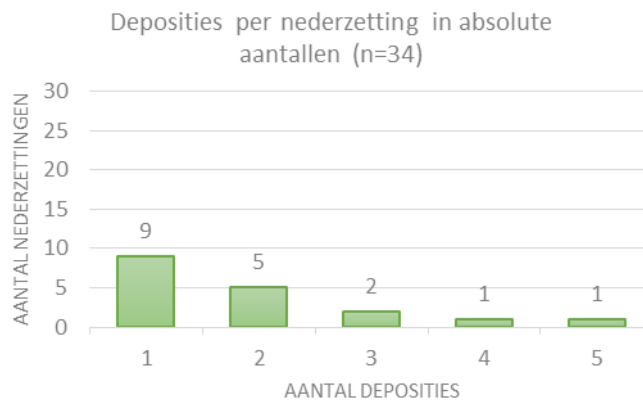

7.4 Vondstcontext

7.4.1 Verspreiding over nederzettingen

Bouwoffers zijn naast de vondstsamenstelling ook in te delen op vondstcontext. Het is mogelijk dat een bepaalde nederzetting, vondstcontext of een bepaald gebouwtype vaker als depositielocatie werd gebruikt dan andere nederzettingen, gebouwtypen of vondstcontexten. In diagram 10 is de verspreiding van de bewuste deposities over de verschillende nederzettingen weergegeven. De 34 mogelijke bouwoffers zijn verspreid over achttien verschillende nederzettingen aangetroffen. Bij negen nederzettingen werd slechts één depositie aangetroffen. Nederzettingen met twee, of drie deposities zijn ook in de dataset van tabel 3 aanwezig. In één nederzetting (Tiel, Passewaaij) zijn maar liefst vier deposities aangetroffen. Uit de dataset blijkt daarnaast dat er ook een nederzetting is, waarin vijf mogelijke bouwoffers zijn aangetroffen (Geldermalsen, Hondsgemet). Wellicht hebben de onderzoekers bij deze laatste twee nederzettingen extra aandacht besteed aan rituele deposities zoals bouwoffers.

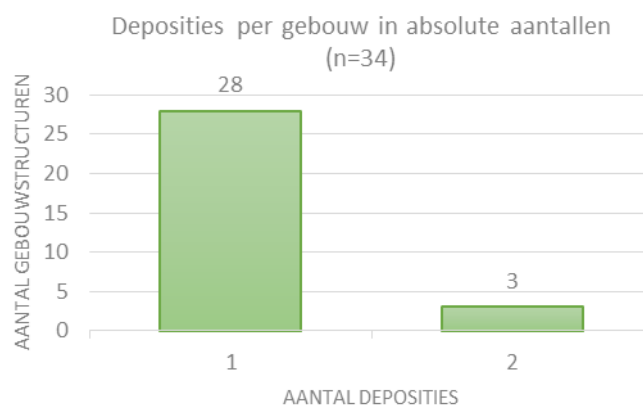
Diagram 10 Het aantal deposities per nederzetting.

7.4.2 Verspreiding over gebouwen

De verspreiding van de verschillende deposities is eveneens op kleinere schaal te bekijken. Zo is in diagram 11 de verspreiding van de mogelijke bouwoffers over de verschillende gebouwen weergegeven. Bij het overgrote deel van de gebouwen is overigens geen (zichtbare) depositie aangetroffen (dit werd al verondersteld bij paragraaf 6.2). Uit diagram 11 valt op te maken dat meerdere deposities binnen eenzelfde gebouw nauwelijks voorkomen. In de dataset zijn slechts drie gebouwen opgenomen, waarbij een tweede depositie is aangetroffen.

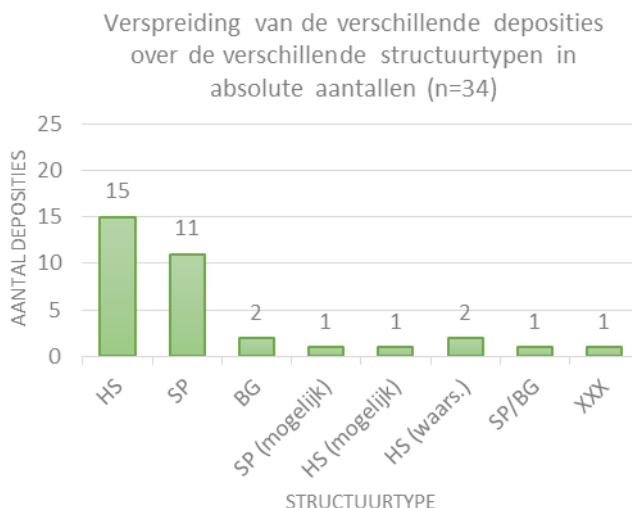
Diagram 11 Het aantal deposities per gebouw.

Er valt daarnaast een onderscheid te maken in het type gebouw, waarbij de mogelijke bouwoffers zijn gedeponeerd. De exacte functie van een gebouw (woonhuis, spieker of bijgebouw) valt niet altijd te bepalen. Bij 28 deposities is de exacte functie van het bijbehorende gebouw echter wel bepaald. Vijftien keer werd een mogelijk bouwoffer aangetroffen in een woon(stal)huis. Deposities die aangetroffen zijn bij spiekers worden ook in de dataset vermeld (n=11). Daarentegen zijn minder deposities (n=2) aangetroffen in een vondstcontext die toebehoort aan een bijgebouw. Bij de overige zes deposities was het niet mogelijk om de exacte functie van het gebouw te achterhalen, zoals blijkt uit diagram 12.

Diagram 12 Verspreiding van de deposities over de verschillende typen gebouwen.

HS (Woonstalhuis); SP (Spieker); BG (Bijgebouw); SP mogelijk (Mogelijk een spieker); HS mogelijk (Mogelijk een woonstalhuis); HS waars. (Waarschijnlijk een woonstalhuis); SP/BG (Spieker of bijgebouw); XXX (Onbekend of onduidelijk).

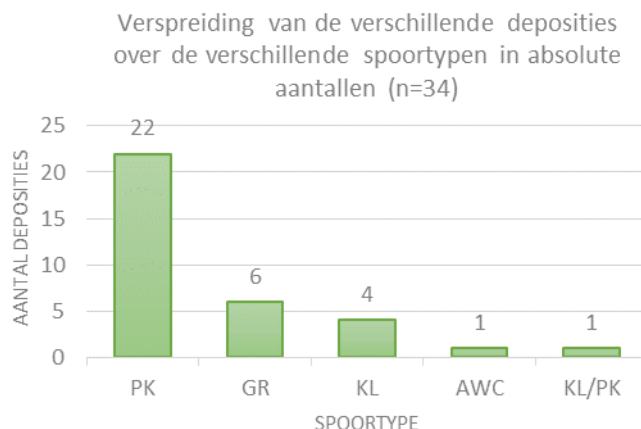

7.4.3 Verspreiding over grondsporen

Eveneens valt een onderscheid te maken in het type grondspoor, waarin de deposities zijn aangetroffen. Gebouwen bestaan archeologisch gezien in de meeste gevallen voornamelijk uit het spoortype paalkuil (of paalspoor). Het is daarom niet opmerkelijk dat het overgrote deel van de deposities is aangetroffen in paalsporen, zoals blijkt uit diagram 13. Het gaat hierbij om 22 deposities. Zij vertegenwoordigen 64,7% van de deposities. In de dataset van tabel 3 zijn eveneens deposities aanwezig die zijn aangetroffen bij greppels (n=6). Deze spoortypen zijn rond woon(stal)huizen, spiekers en bijgebouwen te vinden. De overige deposities uit de dataset zijn aangetroffen in kuilen (n=4), bij een aardewerkconcentratie (n=1) en in een spoor dat niet nader gedetermineerd is als kuil of paalkuil (n=1).

Diagram 13 Verspreiding van de deposities over de verschillende spoortypen.

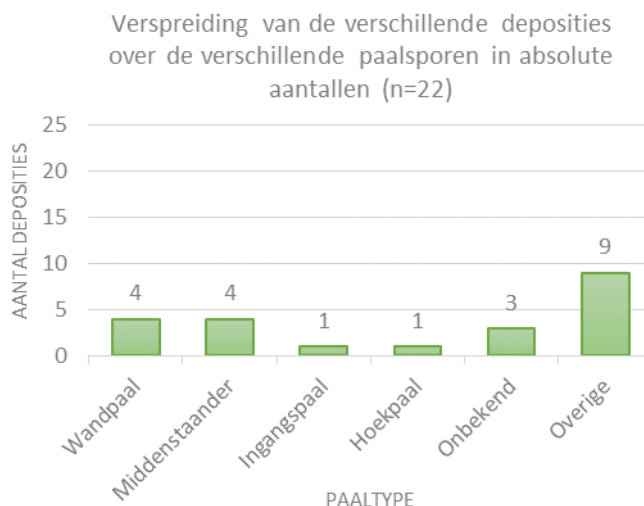
PK (Paalkuil); GR (Greppel); KL (Kuil); AWC (Aardewerkconcentratie); KL/PK (Kuil of paalkuil).

7.4.4 Verspreiding over paalsporen

Uit diagram 13 blijkt dat 22 deposities in een paalkuil zijn aangetroffen. Het kan om verschillende typen paalsporen gaan, zoals wandpalen, ingangspalen, hoekpalen en middenstaanders. De verspreiding van de deposities over de verschillende paalsporen is in diagram 14 weergegeven. Een aantal gebouwen, waarbij voornamelijk gedacht moet worden aan woon(stal)huizen en bijgebouwen, is doorgaans opgebouwd uit de bovengenoemde vier type paalsporen. Bij spiekers valt zo'n indeling over het algemeen niet te maken. Zij bestaan meestal alleen uit hoek- of wandpalen. De deposities die in deze sporen zijn aangetroffen zijn in diagram 14 weergegeven als 'overige'. Het gaat om negen verschillende deposities. Bij drie deposities was het niet mogelijk het type paalspoor te achterhalen. In de dataset zijn verder nog vier deposities opgenomen die in middenstaanders zijn aangetroffen. Hetzelfde geldt voor de wandpalen. Deposities die gedeponeerd zijn bij een ingangspaal (n=1) of een hoekpaal (n=1) komen minder voor in de dataset.

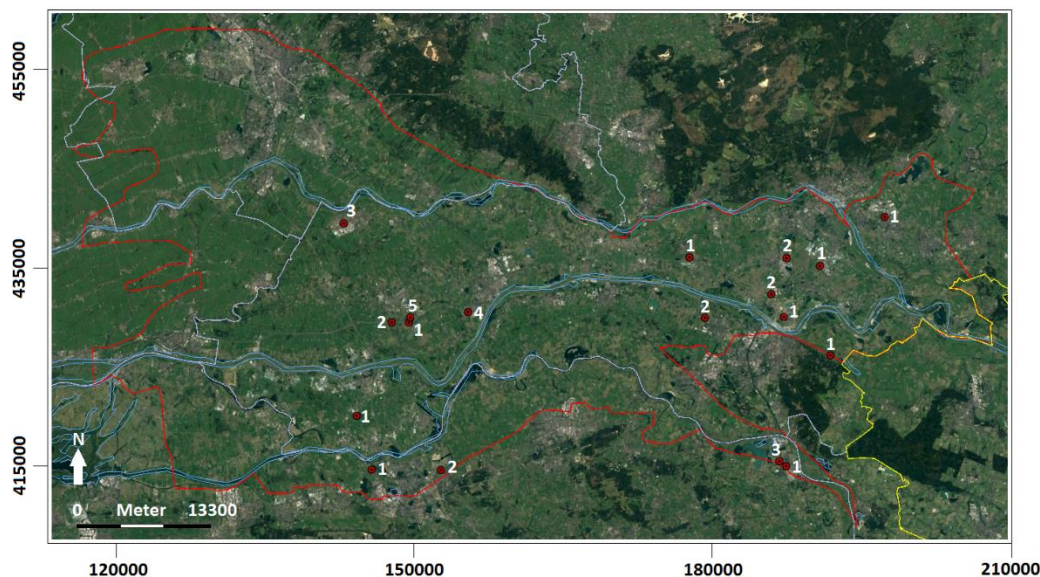
Diagram 14 Verspreiding van de deposities over de verschillende paalsporen.

7.4.5 Verspreiding over onderzoeksgebied

Het vergelijken van de deposities op basis van vondstcontext is tevens mogelijk op grotere schaal, namelijk op nederzettingniveau. In figuur 8 zijn alle 34 deposities verspreid over het onderzoeksgebied weergegeven per nederzetting. Hierin is met cijfers het aantal mogelijke bouwoffers per nederzetting zichtbaar gemaakt. In figuur 8 is te zien dat de deposities redelijk gelijkmatig verspreid over het onderzoeksgebied voorkomen. In de dataset van tabel 3 is een groot aantal deposities opgenomen die afkomstig zijn uit de microregio Geldermalsen – Tiel. Hier zijn maar liefst twaalf deposities aangetroffen verspreid over vier nederzettingen. Dit is ongeveer 35% van het totale aantal deposities. Een andere regio waar relatief veel deposities uit afkomstig zijn, is de microregio Beuningen – Huissen. De laatste twee noemenswaardige regio's zijn die rondom Cuijk en Rosmalen. In beide regio's zijn vier mogelijke bouwoffers aangetroffen.

Fig. 8 Verspreiding van alle individuele deposities over het onderzoeksgebied.

8 Vergelijking met buitenlands onderzoek

In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste kenmerken van de deposities, zoals besproken in hoofdstuk 7, vergeleken met de resultaten van een onderzoek dat werd uitgevoerd door Beilke-Voigt. Het gaat om het onderzoek dat bij paragraaf 2.3 al ter sprake is geweest. De vergelijkingen tussen dit onderzoek en dit afstudeeronderzoek zijn in dit hoofdstuk wederom weergegeven met behulp van verschillende diagrammen en tabellen. Net zoals in het voorgaande hoofdstuk is in dit hoofdstuk minimaal ruimte voor interpretatie. Een interpretatie en analyse van de gegevens volgt namelijk in paragraaf 9.2. Hoofdstuk 8 heeft een vergelijkbare opbouw als hoofdstuk 7. Het hoofdstuk start met een introductie van het referentieonderzoek (paragraaf 8.1). Daarna volgt een vergelijking op basis van de vondstsamenstelling (paragraaf 8.2). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een vergelijking op basis van de vondstcontext (paragraaf 8.3).

8.1 Introductie

In het voorgaande hoofdstuk is geprobeerd patronen tussen verschillende deposities uit het Utrechts-Gelders rivierengebied te achterhalen. Het is mogelijk dat deposities uit dit afstudeeronderzoek overeenkomsten vertonen met vergelijkbare onderzoeken uit andere onderzoeksgebieden. Om deze overeenkomsten te achterhalen, zijn drie verschillende onderzoeken bekeken. De drie onderzoeken bevatten allemaal een overzichtelijke lijst met bouwoffers. Andere onderzoeken, waarbij zo'n duidelijk overzicht ontbreekt, zijn niet ter vergelijking gebruikt. Het opstellen van zo'n lijst was gezien de beperkte tijd niet mogelijk.

De bovengenoemde onderzoeken zijn vergelijkbaar met dit afstudeeronderzoek aangezien in alle onderzoeken bouwoffers in een afgebakende regio met elkaar vergeleken zijn. Het eerste onderzoek dat tot de mogelijkheden behoort, is de publicatie van Trebsche uit 2008. Deze onderzoeker behandelt in zijn publicatie bouwoffers vanaf 1300 v.C. tot het einde van de IJzertijd. Het onderzoek lijkt daarmee zeer geschikt als vergelijkingsmateriaal, ware het niet dat de toegepaste onderzoeksmethode afwijkt van die uit dit afstudeeronderzoek. Bij het onderzoek van Trebsche wordt namelijk uitgegaan van *“Intentionellen und wiederholt deponierten Objekten, die für uns keinen rational nachvollziehbaren Zweck in einem Pfostenloch erfüllen”*.¹⁴¹ Hiermee beperkt Trebsche zijn onderzoek tot deposities in paalkuilen, terwijl in dit afstudeeronderzoek ook deposities uit andere vondstcontexten zijn meegenomen. Daarnaast beperkt Trebsche zijn onderzoek niet slechts tot deposities die aan gebouwen toegeschreven kunnen worden. Trebsche neemt namelijk ook objecten mee die zijn aangetroffen in vondstcontexten, waarbij een gebouw niet direct herkend is. Het is mogelijk om deze deposities bij een vergelijking met de afstudeerscriptie achterwege te laten. Dit zou er alleen voor zorgen dat slechts vijftien deposities relevant genoeg zijn om mee te nemen in de vergelijking. Dit is te weinig voor een betrouwbare vergelijking.

Een tweede publicatie die eventueel ter vergelijking kan dienen, werd gepubliceerd door De Rijk in 2012. Bij dit onderzoek zijn bouwoffers (en verlatingsdeposities) uit de Romeinse tijd (voornamelijk de 1^e tot en met de 3^e eeuw n.C.) bekeken. Het onderzoek wijkt daarmee af van dit afstudeeronderzoek in locatie en periode. Aangezien het onderzoek op twee factoren afwijkt, lijkt een goede vergelijking bij voorbaat niet mogelijk. Het zal namelijk altijd onduidelijk blijven wat een bepaalde overeenkomst of afwijking met de resultaten uit dit afstudeeronderzoek veroorzaakt. Dit kan in dat geval veroorzaakt zijn, doordat het een andere periode betreft (er zullen verschillen zijn tussen de denk- en handelwijze in de IJzertijd en de Romeinse tijd) of doordat het een ander gebied betreft (twee gebieden die honderden kilometers uit elkaar gelegen zijn, beschikken mogelijk over andere culturele aspecten). Het is daarom noodzakelijk de gegevens te vergelijken met een onderzoek dat:

- in hetzelfde gebied heeft plaatsgevonden, maar dan met een andere archeologische periode; of
- in een ander gebied heeft plaatsgevonden, maar dan met dezelfde archeologische periode.

Aan het bovenstaande voldoet het onderzoek van Beilke-Voigt uit 2007. Dit onderzoek wordt in het dit hoofdstuk aangeduid als 'het referentieonderzoek'. Beilke-Voigt beschrijft deposities die geïnterpreteerd zijn als bouwoffer en zich bevinden in Noord-Duitsland en Denemarken. De archeologische perioden die beschreven zijn, strekken zich uit van het Mesolithicum tot en met de

¹⁴¹ Trebsche 2008, 69.

Vroege-Middeleeuwen, waarbij de deposities uit de IJzertijd in een individueel hoofdstuk ter sprake komen.¹⁴² Het is daarom mogelijk alleen deze deposities ter vergelijking mee te nemen. De vondstgegevens uit de bijlage van deze publicatie¹⁴³ overnemen is echter niet mogelijk. Daarvoor wijkt de resultatenweergave en de toegepaste onderzoeksmethode teveel af. Zo beschouwt Beilke-Voigt verschillende objecten binnen verschillende vondstcontexten behorende tot één gebouwconstructie als één depositie. Bij dit afstudeeronderzoek wordt in dat geval uitgegaan van meerdere deposities (alhoewel de mogelijkheid van één depositie verspreid over meerdere contexten wel een optie blijft). Om deze deposities toch eenvoudig te kunnen vergelijken met de deposities uit dit afstudeeronderzoek, zijn deze deposities vergelijkbaar weergegeven in bijlage IX (de dataset van het referentieonderzoek).

Daarnaast is het nodig gebleken een aantal deposities uit de dataset van Beilke-Voigt te verwijderen. Een directe relatie met een woon(stal)huis, bijgebouw of spieker is namelijk niet altijd aanwezig. Het gaat bijvoorbeeld om deposities die niet in een grondspoor zijn aangetroffen. Deze deposities zijn volgens de auteur aan de loopoppervlakte teruggevonden. Daarnaast zijn er deposities uit de dataset van het referentieonderzoek verwijderd, omdat zij zijn aangetroffen in sporen die niet per definitie onderdeel uitmaken van een gebouw.¹⁴⁴

De overgebleven deposities zijn gewaardeerd aan de hand van het waarderingsmodel (zie paragraaf 6.3). Deze waardering heeft uiteindelijk geresulteerd in een dataset bestaande uit 42 individuele deposities. Deze deposities zijn terug te vinden in het tweede tabblad (dataset na waardering) van bijlage IX. In het eerste tabblad van dit bestand bevinden zich overigens de vondstgegevens van alle deposities nog voor de waardering (dataset voor waardering). De vondstgegevens die hierbij zijn weergegeven zijn afkomstig uit de bijbehorende publicatie.¹⁴⁵

8.2 Vondstsamenstelling

8.2.1 Objecten per vondstcontext

De dataset van dit afstudeeronderzoek is samengesteld uit 34 verschillende deposities. Deze deposities bestaan uit 56 verschillende objecten. Bij het onderzoek van Beilke-Voigt bleek dit aantal hoger te zijn. De dataset behorende bij dit onderzoek bevat na verwijdering van een aantal twijfelachtige deposities in totaal 42 verschillende deposities. Het is helaas niet exact duidelijk om hoeveel verschillende objecten het gaat. Van vier deposities viel namelijk niet te achterhalen uit hoeveel objecten zij bestaan. Voor de overige mogelijke bouwoffers kon dit daarentegen wel achterhaald worden.

Bij zowel dit afstudeeronderzoek als het referentieonderzoek zijn meerdere deposities in de dataset aanwezig die uit één zichtbaar object bestaan (zoals blijkt uit diagram 15). Bij dit afstudeeronderzoek blijkt dit ongeveer 74% van alle deposities te zijn. Het referentieonderzoek wijkt daar met 71% nauwelijks vanaf. Bij beide onderzoeken zijn deposities bestaande uit twee objecten in de dataset aanwezig. Bij dit afstudeeronderzoek gaat het om ongeveer 15% van alle deposities, bij Beilke-Voigt om ongeveer 7%. De overige voorkomende aantallen komen weinig voor (0, 1 of 2 keer).

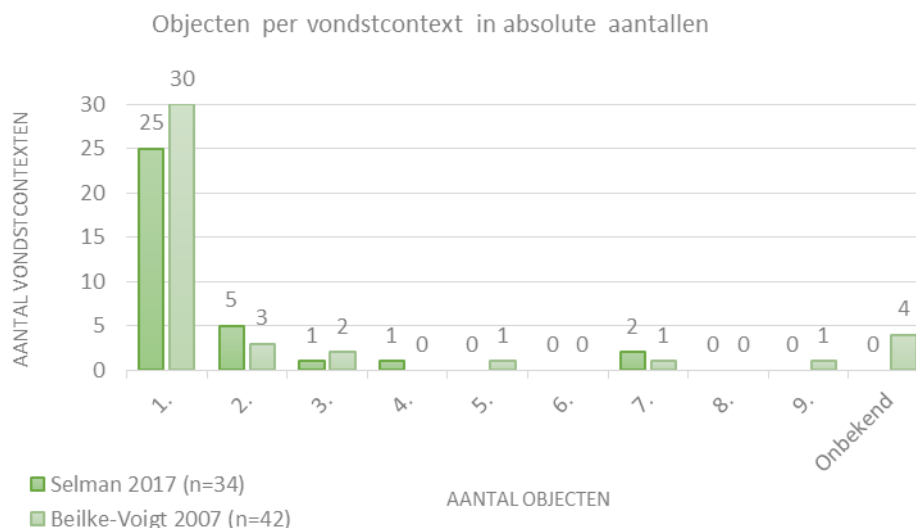
¹⁴² Beilke-Voigt 2007, 91-99.

¹⁴³ *Ibidem*, 386-389.

¹⁴⁴ Deposities 1, 3, 10, 20, 27, 31, 38, 51, 52, 53, 54, 55, 64, 65, 77, 78 en 84 zijn niet aangetroffen in een context die met redelijke zekerheid toegeschreven kan worden aan een gebouw. Deze deposities zijn dus niet meegenomen ter vergelijking. Voor depositie 79 valt niet te achterhalen om hoeveel verschillende vondstcontexten het gaat; de depositie is eveneens niet ter vergelijking meegenomen.

¹⁴⁵ Beilke-Voigt 2007, 91-99, 386-389.

Diagram 15 Het aantal objecten per vondstcontext in absolute aantallen.

8.2.2 Datering per vondstcontext

Het tweede onderdeel waarop de verschillende deposities met elkaar te vergelijken zijn, is de datering. Helaas zijn de gebruikte dateringen in het onderzoek van Beilke-Voigt niet erg duidelijk (zie tabel 4). In dit onderzoek wordt namelijk een indeling gemaakt in 'Periode I', 'Periode II' en 'Periode III' van de 'Vorrömische Eisenzeit'. Deze periode duurt in Denemarken (een deel van het onderzoeksgebied) van 500 v.C. tot het begin van de jaartelling.¹⁴⁶ Welke jaartallen horen bij deze indeling in drie perioden is onduidelijk. Het is daarom niet mogelijk deze deposities te vergelijken met die uit dit afstudeeronderzoek. Het overgrote deel van deze deposities is daarnaast niet nauwkeurig gedateerd. 22 van de 42 deposities dateren uit de voor-Romeinse IJzertijd (*Vorrömische Eisenzeit*). Van de overige deposities, die wel enigszins specifiek gedateerd zijn, dateren drie deposities uit de zogenaamde periode I. Eén depositie dateert uit de periode II en elf deposities uit de periode IIIa. Daarnaast bestaat de dataset uit twee deposities die dateren uit de 1e eeuw v.C. en uit één depositie die dateert uit de Late-IJzertijd/Vroeg-Romeinse tijd. Bij de elf deposities uit periode IIIa gaat het om tien deposities in één woon(stal)huis en één overige depositie.

Tabel 4 De periodisering van alle deposities per vondstcontext uit Beilke-Voigt (2007).

Periode	Aantal
Periode I	3
Periode II	1
Periode I/II	2
Periode IIIa	11
Voor-Romeinse IJzertijd	22
1 ^e eeuw v.C.	2
IJZL/ROMV	1
Totaal	42

8.2.3 Hoofdcategorie materiaalsoorten

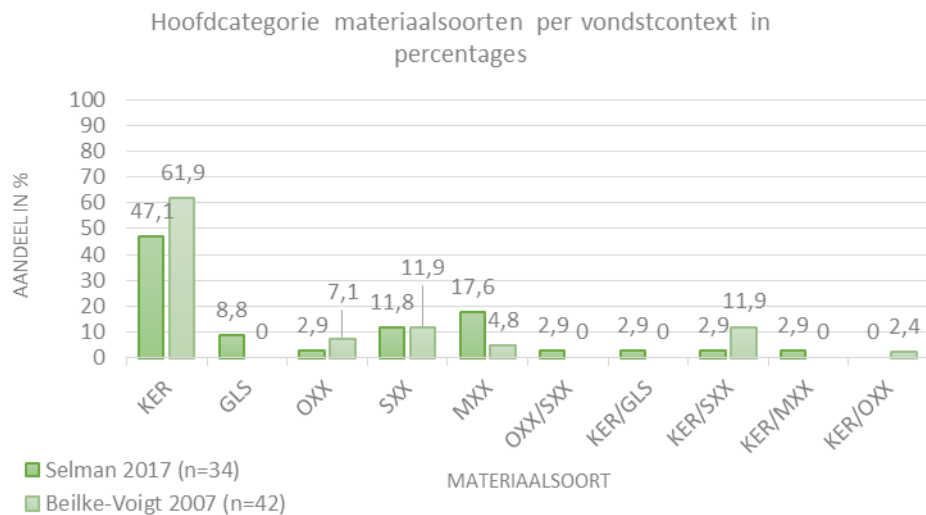
In diagram 16 zijn de gebruikte materiaalsoorten van de deposities per vondstcontext weergegeven. Hierbij valt vooral op dat keramische objecten in de datasets van beide onderzoeken het meest aanwezig zijn (Selman met 47,1% en Beilke-Voigt met 61,9%).¹⁴⁷ In de datasets van beide onderzoeken zijn ook deposities vermeld die bestaan uit andere materiaalsoorten. In de dataset van dit afstudeeronderzoek is slechts één depositie aanwezig die geheel uit organische resten bestaat. Bij het onderzoek van Beilke-Voigt gaat het om drie deposities. Deposities bestaande uit metalen of stenen objecten zijn in zowel dit afstudeeronderzoek als het referentieonderzoek als mogelijk bouwoffer geïnterpreteerd, zoals blijkt uit tabel 5. Deze aantallen zijn te laag om betrouwbare conclusies uit te kunnen trekken. Objecten van glas zijn daarentegen alleen in de dataset van dit afstudeeronderzoek opgenomen.

¹⁴⁶ Jensen 1982, 281.

¹⁴⁷ In het verdere hoofdstuk wordt in de diagrammen veelal gebruikgemaakt van percentages om de onderlinge verschillen weer te geven. De procentuele aantallen zijn bij dit onderzoek namelijk betrouwbaarder om te gebruiken bij onderlinge vergelijkingen. De absolute aantallen zijn meestal in bijbehorende tabellen weergegeven.

Diagram 16 Verdeling materiaalsoorten hoofdcategorie per vondstcontext in procentuele aantallen.

KER (Keramik); GLS (Glas); OXX (Organisch); SXX (Steen); MXX (Metaal); OXX/SXX (Organisch en steen); KER/GLS (Keramik en glas); KER/SXX (Keramik en steen); KER/MXX (Keramik en metaal); KER/OXX (Keramik en organisch).

Tabel 5 Verdeling materiaalsoorten hoofdcategorie per vondstcontext in absolute aantallen.

KER (Keramik); GLS (Glas); OXX (Organisch); SXX (Steen); MXX (Metaal); OXX/SXX (Organisch en steen); KER/GLS (Keramik en glas); KER/SXX (Keramik en steen); KER/MXX (Keramik en metaal); KER/OXX (Keramik en organisch).

Materiaalsoort	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
KER	16 (47,1%)	26 (61,9%)
GLS	3 (8,8%)	0 (0,0%)
OXX	1 (2,9%)	3 (7,1%)
SXX	4 (11,8%)	5 (11,9%)
MXX	6 (17,6%)	2 (4,8%)
OXX/SXX	1 (2,9%)	0 (0,0%)
KER/GLS	1 (2,9%)	0 (0,0%)
KER/SXX	1 (2,9%)	5 (11,9%)
KER/MXX	1 (2,9%)	0 (0,0%)
KER/OXX	0 (0,0%)	1 (2,4%)
Totaal	34	42

8.2.4 Subcategorie materiaalsoorten

In diagram 17 en tabel 6 is een indeling op subcategorie materiaalsoorten weergegeven. Bij beide onderzoeken vormen objecten van aardewerk de grootste groep materiaalsoorten. Andere keramische materiaalsoorten, zoals huttenleem en bakplaatfragmenten, zijn bij beide onderzoeken niet als bouwoffer herkend. De overige materiaalcategorieën komen in mindere mate voor, zoals blijkt uit tabel 6. Het gaat om de categorieën glas algemeen, ijzer, metaal algemeen, dierlijk bot, plantaardige organische objecten, vuursteen, steen algemeen en zandsteen/kwartsiet.

Subcategorie materiaalsoorten per vondstcontext in percentages

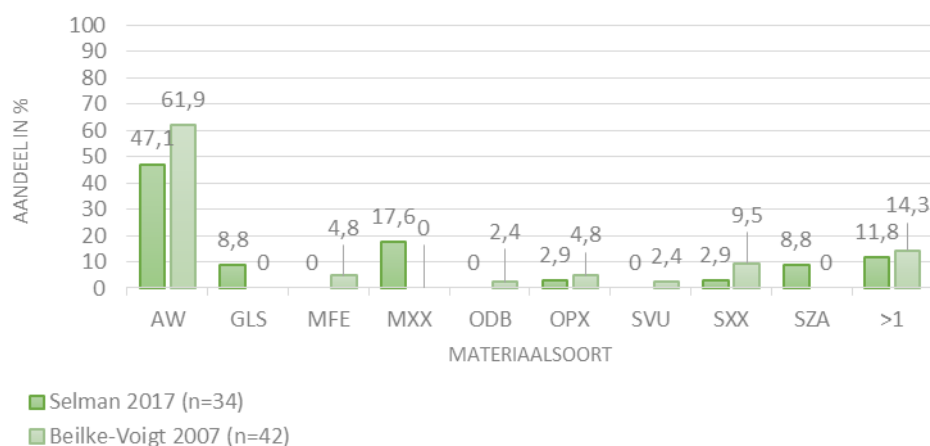

Diagram 17 Verdeling materiaalsoorten subcategorie per vondstcontext in procentuele aantallen.

AW (Aardewerk); GLS (Glas); MFE (Ijzer); MXX (Metaal algemeen); ODB (Dierlijk bot); OPX (Organisch plantaardig); SVU (Vuursteen); SXX (Steen algemeen); SZA (Zandsteen/kwartsiet).

Tabel 6 Verdeling materiaalsoorten subcategorie per vondstcontext in absolute aantallen.

AW (Aardewerk); GLS (Glas); MFE (IJzer); MXX (Metaal algemeen); ODB (Dierlijk bot); OPX (Organisch plantaardig); SVU (Vuursteen); SXX (Steen algemeen); SZA (Zandsteen/kwartsiet).

Materiaalsoort	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
AW	16 (47,1%)	26 (61,9%)
GLS	3 (8,8%)	0 (0,0%)
MFE	0 (0,0%)	2 (4,8%)
MXX	6 (17,6%)	0 (0,0%)
ODB	0 (0,0%)	1 (2,4%)
OPX	1 (2,9%)	2 (4,8%)
SVU	0 (0,0%)	1 (2,4%)
SXX	1 (2,9%)	4 (9,5%)
SZA	3 (8,8%)	0 (0,0%)
>1	4 (11,8%)	6 (14,3%)
Totaal	34	42

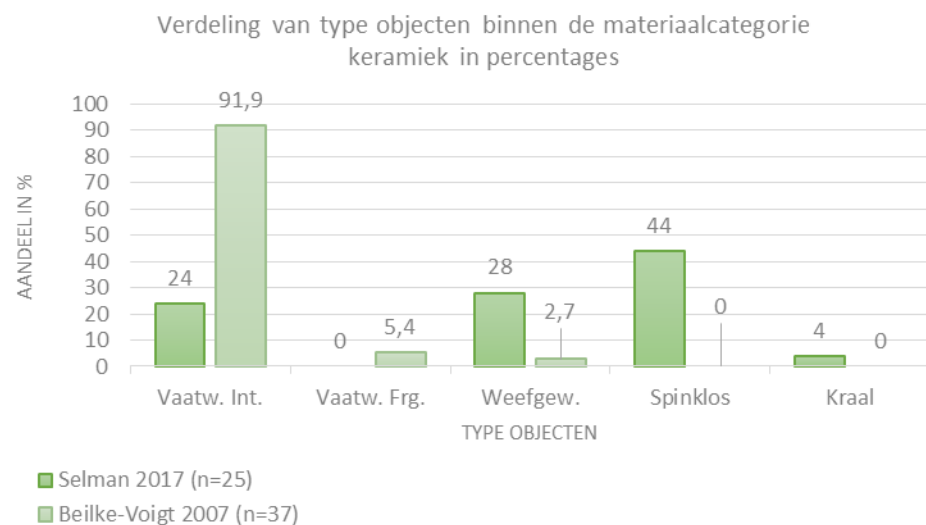
8.2.5

Verdeling binnen keramiek

Bij zowel dit afstudeeronderzoek als het referentieonderzoek zijn objecten van keramiek als bouwoffer herkend. In de dataset van dit afstudeeronderzoek zijn in totaal 25 objecten opgenomen die in deze categorie vallen. De spinstenen of -klossen vormen met een totaal aantal van elf (44%) de grootste groep, gevolgd door de weefgewichten (28%), het intacte vaatwerk (24%) en de keramische kraal (4%). De onderzoeksresultaten van Beilke-Voigt wijken op dat vlak behoorlijk af van die uit dit afstudeeronderzoek. Dit is duidelijk zichtbaar in diagram 18 en tabel 7. Bij het onderzoek van Beilke-Voigt zijn namelijk 37 verschillende keramische objecten als bouwoffer bestempeld. Het overgrote deel van de keramische objecten (91,9%) is intact vaatwerk. Het kan onder andere gaan om voorraadpotten, schalen en bekertjes. Het aandeel intact vaatwerk is daarmee veel hoger dan de 24% uit dit afstudeeronderzoek. Daarentegen bevat de dataset behorende bij dit afstudeeronderzoek juist veel weefgewichten (n=7) en spinklossen/ spinstenen (n=11). Bij het onderzoek van Beilke-Voigt is slechts één weefgewicht als mogelijk bouwoffer bestempeld. De overige twee keramische objecttypen bestaan uit gefragmenteerd vaatwerk (de twee delen vormen samen één pot).

Diagram 18 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie keramiek in procentuele aantallen.

Vaatw. Int. (Intact vaatwerk); Vaatw. Frg. (Gefragmenteerd vaatwerk); Weefgew. (Weefgewicht).

Tabel 7 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie keramiek in absolute aantallen.

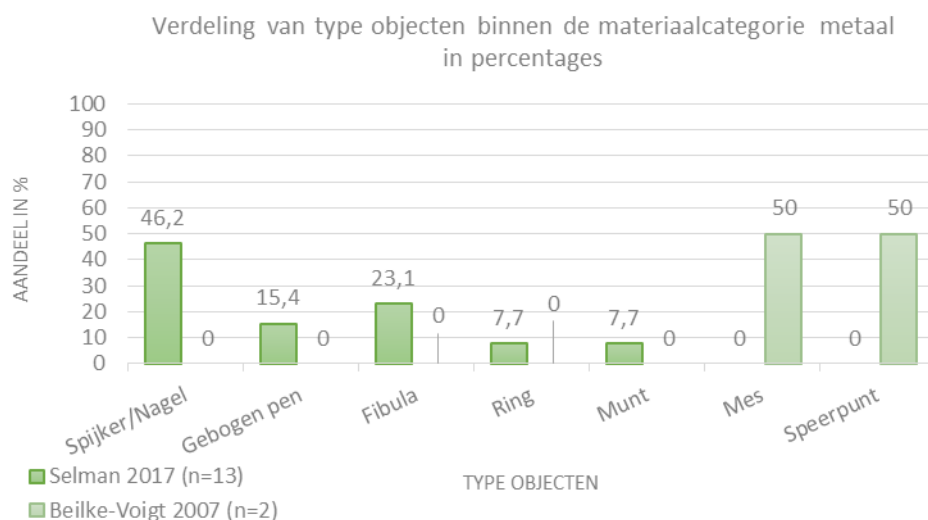
Vaatw. Int. (Intact vaatwerk); Vaatw. Frg. (Gefragmenteerd vaatwerk); Weefgew. (Weefgewicht).

Type object	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
Intact vaatwerk	6 (24,0%)	34 (91,9%)
Gefrag. Vaatwerk	0 (0,0%)	2 (5,4%)
Weefgewicht	7 (28,0%)	1 (2,7%)
Spinklos/Spinsteen	11 (44,0%)	0 (0,0%)
Kraal	1 (4,0%)	0 (0,0%)
Totaal	25	37

8.2.6 Verdeling binnen metaal

Bij dit afstudeeronderzoek zijn dertien objecten, die vervaardigd zijn van metaal, als bouwoffer geïnterpreteerd. Het gaat vooral om spijkers of nagels (46,2%). De dataset van dit onderzoek bevat daarnaast twee gebogen pennen. Het hoge aantal spijkers/ nagels valt eenvoudig te verklaren. Samen met de twee gebogen pennen gaat het namelijk slechts om twee deposities. Deze dataset bevat nog vijf andere metalen objecten: drie fibulae, een ring en een munt. Geen van deze objecten is ook aanwezig in de dataset van Beilke-Voigt. Wel zijn bij dit onderzoek een ijzeren mes en een ijzeren speerpunt als bouwoffer geïnterpreteerd.

Diagram 19 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie metaal in procentuele aantallen.

Tabel 8 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie metaal in absolute aantallen.

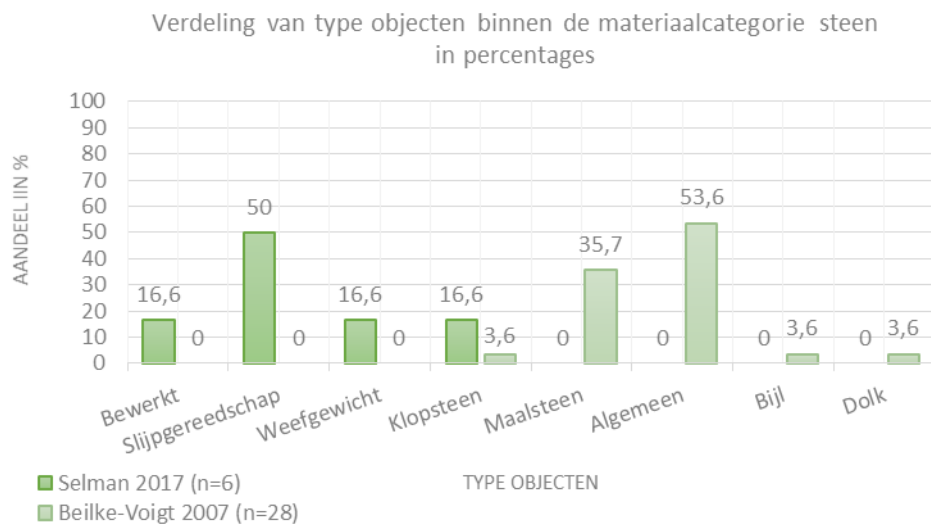
Type object	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
Spijker/Nagel	6 (46,2%)	0 (0,0%)
Gebogen pen	2 (15,4%)	0 (0,0%)
Fibula	3 (23,1%)	0 (0,0%)
Ring	1 (7,7%)	0 (0,0%)
Munt	1 (7,7%)	0 (0,0%)
Mes	0 (0,0%)	1 (50,0%)
Speerpunt	0 (0,0%)	1 (50,0%)
Totaal	13	2

8.2.7 Verdeling binnen steen

Bij zowel dit afstudeeronderzoek als het onderzoek van Beilke-Voigt zijn objecten van steen als bouwoffer geïnterpreteerd. Bij dit afstudeeronderzoek gaat het om zes objecten. De helft van deze objecten bestaat uit slijpgereedschap. Bij de overige drie objecten gaat het om bewerkte steen, een weefgewicht en een klopsteen (zie diagram 20). Het maken van een vergelijkbaar overzicht is voor het onderzoek van Beilke-Voigt lastiger. Het is namelijk niet precies bekend om hoeveel stenen objecten het gaat. Bij één depositie (depositie 16) valt het aantal stenen objecten niet te bepalen. Het gaat hier om hand- tot kopgrote stenen en maalstenen (lopers en liggers). Om de vergelijking toch mogelijk te maken, zijn deze objecten buiten beschouwing gelaten. Bij de overige deposities is het aantal stenen objecten wel bekend. In totaal gaat het om 28 verschillende objecten (zie tabel 9). Vijftien stenen objecten vallen in de categorie 'steen algemeen'. Het gaat hier een aantal keer om stenen die teruggevonden zijn in een bijzondere positie, bijvoorbeeld rechtopstaand (achtmaal). Een deel van de overige zeven objecten zou eventueel geïnterpreteerd kunnen worden als onderlegger van en paal, ter voorkoming van verzakking. Deze interpretatie gaat niet op voor alle zeven objecten, aangezien zij niet allemaal in een paalkuil zijn aangetroffen.

Een andere categorie stenen deposities die in de dataset van Beilke-Voigt meerdere keren aanwezig is, zijn maalstenen. In de dataset van dit afstudeeronderzoek is dit objecttype geen enkele keer aanwezig. Bij het referentieonderzoek gaat het daarentegen om minimaal tien maalstenen. De dataset van Beilke-Voigt bevat daarnaast drie opmerkelijke stenen objecten. Het gaat om een klopsteen, een vuurstenen bijl en een vuurstenen dolk.

Diagram 20 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie steen in procentuele aantallen.

Tabel 9 Verdeling van de typen objecten binnen de materiaalcategorie steen in absolute aantallen.

Type object	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
Bewerkt	1 (16,6%)	0 (0,0%)
Slijpgereedschap	3 (50,0%)	0 (0,0%)
Weefgewicht	1 (16,6%)	0 (0,0%)
Klopsteen	1 (16,6%)	1 (3,6%)
Maalsteen	0 (0,0%)	10 (35,7%)
Algemeen	0 (0,0%)	15 (53,6%)
Bijl	0 (0,0%)	1 (3,6%)
Dolk	0 (0,0%)	1 (3,6%)
Totaal	6	28

8.2.8 Verdeling binnen organische resten

Bij dit afstudeeronderzoek zijn slechts acht objecten bestaande uit organische resten als bouwoffer geïnterpreteerd: zeven zaden en één varkenskijs. De zaden vormen samen één depositie. Bij het referentieonderzoek zijn eveneens deposities bestaande uit zaden aangewezen als bouwoffer. Het gaat om depositie 29, 57 en 81. Een van de deposities bestaat uit enkele honderden gerst- en tarwekorrels (het precieze aantal is niet bekend). Het onderling vergelijken is daarom lastig. De deposities die samengesteld zijn uit organische resten zijn daarom niet weergegeven in een diagram. Wellicht is het überhaupt niet logisch objecten als zaden weer te geven in aantallen. Bij het referentieonderzoek is overigens nog een ander organisch object als bouwoffer geïnterpreteerd. Het gaat om de hoorn van een koe.

8.2.9 Verdeling binnen glas

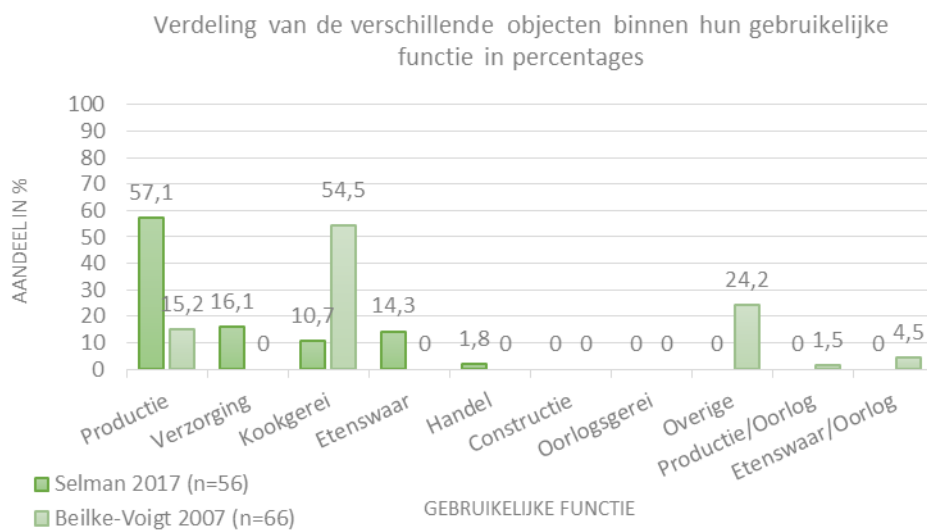
Bij dit afstudeeronderzoek zijn vier objecten van glas geïnterpreteerd als bouwoffer. De objecten zijn allemaal geïnterpreteerd als fragmenten van La Tène-armbanden. Bij het referentieonderzoek is daarentegen niet één glazen object als bouwoffer herkend.

8.2.10 Verdeling in objectfunctie

De verschillende objecten zijn, net zoals in hoofdstuk 7, ook in dit hoofdstuk opgedeeld in de gebruikelijke objectfunctie (naast de eventuele rituele functie). De objecten zijn wederom ingedeeld in de categorieën kookgerei, productie, verzorging, etenswaar, handel, constructie, oorlogsgerei en overige. De deposities 16, 29b, 57 en 81 uit het referentieonderzoek zijn niet meegenomen. Het aantal objecten is hier namelijk onduidelijk. Na vergelijking van de gegevens uit beide onderzoeken in diagram 21, blijkt een duidelijk verschil zichtbaar. Het overgrote deel van de mogelijke bouwoffers uit dit afstudeeronderzoek is geplaatst in de categorie productie (57,1%). Daarentegen valt slechts 15,2% van de deposities uit het referentieonderzoek in deze categorie. Opvallend is het aandeel objecten uit het referentieonderzoek dat een functie als kookgerei heeft gehad (54,5%). Dit komt voornamelijk vanwege het grootte aantal keramische potten, schalen en bekken (n=36), zoals zichtbaar in tabel 10. De dataset van dit afstudeeronderzoek bevat slechts zes objecten die in deze categorie vallen (10,7%).

In de dataset van dit afstudeeronderzoek zijn negen objecten aanwezig die geschaard zijn in de categorie verzorging. Bij het referentieonderzoek is zo'n type object niet in de dataset aanwezig. Wel zijn hier zestien objecten in de categorie overige geplaatst. Het gaat voornamelijk om stenen met een onduidelijke functie.

Diagram 21 Verdeling van de verschillende objecten binnen hun gebruikelijke functie in procentuele aantallen.

Tabel 10 Verdeling van de verschillende objecten binnen hun gebruikelijke functie in absolute aantallen.

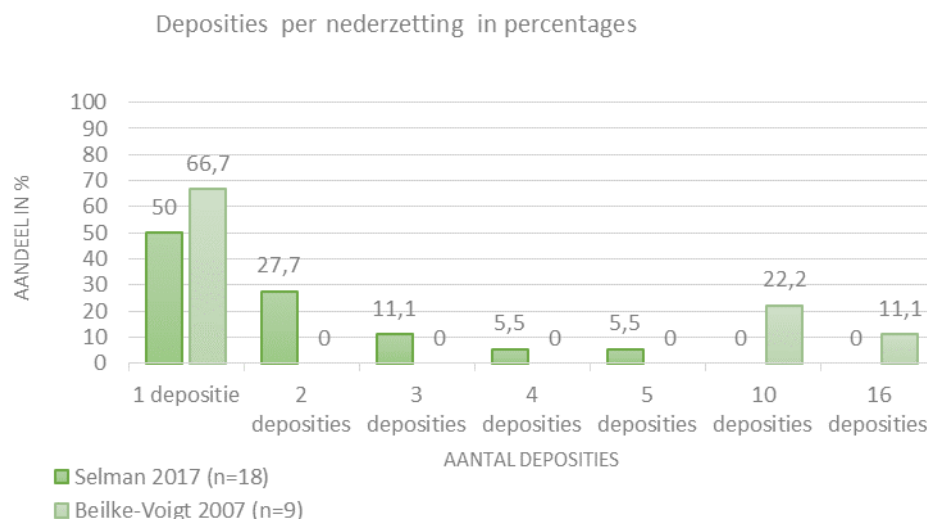
Objectfunctie	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
Productie	32 (57,1%)	10 (15,2%)
Verzorging	9 (16,1%)	0 (0,0%)
Kookgerei	6 (10,7%)	36 (54,5%)
Etenswaar	8 (14,3%)	0 (0,0%)
Handel	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Constructie	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Oorlogsgerei	0 (0,0%)	0 (0,0%)
Overige	1 (1,8%)	16 (24,2%)
Productie/Oorlog	0 (0,0%)	1 (1,5%)
Etenswaar/Oorlog	0 (0,0%)	3 (4,5%)
Totaal	56	66

8.3 Vondstcontext

8.3.1 Verspreiding over nederzettingen

De deposities zijn behalve op vondsttype ook ingedeeld op vondstcontext. Nederzettingen met slechts één mogelijk bouwoffer komen bij beide onderzoeken het meest voor. Opvallend is dat het aantal deposities uit dit afstudeeronderzoek lager is dan bij het referentieonderzoek (34 vs. 42), terwijl het aantal nederzettingen waar de deposities zijn aangetroffen het dubbele is (18 vs. 9). Deze afwijking valt eenvoudig te verklaren. In de dataset van Beilke-Voigt zijn namelijk twintig deposities opgenomen die verspreid over twee nederzettingen zijn aangetroffen. Daarnaast is er zelfs één nederzetting (Hodde, Westjütland), waarin zestien deposities zijn aangetroffen. Deze hoge aantallen deposities per nederzetting zijn bij dit afstudeeronderzoek niet aangetoond.

Diagram 22 Het aantal deposities per nederzetting in procentuele aantallen.

Tabel 11 Het aantal deposities per nederzetting in absolute aantallen.

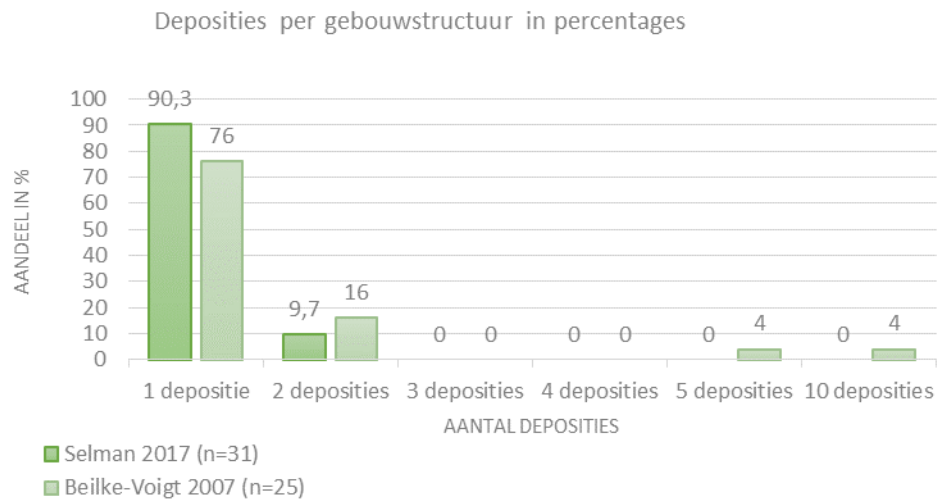
Aantal deposities	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
1 depositie	9 (50,0%)	6 (66,7%)
2 deposities	5 (27,7%)	0 (0,0%)
3 deposities	2 (11,1%)	0 (0,0%)
4 deposities	1 (5,5%)	0 (0,0%)
5 deposities	1 (5,5%)	0 (0,0%)
10 deposities	0 (0,0%)	2 (22,2%)
16 deposities	0 (0,0%)	1 (11,1%)
Totaal	18	9

8.3.2 Verspreiding over gebouwen

In de dataset van dit afstudeeronderzoek is geen enkel gebouw met meer dan twee verschillende deposities aangetoond, zoals uit diagram 11 blijkt. Bij 28 gebouwen werd slechts één bouwoffer aangetoond (zie diagram 23). In drie gevallen bevatte een gebouw twee verschillende deposities. Mogelijk gaat het hier om één depositie, die men verspreid over meerdere locaties deponeerde. Bij het onderzoek van Beilke-Voigt zijn eveneens gebouwen met meerdere mogelijke bouwoffers in de dataset opgenomen. Het meest opvallende voorbeeld is de vondst van tien miniatuurkommen in één woon(stal)huis. Een ander woon(stal)huis (in het Deense Hodde) herbergde eveneens meerdere mogelijke bouwoffers. In vier middenstaanders en één ingangspaal bleek compleet vaatwerk aanwezig. Bij dit onderzoek werd bij negentien gebouwen slechts één depositie aangetoond.

De 42 deposities uit het onderzoek van Beilke-Voigt zijn vrijwel allemaal in een woon(stal)huis aangetroffen. Slechts bij één depositie (depositie 76) is de aard van het gebouw onduidelijk. Mogelijk gaat het ook hier om een woon(stal)huis. Het lijkt er daarom op dat Beilke-Voigt spiekers en andere bijgebouwen niet in het onderzoek heeft meegenomen.

Diagram 23 Het aantal deposities per gebouw.

Tabel 12 Het aantal deposities per gebouw in absolute aantallen.

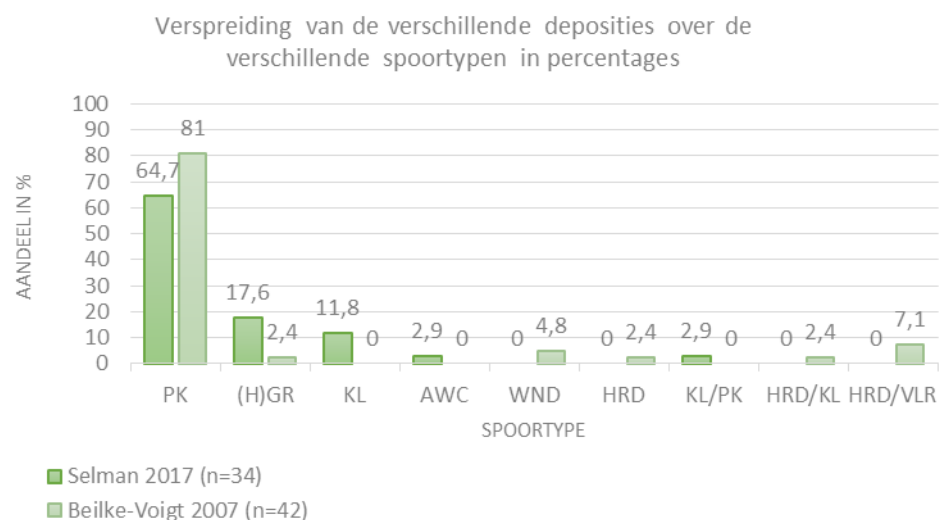
Aantal deposities	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
1 depositie	28 (90,3%)	19 (76,0%)
2 deposities	3 (9,7%)	4 (16,0%)
3 deposities	0 (0,0%)	0 (0,0%)
4 deposities	0 (0,0%)	0 (0,0%)
5 deposities	0 (0,0%)	1 (4,0%)
10 deposities	0 (0,0%)	1 (4,0%)
Totaal	31	25

8.3.3 Verspreiding over grondsporen

De deposities die in dit afstudeeronderzoek als bouwoffer geïnterpreteerd zijn, zijn aangetroffen in een aantal verschillende spoortypen. In 22 gevallen blijkt de vondstcontext een paalkuil te zijn (64,7%). Daarnaast bevat de dataset deposities in (huis)greppels (17,6%), kuilen (11,8%), een aardewerkconcentratie (2,9%) en een onduidelijk spoor (2,9%). Het overgrote deel van de deposities uit de dataset van Beilke-Voigt is ook aangetroffen in een paalkuil (zie diagram 24). Het gaat om 34 deposities (ongeveer 81%). De overige acht deposities uit deze dataset zijn verspreid over verschillende spoortypen aangetroffen, waaronder huisgreppels (2,4%), wandconstructies (4,8%) en de haardplaats (2,4%). Daarnaast zijn vier deposities rond zo'n zelfde haardplaats aangetroffen.

Diagram 24 Verspreiding van de verschillende deposities over de verschillende spoortypen in procentuele aantallen.

PK (Paalkuil); (H)GR (Huisgreppel); KL (Kuil); AWC (Aardewerkconcentratie); WND (Wand); HRD (Haard); KL/PK (Kuil of paalkuil); HRD/KL (Haard of kuil); HRD/VLR (Haard of vloer).

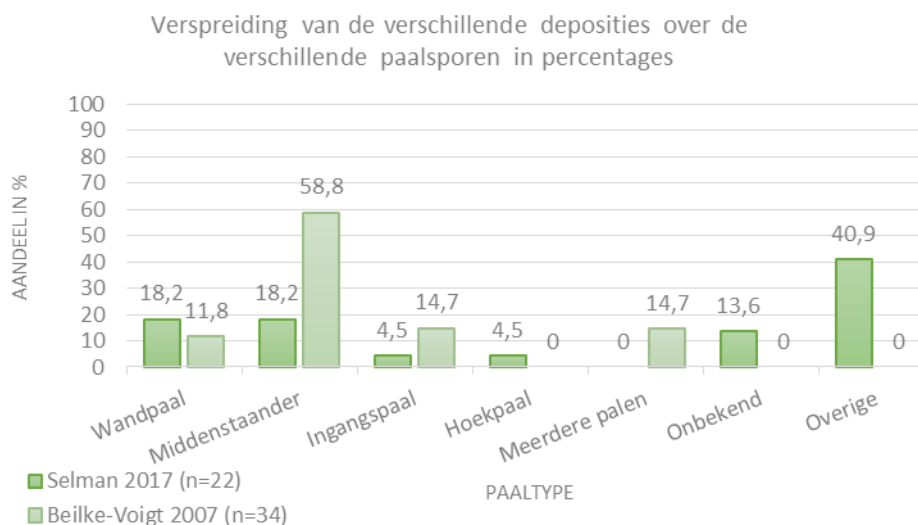
Tabel 13 Verspreiding van de verschillende deposities over de verschillende spoortypen in absolute aantallen.

Type spoor	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
Paalkuil	22 (64,7%)	34 (81,0%)
(Huis)greppel	6 (17,6%)	1 (2,4%)
Kuil	4 (11,8%)	0 (0,0%)
Aardewerkconcentratie	1 (2,9%)	0 (0,0%)
Wand	0 (0,0%)	2 (4,8%)
Haardplaats	0 (0,0%)	1 (2,4%)
Kuil/Paalkuil	1 (2,9%)	0 (0,0%)
Haard/kuil	0 (0,0%)	1 (2,4%)
Haard/vloer	0 (0,0%)	3 (7,1%)
Totaal	34	42

8.3.4 Verspreiding over paalsporen

Bij paalsporen valt onderscheid te maken in verschillende categorieën, zoals wandpalen, middenstaanders en hoekpalen. 22 deposities uit dit afstudeeronderzoek zijn aangetroffen binnen paalkuilen. 40,9% van deze mogelijke bouwoffers is onderverdeeld in de categorie overige paalsporen. Het gaat voornamelijk om deposities in spiekers. In de dataset van Beilke-Voigt is geen enkele depositie aanwezig die bij een spieker is aangetroffen. Spiekers zijn namelijk niet opgenomen in de dataset van Beilke-Voigt. Wel viel bij beide onderzoeken niet altijd te achterhalen om welke type paalkuil het gaat. Bij dit afstudeeronderzoek is hiervan sprake bij 13,6% van de deposities. Bij het referentieonderzoek gaat het om 14,7% van de deposities. Het grootste verschil bij beide datasets is het aantal deposities bij middenstaanders. De dataset van Beilke-Voigt bevat twintig deposities die zijn aangetroffen bij middenstaanders (58,8%). Bij dit afstudeeronderzoek zijn dat er slechts vier (18,2%), omdat in de dataset van Beilke-Voigt één gebouw is opgenomen waarbij tien verschillende middenstaanders een depositie bevatten. Dit geeft wellicht een vertekend beeld. In beide datasets zijn deposities opgenomen die zijn aangetroffen bij wandpalen en ingangspalen. De dataset van Beilke-Voigt bevat geen deposities die zijn aangetroffen bij hoekpalen. Bij dit afstudeeronderzoek is zo'n depositie één keer aangetoond.

Diagram 25 Verspreiding van de verschillende deposities over de verschillende paalsporen in procentuele aantallen.

Tabel 14 Verspreiding van de verschillende deposities over de verschillende paalsporen in absolute aantallen.

Type	N (Selman)	N (Beilke-Voigt)
Wandpaal	4 (18,2%)	4 (11,8%)
Middenstaander	4 (18,2%)	20 (58,8%)
Ingangspaal	1 (4,5%)	5 (14,7%)
Hoekpaal	1 (4,5%)	0 (0,0%)
Onbekend	3 (13,6%)	5 (14,7%)
Overige	9 (40,9%)	0 (0,0%)
Totaal	22	34

9 Resultaten: analyse van de vergelijkingen

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de vergelijkingen uit de hoofdstukken 7 en 8 besproken, om hieruit eventuele patronen of opmerkelijke kenmerken te halen. In tegenstelling tot de hoofdstukken 7 en 8 is in dit hoofdstuk wel ruimte voor interpretatie. In het hoofdstuk worden allereerst de mogelijke bouwoffers uit het Utrechts-Gelders rivierengebied behandeld (paragraaf 9.1), alvorens de vergelijkingen met het Deens-Duitse onderzoek worden besproken (paragraaf 9.2). In het hoofdstuk komen alleen de meest opvallende resultaten ter sprake.

9.1 Analyse op mesoniveau (het Utrechts-Gelders rivierengebied)

9.1.1 Analyse van de vondstsamenstelling

De term 'patroon' kent vele definities, die niet allemaal aansluiten bij dit afstudeeronderzoek. De best passende definitie van deze term werd aangetroffen op een Engelstalige website. Hier wordt een patroon omschreven als *'the repeated or regular way in which something happens or is done'*.¹⁴⁸ Wanneer deze definitie specifiek toegepast wordt op het onderwerp van deze afstudeerscriptie, dan kan gesproken worden van een patroon wanneer bepaalde kenmerken of eigenschappen herhaaldelijk terugkomen bij verschillende bewuste deposities. Een fictief voorbeeld hiervan zou kunnen zijn dat alle mogelijke bouwoffers zijn gedeponeerd in paalsporen. Met behulp van de tabellen en diagrammen in de hoofdstukken 7 en 8 zijn verschillende patronen en opvallende kenmerken aangetoond.

Allereerst valt op dat het overgrote deel van de deposities uit de dataset bestaat uit één object. Deposities die uit meerdere objecten bestaan, komen maar negen keer in de dataset voor. Mogelijk was het in de IJzertijd gebruikelijk om bouwoffers te deponeren die bestonden uit één object. Het is daarnaast ook mogelijk dat de deposities bestaan hebben uit verschillende objecten, waarvan in de loop der tijd een deel is vergaan, zoals organische resten. Dit zou het lage aantal bewuste deposities bestaande uit organische resten verklaren. In vergelijkbare onderzoeken naar bouwoffers met betere conserveringsomstandigheden dan in het Utrechts-Gelders rivierengebied trof men veel vaker deposities aan die bestonden uit organische resten. Hierbij ging het om de waterrijke gebieden Midden-Delftland en Assendelver Polders.¹⁴⁹ Mogelijk betrof deze materiaalcategorie ook in andere gebieden in Nederland, waaronder het huidige onderzoeksgebied, een aanzienlijk deel van de bewuste deposities. Daarnaast is er wellicht een andere verklaring voor het lage aantal organische objecten in de dataset. De gebruikte onderzoeksmethode uit dit afstudeeronderzoek is voor organische objecten namelijk niet erg gunstig. Bij deposities bestaande uit tachtig fragmenten bot met een gewicht van vijfhonderd gram zou het om een compleet skelet of deel van een skelet kunnen gaan. Deze deposities zijn niet meegenomen in het uiteindelijke overzicht van tabel 3, wanneer hierbij geen melding aanwezig was van een (vrijwel) compleet skelet of een deel ervan. De enige manier om hierin meer zekerheid te bieden is door alle individuele objecten nog voor de waardering te bekijken: een karwei wat één persoon maanden zal kosten.

Het overgrote deel van de organische resten bestaat uit zaden. Deze objecten zijn aangetroffen in een vondstcontext die bij een woon(stal)huis behoort. Dit is opvallend, omdat zaden wellicht eerder te verwachten zijn bij spiekers, waar bijvoorbeeld graan lag opgeslagen. Helaas viel niet te achterhalen om welke soort zaden het gaat. De dataset met mogelijke bouwoffers bestaat naast organische resten ook uit objecten van andere materialen. Deposities in de vorm van keramische objecten zijn het meest in dit overzicht aanwezig. Zestien deposities bleken geheel te bestaan uit keramische objecten (ongeveer 50% van de deposities). Het gaat hier alleen om objecten van aardewerk. Andere keramische objecten, zoals huttenleem, bakplatfragmenten en dergelijke, zijn niet in de dataset aanwezig. Objecten van metaal, steen en glas komen minder voor in tabel 3. Keramische objecten lijken zodoende de meest populaire materiaalcategorie.

¹⁴⁸ Collins Dictionary 2017.

¹⁴⁹ Gerritsen 1999, 85; *Idem* 2003, 64.

Fig. 9 Voorbeeld van compleet spingerei bestaande uit een spintol, wolkluwens en de spinsteen: Zwartelé, s.a.

van garen uit (schapen)wol. Het lijkt onlogisch dat deze complete objecten als afval gedumpt zijn. Zij zijn namelijk nog bruikbaar geweest op het moment van deponeren. Het zou daarom om rituele deposities kunnen gaan. Het is niet voor het eerst dat de link tussen deze objecttypen en een mogelijk rituele achtergrond wordt gemaakt. In de publicatie behorende bij het onderzoek Oosterhout - Groot Oosterhout, die tevens in het nederzettingsoverzicht is opgenomen, werd de mogelijkheid van een offer al genoemd.¹⁵⁰ In deze publicatie is overigens ook vermeld dat het mogelijk is dat het spingerei als geheel werd gedeponeerd, maar dat de organische delen zijn vergaan. Een voorbeeld van dit spingerei, bestaande uit de spintol, spinsteen en wolkluwens, is in figuur 9 te zien.

De bovengenoemde gedachte is niet vreemd. In het Drentse veengebied zijn namelijk meerdere deposities (in ieder geval vier) aangetroffen die uit wolkluwen bestaan (weliswaar zonder spinsteen en spintol). Deze deposities zijn beschreven door Van der Sanden. De conserveringsomstandigheden zijn voor organische resten in dit gebied beter dan in het Utrechts-Gelders rivierengebied. De verschillende deposities dateren uit de Late-Bronstijd en de IJzertijd.¹⁵¹ Deze deposities zijn niet een-op-een vergelijkbaar met de deposities uit dit afstudeeronderzoek, aangezien zij niet in nederzettingen zijn aangetroffen. Wel zijn ze bewust gedeponeerd en lijken zij op het eerste gezicht geen functioneel doel te hebben in de context waarin ze zijn aangetroffen. Een ritueel doel behoort daarentegen wel tot de mogelijkheden. Van der Sanden vraagt zich zodoende het volgende af: "Is er een direct verband en staat het offer bijvoorbeeld voor een gezonde schaapskudde? Of is de afstand tussen object en de betekenis veel groter en staat een kluwen wol voor een vruchtbaar huwelijk, een voorspoedige geboorte, huiselijk geluk of gezondheid?"¹⁵²

Al deze mogelijke verklaringen zouden ook voor spinstenen en weefgewichten kunnen gelden. Uiteraard gaat het hier om mogelijkheden. Het blijft namelijk slechts gissen wat de daadwerkelijke gedachte achter deze deposities is geweest. Of van een patroon sprake is, is niet op het eerste gezicht duidelijk. Het is in ieder geval niet zo dat alle keramische deposities uit spinstenen of weefgewichten bestaan. Wel is het mogelijk dat men bijvoorbeeld altijd spinstenen of weefgewichten deponeerde indien men een gezonde schaapskudde trachtte te verkrijgen. Helaas valt dit niet te achterhalen.

Het overzicht met keramische deposities bevat naast spinstenen en weefgewichten ook zes aardewerken potten en een keramische kraal. Bij dit laatste object (depositie 19) gaat het om een nogal persoonlijk en waardevol object. Het zou hier, gezien de geringe grootte, om een verloren artefact kunnen gaan. Anderzijds valt een rituele verklaring niet uit te sluiten. Trebsche noemt de mogelijkheid dat het deponeren van iets waardevols de toekomstige bewoner van veel voorspoed zou kunnen voorzien. Een mogelijk andere verklaring is dat het deponeren van iets persoonlijks als een sieraad de toekomstige bewoner 'het recht van de grond' gaf.¹⁵³

Voor de zes keramische potten zijn eveneens verschillende verklaringen te geven. Zo zijn de twee aangetroffen deposities van archeologisch complete aardewerken potten in greppels (depositie 23b en 30a) mogelijk te verklaren als vallen voor ongedierte. Een rituele verklaring valt daarentegen niet uit te sluiten. Mogelijk golden deze potten als val voor boze geesten.¹⁵⁴ Het idee erachter is dat de geesten in de potten terecht kwamen wanneer zij probeerden een gebouw te betreden. Deze

¹⁵⁰ Daniël/van den Broeke 2012, 105.

¹⁵¹ van der Sanden 1998, 131-141.

¹⁵² van der Sanden 1998, 139.

¹⁵³ Trebsche 2008, 74-75.

¹⁵⁴ de Bruyn 1929, 13-16.

deposities zijn volgens Van der Lee vooral te verwachten rondom de ingang van gebouwen.¹⁵⁵ Depositie 23b lijkt voor deze verklaring het meest in aanmerking te komen, aangezien deze bewuste depositie bij de ingang van een gebouw is aangetroffen. Drie overige aardewerken potten (depositie 1, 18 en 39) zijn aangetroffen in een paalspoor. Een functie als ongedierteval is voor deze potten erg onwaarschijnlijk. Het zou hierbij om rituele deposities kunnen gaan die het resultaat zijn van een feestmaal, zoals Trebsche oppert. Trebsche vermeldt dat dit een manier was om alle naasten, burens et cetera, die bij de bouw meehielpen, te bedanken. Het offeren van drank en etenswaar gold daarbij als een soort sociale verplichting wat voor voorspoed zou zorgen.¹⁵⁶ Voor alle bovengenoemde keramische potten geldt dat de pot zelf mogelijk slechts een omhulsel van het daadwerkelijke offer is geweest (indien van een offer sprake is). De inhoud van de pot (bijvoorbeeld voedsel) was daarbij mogelijk het daadwerkelijke offer.

De meest opvallende metalen objecten zijn de spijkers of nagels, die samen met twee gebogen pennen grotendeels onderdeel uitmaken van depositie 17. Een functie in de gebouwconstructie zou normaal gesproken mogelijk zijn. Aangezien ook dertig fragmenten metalen plaatmateriaal in dezelfde context zijn aangetroffen, moet wellicht eerder aan een soort metalen gereedschap worden gedacht. In dat specifieke geval lijkt een rituele depositie wel tot de mogelijkheden te behoren. Andere metalen objecten die in de dataset aanwezig zijn, zijn drie metalen fibulae. Deze fibulae (deposities 27b, 29 en 34) lijken gezien de compleetheid ervan nog bruikbaar te zijn geweest op het moment van deponeren. Het is daarom onwaarschijnlijk dat deze objecten als nederzettingsafval zijn achtergelaten. Een rituele functie is daarom mogelijk. Hetzelfde geldt voor de ijzeren ring (mogelijk gaat het om een sieraad). Mogelijk zijn deze objecten gedeponeerd om het recht van de grond te verkrijgen, zoals eerder in dit hoofdstuk al werd genoemd. Het laatste metalen object uit de dataset is een AVAVCIA-munt (depositie 32), die in een huisgreppel is aangetroffen. Een verklaring in de rituele sfeer lijkt hier het meest logisch. Het is mogelijk dat de bewoners van het woonhuis met de depositie van iets waardevols geprobeerd hebben toekomstige voorspoed af te dwingen.

Objecten van steen komen in het overzicht met mogelijke bouwoffers weinig voor (slechts zes objecten). Desondanks is het toch mogelijk vier verschillende type objecten te onderscheiden: van een duidelijk patroon is daarom ook geen sprake. Het gaat onder andere om drie stuks slijpgereedschap, een klopsteen en een bewerkte steen. Voor deze deposities (7a, 8, 14, 28 en 31) geldt dat niet exact duidelijk is of zij nog volledig intact zijn. Stenen werktuigen waren in de IJzertijd soms relatief eenvoudig te vervangen. Het is daarom mogelijk dat dit gereedschap is afgedankt. Deze interpretatie is minder logisch indien het om complete, nog bruikbare objecten gaat. Voor deze categorie objecten geldt namelijk ook dat men ze waarschijnlijk niet weggooide als afval wanneer zij nog bruikbaar waren. Een rituele functie valt daarom niet uit te sluiten.

Objecten van glas zijn ook een aantal keer in de dataset aanwezig. Bij alle glazen objecten (deposities 2, 11c, 35 en 36) gaat het om fragmenten van La Tène-armbanden, waarmee een patroon zichtbaar is. De betrouwbaarheid van dit patroon valt echter te betwijfelen, gezien de geringe hoeveelheid glazen objecten. Alhoewel het om fragmenten gaat, is het onwaarschijnlijk dat zij als afval zijn achtergelaten. In ieder geval een deel van deze objecten is niet in combinatie met ander nederzettingsafval aangetroffen. Depositie 2 werd als enige object in de context aangetroffen, terwijl object 11c in combinatie met twee weefgewichten is gevonden. Voor deposities 35 en 36 viel niet te achterhalen welke objecten nog meer in dezelfde context zijn aangetroffen. Daarnaast is het volgens Schuurin mogelijk om met behulp van secundaire verhitting hangers, kralen en ringen te produceren en zodoende de armbanden secundair te gebruiken. Reparatie van het materiaal toont volgens Schuurin dan ook dat het een redelijk kostbaar type object is dat men na de breuk ervan niet eenvoudig wegdeed.¹⁵⁷ De kans dat het om verstopte objecten gaat, lijkt klein. Alle objecten zijn namelijk aangetroffen in paalkuilen, wat geen handige locatie is voor het verstopten van objecten. Men kan er na de plaatsing van de paal zelf namelijk niet meer bij. Een rituele verklaring, bijvoorbeeld een bouwoffer, lijkt dus mogelijk.

De deposities zijn daarnaast ingedeeld in de functie die zij doorgaans hebben. Opvallend is dat het overgrote deel van de deposities een functie heeft in de huishoudelijke productie (57,1%). Mogelijk

¹⁵⁵ van der Lee 1959, 55.

¹⁵⁶ Trebsche 2008, 74; de Rijck 2012, 21.

¹⁵⁷ Schuurin 2006, 168.

werden deze objecttypen gedeponereerd met één gezamenlijk doel. Het lijkt namelijk het meest logisch om bijvoorbeeld een weefgewicht te deponeren, wanneer de depositie als doel had een gezonde schaapskudde te behouden. Andere deposities zijn geschaard onder de categorieën verzorging (n=9), kookgerei (n=6), etenswaar (n=8) en overige (n=1). Deposities bestaande uit kookgerei of etenswaar kunnen gedeponereerd zijn met als functie ook in de toekomst voldoende voedsel te verkrijgen (dankzij een goede oogst en een gezonde veestapel). Van een duidelijk patroon is geen sprake. De dataset bestaat namelijk uit bewuste deposities met verschillende objectfuncties.

Opmerkelijk is dat het overgrote deel van alle bewuste deposities (73,5%) een datering heeft gekregen die in de Late-IJzertijd valt. Het is niet mogelijk om hieruit te concluderen dat mogelijke bouwoffers in de Late-IJzertijd het meest populair waren, aangezien van de meeste deposities de datering niet specifiek genoeg is. Het is daarentegen wel mogelijk dat bouwoffers in een bepaalde periode aan populariteit toe- of afnamen.

9.1.2 Analyse van de vondstcontext

De eerste vergelijking die met betrekking tot de verspreiding van de bewuste deposities gemaakt is, is de verspreiding over de verschillende nederzettingen. Nederzettingen met geen of één depositie komen het meest voor in de dataset. Daarentegen zijn er ook nederzettingen in de dataset opgenomen met twee of meer bewuste deposities. De bewering dat alleen de eerste structuur van een nederzetting een zichtbare depositie bevat¹⁵⁸, lijkt hierdoor in ieder geval ontkracht. Een andere bewering, namelijk dat men vrijwel nooit meer dan één bouwoffer per structuur aantreft, lijkt eveneens voorbarig.¹⁵⁹ Een aantal keer bleken er in hetzelfde gebouw meerdere bewuste deposities aanwezig. Deze laatste bewering valt echter niet volledig te ontkrachten. Een depositie is in dit afstudeeronderzoek namelijk verschillend van een andere depositie beschouwd wanneer deze in een andere vondstcontext werd aangetroffen. Het is daarentegen mogelijk dat zij bij elkaar horen en zodoende één gezamenlijk bouwoffer vormen. In het overgrote deel van de gebouwen werd overigens maar één bewuste depositie aangetoond.

De deposities zijn in verschillende categorieën gebouwen aangetroffen, namelijk in woonhuizen, spiekers en bijgebouwen. In de database (zie de tabel 'Gebouw' van bijlage V) zijn 643 gebouwen opgenomen. In een groot deel van deze gebouwen is geen enkele bewuste depositie aangetoond. In tabel 15 is zichtbaar dat in de database ruim 504 spiekers, 57 woon(stal)huizen en slechts 22 bijgebouwen vermeld zijn. Tussen spiekers en bijgebouwen valt echter niet altijd een onderscheid te maken. Het aantal spiekers is daarom misschien lager geweest, terwijl het aantal bijgebouwen hoger kan zijn. Uit tabel 15 valt iets opmerkelijks te concluderen. Ondanks dat in de database van dit afstudeeronderzoek slechts 57 woon(stal)huizen zijn vermeld (8,9% van de gebouwen), is wel ruim 44% van de deposities gekoppeld aan dit bouwtype (n=15). Bij de 504 spiekers zijn daarentegen slechts elf mogelijke bouwoffers aangetroffen, terwijl het aantal aangetroffen spiekers maar liefst 8,8 keer meer is dan het aantal woon(stal)huizen. Als de verhouding tussen het aantal gebouwen en de verspreiding van de deposities gelijk was geweest, dan had het aantal deposities in spiekers ongeveer 133 moeten zijn (uitgaande van vijftien deposities bij woonstalhuizen). Het werkelijke aantal (n=11) is veel lager. Hieruit blijkt dat bewuste deposities in het onderzoeksgebied veel vaker in woon(stal)huizen worden aangetroffen dan bij andere gebouwen. Samengevat zijn woon(stal)huizen als locatie van bouwoffers wellicht het belangrijkste geweest. Dit is niet heel verbazingwekkend, aangezien het woonhuis mogelijk gold als het belangrijkste gebouw in de nederzetting. Helaas is van een patroon geen sprake, aangezien de bewuste deposities afkomstig zijn van verschillende categorieën gebouwen.

Tabel 15 De voorkomende bouwtypen en hun verdeling binnen de 643 gebouwen.

Type gebouw	Aantal	Procent	Aandeel bouwoffers in dit bouwtype
Woon(stal)huis	57	8,9%	44,1% (15 deposities)
Spieker	504	78,4%	32,4% (11 deposities)
Bijgebouw	22	3,4%	5,9% (2 deposities)
Onbekend	7	1,1%	2,9% (1 depositie)
Overige	53	8,2%	14,7% (5 deposities)
Totaal	643	100%	100% (34 deposities)

¹⁵⁸ van den Broeke 1977, 59.

¹⁵⁹ Capelle 1987, 203.

Een andere vergelijking is weergegeven in tabel 16. Deze tabel is vooral gericht op de voorkomende spoortypen en de verspreiding van de bewuste deposities hierover. Gebouwen bestaan archeologisch gezien in de meeste gevallen voornamelijk uit het spoortype paalkuil. Van de 4.188 sporen die in de database (tabel 'Spoor' van bijlage V) aanwezig zijn, bestaan 2.687 sporen (64,2%) met zekerheid uit dit type spoor, zoals te zien is in tabel 16. De overige spoortypen zijn greppels (2%), kuilen (2,8%), overige (2,6%) en onbekende sporen (28,4%). Bij deze laatste categorie is niet genoteerd of bekend om welk spoortype het gaat. Het grootste deel van de bewuste deposities is aangetroffen in paalkuilen (64,7%). Dit komt nagenoeg overeen met het aantal paalkuilen dat in de database in bijlage V is genoteerd. Er is geen sprake van een patroon, omdat sommige bewuste deposities in andere vondstcontexten zijn aangetroffen. Het hoge aantal deposities dat is aangetroffen in (huis)greppels valt op (17,6%). Bij slechts 2% van de spoortypen gaat het namelijk om (huis)greppels. Voor bouwoffers zijn dit na paalkuilen, volgens Gerritsen en De Rijck, de populairste vondstcontexten.¹⁶⁰

Tabel 16 De voorkomende spoortypen en hun verdeling binnen de 4.188 grondsporen.

Type spoor	Aantal	Procent	Aandeel bouwoffers in dit spoortype
Paalkuil	2687	64,2%	64,7% (22 deposities)
(Huis)greppel	84	2,0%	17,6% (6 deposities)
Kuil	117	2,8%	11,8% (4 deposities)
Onbekend	1189	28,4%	0,0% (0 deposities)
Overige	111	2,6%	5,9% (2 deposities)
Totaal	4188	100%	100% (34 deposities)

Opmerkelijk is dat het aantal bewuste deposities bij wandpalen gelijk is aan dat bij middenstaanders (beide vier deposities), terwijl wandpalen per gebouw vaker aanwezig zijn. Het aantal bewuste deposities is te laag om hieruit betrouwbare conclusies te trekken. Bij ingangspalen zijn weinig deposities aangetroffen, ondanks dat deze locatie geldt als ingang van het gebouw en daarmee een toegangspoort voor kwade geesten. In theorie is dit juist een ideale locatie om bepaalde hogere machten te weren (wat kennelijk nauwelijks op deze manier plaatsvond in het onderzoeksgebied).

De 34 deposities lijken redelijk gelijkmatig verspreid over het onderzoeksgebied voor te komen. In het uiterste westen van het onderzoeksgebied zijn geen deposities aangetroffen, aangezien daar ook geen relevante nederzettingen uit de IJzertijd zijn gevonden (zie figuur 3). De meeste deposities bevinden zich in de microregio Geldermalsen-Tiel (twaalf deposities in vier nederzettingen). Het is wel het vermelden waard dat het om nederzettingen gaat, waarbij in enkele gevallen op zeer grote schaal archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden en waarbij dan ook enorm veel archeologische resten zijn teruggevonden (voornamelijk de nederzettingen Geldermalsen-Hondsgemet, Meteren-Lage Blok en Tiel-Passewaaij). Zo zijn bij het onderzoek naar de nederzetting Geldermalsen-Hondsgemet 129 gebouwen aangetroffen die uit de IJzertijd dateren. Het is daarnaast mogelijk dat men bij deze onderzoeken al specifiek aandacht heeft besteed aan rituele deposities, waardoor er tijdens de opgraving ook meer zijn herkend dan elders. Het lijkt daarom wat voorbarig te concluderen dat bouwoffers vooral in de regio Geldermalsen-Tiel algemeen gangbaar waren.

9.2 Analyse op macroniveau (het buitenlandse referentieonderzoek)

9.2.1 Analyse van de vondstsamenstelling

Naast een vergelijking op mesoniveau, heeft ook een vergelijking op macroniveau plaatsgevonden. Om te bekijken op basis van welke factoren de mogelijke bouwoffers uit dit afstudeeronderzoek overeenkomen met die uit het Deens-Duitse onderzoek, zijn dezelfde vergelijkingen getrokken als bij paragraaf 9.1. Er kan gesproken worden van een eventueel patroon indien de gegevens van de twee onderzoeken overeenkomen. De belangrijkste patronen en opvallende kenmerken zijn hieronder weergegeven.

Bij beide onderzoeken zijn mogelijke bouwoffers bestaande uit één object het meest aangetroffen. Van de 34 mogelijke bouwoffers uit dit afstudeeronderzoek, bleken 25 deposities te bestaan uit slechts één object (73,5%). Bij het referentieonderzoek gaat het om 71,4%. Dit aantal wijkt slechts 2,1% af van dat uit dit afstudeeronderzoek, waarmee er mogelijk sprake is van een patroon. Mogelijk gold de algemeen gangbare denkwijze dat het deponeren van één object zou voldoen. Daarnaast komen keramische objecten in beide datasets het meeste voor (Selman met 47,1% en

¹⁶⁰ Gerritsen 2003, 65; de Rijck 2012, 16.

Beilke-Voigt met 61,9%). Hieruit valt te concluderen dat keramische objecten de belangrijkste groep vormen binnen de mogelijke rituele deposities. Er dient wel rekening gehouden te worden met de mogelijkheid dat organische resten in veel grotere mate aanwezig zijn geweest, zoals in paragraaf 9.1 werd verondersteld. Deposities die bestaan uit organisch materiaal, steen en metaal zijn in beide onderzoeken aangetoond. Deposities van glazen objecten zijn daarentegen niet in de dataset van het referentieonderzoek aangetoond, terwijl deze wel in de dataset van de afstudeerscriptie zijn opgenomen. Wellicht speelde deze materiaalcategorie in het Utrechts-Gelders rivierengebied een grotere rol dan in het Deens-Duitse onderzoeksgebied. Eventueel kan dit verklaard worden met het gegeven dat bepaalde vormen van ijzertijdglas, namelijk de La Tène-armbanden, in het Utrechts-Gelders rivierengebied sowieso veel voorkomen.¹⁶¹ In hoeverre hiervan sprake is in het onderzoeksgebied van Beilke-Voigt, die buiten de directe invloedssfeer van de La Tène-cultuur gelegen is¹⁶², is nog maar de vraag.

Een interessante vergelijking is de verdeling van type objecten binnen de materiaalcategorie keramiek. Na de vergelijking valt te concluderen dat van een patroon in ieder geval geen sprake is. Wel zijn de resultaten van de vergelijking in ieder geval zeer opmerkelijk. Daar waar intact vaatwerk in dit afstudeeronderzoek slechts zesmaal voorkwam (24%), bleek de dataset behorende bij het referentieonderzoek ruim 34 individuen te bezitten die in deze categorie geschaard zijn (91,9%). Het is onduidelijk hoe deze afwijking te verklaren valt. Mogelijk speelde vaatwerk in het Deens-Duitse onderzoeksgebied in de IJzertijd een veel belangrijkere rol rond de bouw van nederzettingen en gebouwen. Het tegenovergestelde lijkt te gelden voor spinklossen/ spinstenen en weefgewichten, die in de dataset van dit afstudeeronderzoek achttien keer zijn opgenomen. De dataset van het referentieonderzoek bevat daarentegen slechts één weefgewicht. Het lijkt daarom mogelijk dat spinklossen/ spinstenen en weefgewichten in het Utrechts-Gelders rivierengebied een veel belangrijkere rol gespeeld hebben bij de bouw van gebouwen dan in het vergelijkingsgebied. Een andere verklaring, namelijk dat Beilke-Voigt spinklossen/ spinstenen mogelijk niet als eventueel bouwoffer heeft beschouwd en dus niet heeft meegenomen in haar overzicht, lijkt niet tot de mogelijkheden te behoren. Alhoewel het overzicht met deposities uit de IJzertijd geen enkele spinsteen bevat, zijn deze wel meegenomen bij de Romeinse deposities die Beilke-Voigt beschrijft.¹⁶³ Het lijkt daarom logisch dat zij deze ook uit de ijzertijdperiode heeft meegenomen. De eerste verklaring lijkt daarmee het meest plausibel.

Bij beide onderzoeken zijn deposities van stenen objecten aangetoond (6 bij Selman, 28 bij Beilke-Voigt). Stenen objecten zijn bij het onderzoek van Beilke-Voigt veel vaker aangetroffen. Mogelijk speelden zij een veel belangrijkere rol met betrekking tot rituele deposities. Anderzijds is het mogelijk dat het aantal stenen deposities in het Utrechts-Gelders rivierengebied wel veel hoger is geweest, maar deze objecten niet zijn opgenomen in de dataset. Het was namelijk alleen mogelijk deze deposities mee te nemen indien zij duidelijk beschreven stonden in een van de vondstenlijsten of in de bijbehorende publicaties.

In beide onderzoeken zijn mogelijke bouwoffers aangetroffen die bestonden uit zaden, alhoewel het samen slechts om vijf deposities gaat: te weinig om te spreken van een patroon. Wel is duidelijk geworden dat organische resten in beide onderzoeksgebieden een rol hebben gespeeld met betrekking tot mogelijke bouwoffers. Zoals genoemd, zijn deze type deposities mogelijk in veel grotere mate aanwezig geweest, maar ontbreken daarvan de archeologische bewijzen.

Een laatste vergelijking met betrekking tot de vondstsamenstelling is de verdeling in objectfuncties. Zeer opmerkelijk is het feit dat kookgerei bij dit afstudeeronderzoek slechts 10,7% van de deposities vertegenwoordigd, terwijl dit bij het referentieonderzoek ruim 54,5% is. Daarentegen komen objecten die geschaard kunnen worden in de categorie productie bij dit afstudeeronderzoek weer veel meer voor (57,1% bij Selman, 15,2% bij Beilke-Voigt). Mogelijk hadden bouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied veel meer betrekking op de huishoudelijke productie, waardoor ook meer objecten gedeponeerd zijn die hiermee in verband staan. Voor het Deens-Duitse onderzoeksgebied geldt mogelijk dat bouwoffers juist veel vaker betrekking hadden op kookgerei, en daarmee de voedselvoorziening. Dankzij de overduidelijke verschillen kan een patroon niet opgemerkt worden.

¹⁶¹ Roymans/Verniers 2009, 23.

¹⁶² von Schnurbein 2009, 164.

¹⁶³ Beilke-Voigt 2007, 393.

9.2.2 *Analyse van de vondstcontext*

In paragraaf 8.3.1 is de verspreiding van de verschillende bewuste deposities over de nederzettingen bekeken. Bij beide onderzoeken is aangetoond dat bij de meeste nederzettingen niet meer dan één bewuste depositie aanwezig was. Er is daarom sprake van een patroon. Een mogelijke verklaring kan zijn dat één bouwoffer zorgde voor voorspoed voor de gehele nederzetting, waardoor het deponeren van één depositie voldoende was. Bij beide onderzoeken zijn echter ook nederzettingen in de dataset opgenomen met meerdere bewuste deposities. Bij het referentieonderzoek zijn er zelfs nederzettingen met tien en zestien deposities.

Hetzelfde patroon blijkt aanwezig met betrekking tot het aantal deposities dat per gebouw is aangetroffen. Bij beide onderzoeken blijft het aantal deposities per gebouw beperkt tot één. Hier is daarom sprake van een patroon. Mogelijk werd één bouwoffer per nederzetting en gebouw als voldoende gezien. Echter, gebouwen met meerdere deposities zijn toch in beide datasets opgenomen. Het behoort tot de mogelijkheden dat het hierbij telkens gaat om één bouwoffer, dat verspreid over meerdere locaties in een gebouw werd geplaatst. Daarnaast is het mogelijk dat men zowel bij de bouw als bij het verbouwen van een gebouw een offer plaatste (waardoor dus meerdere offers binnen één gebouw voorkomen). Over het type gebouwen waaraan de deposities gekoppeld kunnen worden, valt helaas niets te concluderen, aangezien in het referentieonderzoek alleen woon(stal)huizen zijn meegenomen.

De mogelijke bouwoffers zijn bij beide onderzoeken aangetroffen in verschillende grondsporen. Hierbij is eveneens sprake van een patroon. Deposities die in paalsporen gedeponeerd zijn, blijken namelijk bij beide onderzoeken veel voor te komen (64,7% om 81%). Mogelijk golden paalsporen als de meest ideale locatie om bouwoffers te deponeren. Bij beide onderzoeken zijn deposities in de dataset opgenomen die zijn aangetroffen in verschillende type paalsporen. Opvallend is dat 58,8% van de deposities uit het referentieonderzoek is aangetroffen bij middenstaanders, terwijl dit aantal bij dit afstudeeronderzoek slechts 18,2% is. In de dataset van dit afstudeeronderzoek zijn overigens wel tien deposities opgenomen die verspreid over tien middenstaanders behorende bij één woon(stal)huis zijn aangetroffen.

10 Conclusie

Dankzij de informatie uit de voorgaande hoofdstukken is het mogelijk de opgestelde negen deelvragen te beantwoorden. Deze deelvragen worden beantwoord in paragraaf 10.1, waarbij wederom een onderscheid is gemaakt in micro-, meso- en macroniveau. De deelvragen vormen samen de basis voor een antwoord op de hoofdvraag. Het antwoord op deze hoofdvraag komt in paragraaf 10.2 aan bod.

10.1 Beantwoording van de deelvragen

Microniveau

1. Wat zijn de gangbare theorieën met betrekking tot bouwoffers in Nederland?

Onder een bouwoffer is in deze afstudeerscriptie verstaan: 'bewust gedeponeerde objecten, die bij de bouw van een constructie (bijvoorbeeld gebouwen, waterputten, bruggen et cetera) zijn gedeponeerd en waarschijnlijk een ritueel doel hebben gehad.' Bij dit afstudeeronderzoek zijn alleen bouwoffers bij gebouwen onderzocht. In Nederland zijn bouwoffers teruggevonden die dateren uit verschillende archeologische perioden. Zo zijn er bouwoffers bekend die dateren uit de IJzertijd, maar ook uit latere perioden zoals de Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. Voor deze rituele deposities geldt dat zij mogelijk gedeponeerd zijn met als doel de eigenaren of bewoners van een gebouw te beschermen tegen onheil tijdens de bouw en/of het gebruik van een gebouw. Hogere machten, zoals geesten, goden en demonen, speelden hierbij mogelijk een belangrijke rol. Volgens Van den Broeke golden deze hogere machten als ontvanger van deze offers. Het kan volgens Van den Broeke om verschillende typen hogere machten gaan. Voorbeelden zijn de machten die aan het bouwwerk verbonden zijn (zoals huisgeesten) en machten van de bouwplaats (zoals aardgeesten en watergeesten). Door zich met deze machten te verzoenen kon men ze tevredenstellen, zodat ze het gebouw en de bewoners ervan met rust zouden laten. Een tweede mogelijkheid die men had, was het creëren van een beschermgeest. Hiermee probeerde men onheil tijdens en na de bouw af te wenden. Bij het plaatsen van een bouwoffer richtte men zich mogelijk slechts op één aspect. Hierbij valt te denken aan het voorkomen van instorting, brand of blikseminslagen, het weren van ziektes bij de bewoner(s) en het vee, het beschermen van de bewoner(s), het zorgen voor voldoende voedsel, het recht geven op bewoning en het weren van boze geesten. De locatie waar men de depositie deponeerde en hetgeen dat men deponeerde kon verschillen. Het uiteindelijke doel bepaalde mogelijk waar en wat men deponeerde.

2. Wat zijn de belangrijkste kenmerken van bouwoffers die toebehoren aan gebouwen van nederzettingen in de IJzertijd?

Bouwoffers zijn over het algemeen tijdens de bouw van een gebouw gedeponeerd. Er moet daarentegen ook rekening gehouden worden met offers die tijdens het verbouwen of uitbreiden van een gebouw zijn gedeponeerd. Het kan hier namelijk ook om bouwoffers gaan. Bouwoffers zijn gedeponeerd bij verschillende typen gebouwen, namelijk woon(stal)huizen, spiekers en bijgebouwen. Deze deposities worden over het algemeen vooral aangetroffen in contexten die deel uitmaken van deze structuren. Verschillende contexten komen hiervoor in aanmerking, zoals (paal)kuilen, wandgreppels, haardkuilen, wanden, voorplaatsen en rondom de deuropening. Het moment van deponeren, wat een belangrijk kenmerk is, valt eigenlijk alleen bij paalkuilen soms te achterhalen. De stellingen dat bouwoffers alleen bij het oudste gebouw van een nederzetting zijn gedeponeerd en dat het slechts om één bouwoffer per gebouw gaat, zijn in dit afstudeeronderzoek mogelijk ontkracht. Wat wel als feit beschouwd mag worden, is dat er naast verschillende vondstcontexten variëteit is in de gebruikte materiaalsoort en het type objecten. Het is hierbij van belang om te noemen dat bouwoffers bestaande uit organisch materiaal niet meer zichtbaar zijn. Wel is bekend dat aangetroffen bouwoffers compleet of gedeeltelijk hebben bestaan uit organisch materiaal. Hetzelfde geldt overigens voor objecten van keramiek, steen, glas en metaal. In elke categorie kunnen verschillende objecten als bouwoffer gedeponeerd zijn.

3. Welke bewuste en onbewuste deposities zijn er in Nederland aangetroffen in vergelijkbare contexten als waar bouwoffers zijn aangetroffen?

Bouwoffers zijn een duidelijk voorbeeld van bewust gedeponeerde objecten. In vergelijkbare contexten worden door archeologen echter ook andere bewuste deposities aangetroffen. Daarnaast komen in vergelijkbare contexten ook onbewuste deposities voor. De onbewuste

deposities worden in de archeologie doorgaans aangeduid met de term 'toevalsvondsten', omdat ze per toeval in een context terecht zijn gekomen. Onbewuste deposities kunnen via een aantal manieren in een context terecht zijn gekomen. Dit kan bijvoorbeeld gebeurd zijn door bioturbatie, opspit en nazakking. Daarnaast is het mogelijk dat vondstmateriaal, dat al aan het oppervlakte lag (als zwerfvuil), per toeval in een context terecht is gekomen. Tevens zijn er onbewuste deposities die het resultaat zijn van natuurlijke organismen of processen. Menselijke inmenging heeft hierbij op geen enkele manier een rol gespeeld. Naast onbewuste deposities komen ook verschillende bewuste deposities in vergelijkbare contexten als bouwoffers voor. De belangrijkste bewuste deposities zijn menselijke graven, dierlijke graven, nederzettingsafval, opslagplaatsen/ voorraden, graansilo's, haardresten, verstopte objecten, constructie-elementen, vallen voor ongedierte en verlatingsdeposities.

4. Hoe onderscheiden bouwoffers zich van onbewuste deposities?

Het belangrijkste verschil tussen bouwoffers en onbewuste deposities is dat deze eerste deposities intentioneel gedeponeerd zijn en onbewuste deposities niet. Bouwoffers zijn daarnaast per definitie gedeponeerd tijdens het bouwen, verbouwen of uitbreiden van een gebouw. Onbewuste deposities kunnen daarentegen op verschillende momenten in een context zijn gekomen. Bij onbewuste deposities gaat het meestal om kleine delen en kleine hoeveelheden objecten. Bij bouwoffers kan het daarentegen ook om grote hoeveelheden objecten of complete objecten gaan.

5. Hoe onderscheiden bouwoffers zich van andere bewuste deposities?

Een belangrijk verschil tussen bouwoffers en andere bewuste deposities is dat bouwoffers gedeponeerd zijn tijdens het bouwen, verbouwen of uitbreiden van een gebouw en andere bewuste deposities niet per se. Andere bewuste deposities kunnen namelijk ook tijdens de gebruiksfase, de verlatingsfase of de post-verlatingsfase zijn gedeponeerd. Het moment van deponeren valt echter vaak niet te achterhalen. Het maken van een onderscheid tussen bouwoffers en andere bewuste deposities is daarom vaak lastig. Het maken van onderscheid wordt bemoeilijkt, omdat de gebruikte objecten en vondstcontexten overeen kunnen komen. Eén categorie bewuste deposities valt wel te onderscheiden van bouwoffers. Het gaat om objecten die als nederzettingsafval in een context zijn achtergelaten. Nederzettingsafval zal op het moment van deponeren niet compleet of nog bruikbaar zijn geweest. Bouwoffers kunnen daarentegen wel compleet of nog bruikbaar zijn geweest op het moment van deponeren. Daarnaast gaat het bij nederzettingsafval in veel gevallen niet om relatief waardevolle, schaarse materialen, die voor hergebruik geschikt waren. Hiermee verschillen zij van bouwoffers, die wel uit waardevolle of schaarse materialen kunnen bestaan. Als laatste zijn bouwoffers soms gedeponeerd in een opvallende positie (bijvoorbeeld rechtopstaand). Nederzettingsafval wordt vrijwel nooit op zo'n manier aangetroffen.

Mesoniveau

6. Hoe verhouden het materiaalgebruik en de samenstelling van de verschillende ijzertijdbouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied zich tot elkaar?

De 34 bewuste deposities zijn weergegeven in de dataset van tabel 3. Deze deposities zijn tijdens dit afstudeeronderzoek met elkaar vergeleken op basis van materiaalgebruik en samenstelling. Allereerst is gekeken naar het aantal objecten waaruit de bewuste deposities bestaan. Opvallend is dat het overgrote deel van de deposities uit de dataset (73,5%) opgebouwd is uit slechts één object. Van een patroon is geen sprake, aangezien ook deposities bestaande uit twee, drie, vier en zeven objecten zijn aangetroffen.

Daarnaast zijn de bewuste deposities ingedeeld op basis van de materiaalsoorten waaruit ze bestaan. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen hoofdcategorie materiaalsoorten (bijvoorbeeld keramiek) en subcategorie materiaalsoorten (bijvoorbeeld aardewerk). Bij de indeling op hoofdcategorie materiaalsoorten blijkt dat de meeste bewuste deposities bestaan uit objecten van keramiek (bijna 50%). De overige materiaalcategorieën zijn in de dataset van tabel 3 minder aanwezig, maar deposities die opgebouwd zijn uit metalen (n=6), stenen (n=3) en glazen (n=4) objecten komen wel voor. In de dataset is daarnaast ook een bewuste depositie opgenomen die uitsluitend uit organische resten bestaat. Als laatste zijn in de dataset ook vier bewuste deposities opgenomen bestaande uit twee verschillende materiaalcategorieën. Bij de indeling op subcategorie materiaalsoorten (bijvoorbeeld steen ingedeeld in leisteen, vuursteen, basalt et cetera) blijkt dat alle keramische objecten bestaan uit artefacten van

aardewerk. Hierdoor is een patroon zichtbaar. Bij de overige materiaalcategorieën is zo'n patroon niet aangetoond.

De verschillende objecten zijn per materiaalcategorie eveneens ingedeeld in het type objecten. In de materiaalcategorie keramiek komen vier verschillende type objecten voor: weefgewichten, spinklossen/ spinstenen, intact vaatwerk en een keramische kraal. De meeste keramische objecten uit tabel 3 bestaan uit spinklossen of spinstenen (n=11), gevolgd door weefgewichten (n=7). Deze deposities, die een rol gespeeld hebben bij de productie van garen, vormen samen ruim 72% van de bewuste deposities in de categorie keramische objecten. De overige keramische objecten bestaan uit zes aardewerken potten en één keramische kraal.

De metalen objecten (n=13) zijn opgedeeld in zes metalen spijkers, twee gebogen pennen, drie fibulae, een ijzeren ring en een AVAVCIA-munt. Een duidelijk patroon is niet aanwezig. Dit is ook het geval voor de stenen objecten. Deze laatstgenoemde materiaalcategorie bestaat uit slechts zes objecten, die opgedeeld kunnen worden in een klopsteen, een bewerkte steen, een stenen weefgewicht en drie delen slijpgereedschap. De overige twee materiaalcategorieën zijn evenmin spectaculair, alhoewel eventueel wel sprake is van een patroon. De glazen objecten uit de dataset bestaan namelijk uitsluitend uit fragmenten van La Tène-armbanden. Opmerkelijk is dit wellicht niet, aangezien andere vormen van glazen objecten in de Nederlandse IJzertijd weinig voorkwamen. De laatste materiaalcategorie zijn de organische resten. Hierbij gaat het om zeven zaden en een varkenskijs.

Ter afsluiting is gekeken naar de verdeling van de verschillende objecten over een aantal gebruikelijke objectfuncties. Het grootste deel van de objecten heeft een functie binnen de huishoudelijke productie (57,1%), waarbij gedacht kan worden aan spinstenen en weefgewichten. Daarnaast zijn negen objecten ingedeeld in de objectfunctie verzorging, gevolgd door etenswaar (acht objecten), kookgerei (zes objecten) en overige objectfuncties (één object).

7. Hoe verhoudt de positionering op spoor-, structuur- en nederzettingsniveau van de verschillende ijzertijdbouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied zich tot elkaar?

De 34 bewuste deposities zijn weergegeven in de dataset van tabel 3. Deze deposities zijn tijdens dit afstudeeronderzoek met elkaar vergeleken op basis van de positionering. Allereerst is gekeken naar de verspreiding van de bewuste deposities over de verschillende nederzettingen. Bij deze vergelijking is gebleken dat bij de meeste nederzettingen niet meer dan één bewuste depositie is aangetroffen. Er is geen sprake van een patroon, omdat nederzettingen met meerdere bewuste deposities eveneens in tabel 3 aanwezig zijn. De bewering dat alleen de eerste structuur van een nederzetting een zichtbare depositie bevat, lijkt hiermee ontkracht. Eenzelfde vergelijking is uitgevoerd voor de verspreiding over de gebouwen. Uit deze vergelijking blijkt dat de meeste gebouwen niet meer dan één bewuste depositie bevatten. In drie gevallen trof men binnen een gebouw twee verschillende bewuste deposities aan. Een tweede bewering, dat vrijwel nooit meer dan één bouwoffer per gebouw wordt aangetroffen, lijkt hierbij in ieder geval discutabel.

De verspreiding van de bewuste deposities over de drie mogelijke gebouwfuncties (woon(stal)huis, bijgebouw of spieker) is eveneens onderzocht. Spiekers komen binnen de 69 nederzettingen het meeste voor. Daarentegen zijn slechts elf bewuste deposities die zijn aangetroffen bij spiekers, opgenomen in tabel 3. Woon(stal)huizen zijn in de 69 nederzettingen ongeveer 8,8 keer minder aangetroffen dan spiekers. Het is dan ook opvallend dat er in tabel 3 meer deposities zijn opgenomen die afkomstig zijn van woon(stal)huizen dan van spiekers. Vijftien bewuste deposities zijn namelijk bij woon(stal)huizen aangetroffen. De laatste bewuste deposities zijn afkomstig van bijgebouwen (n=2) of gebouwen met een onduidelijke functie (n=6).

Naast de indeling op nederzettings- en structuurniveau, is ook een indeling gemaakt op spoorniveau. Hieruit is gebleken dat het overgrote deel van de bewuste deposities (64,7%) is aangetroffen in paalsporen. Opvallend is dit niet, aangezien paalsporen 64,2% van de type sporen uit de opgestelde dataset vormen. De overige deposities zijn aangetroffen in (huis)greppels (17,6%), kuilen (11,8%) en aardewerkconcentraties (2,9%). Een laatste depositie is afkomstig uit een spoor dat als kuil of paalkuil gedetermineerd is. Gezien het hoge aantal

bewuste deposities in paalsporen, is in deze categorie een verdere indeling gemaakt naar de paalfunctie (wandpaal, middenstaander, ingangspaal of hoekpaal). Bij twaalf deposities valt een specifieke functie niet aan te wijzen of betreft het een paalspoor behorende bij een vierpalige spieker. Deze spiekers bestaan normaal gesproken alleen uit hoekpalen of wandpalen. De overige bewuste deposities zijn verspreid over vier wandpalen, vier middenstaanders, één ingangspaal en één hoekpaal aangetroffen.

Ter afsluiting is de verspreiding van de deposities in het onderzoeksgebied bekeken. De 34 deposities zijn redelijk gelijkmatig over het onderzoeksgebied verspreid, waardoor van een patroon geen sprake is. Een groot aantal bewuste deposities is afkomstig van de microregio Geldermalsen-Tiel (twaalf deposities in vier nederzettingen). In deze regio zijn veel ijzertijdnederzettingen aangetroffen, die over het algemeen zeer grondig zijn onderzocht. Er lijkt daarom geen sprake van een patroon.

Macroniveau

8. Hoe verhouden het materiaalgebruik en de samenstelling van ijzertijdbouwoffers uit het Utrechts-Gelders rivierengebied zich tot ijzertijdbouwoffers uit de regio Noord-Duitsland/Denemarken?

De deposities in dit afstudeeronderzoek zijn vergeleken met de deposities in het referentieonderzoek op basis van materiaalgebruik en samenstelling. Allereerst is gekeken naar het aantal objecten waaruit de bewuste deposities bestaan. Opvallend is dat bij zowel dit afstudeeronderzoek als het referentieonderzoek de meeste bewuste deposities bestaan uit slechts één object (73,5% vs. 71,4%). Bij beide onderzoeken zijn daarentegen ook bewuste deposities aangetoond die bestaan uit meer dan één object.

De bewuste deposities uit beide onderzoeken zijn wederom ingedeeld naar de materiaalsoorten waaruit ze bestaan. Bij de indeling op hoofdcategorie materiaalsoorten is een patroon aangetoond. Deposities die bestaan uit keramische objecten zijn in de datasets van zowel het afstudeer- als het referentieonderzoek het meest aanwezig. Bij dit afstudeeronderzoek gaat het om 47,1% van de bewuste deposities en bij het referentieonderzoek om 61,9% van de bewuste deposities. Objecten van steen, organisch materiaal en metaal zijn eveneens in beide onderzoeken in het overzicht opgenomen. Bewuste deposities die geheel bestonden uit glazen objecten zijn overigens alleen bij de dataset uit dit afstudeeronderzoek opgenomen. Bij de indeling op subcategorie materiaalsoorten is eveneens een patroon ontdekt. Uit deze vergelijking blijkt namelijk dat de keramische objecten bij beide onderzoeken bestaan uit artefacten van aardewerk. Bij de overige materiaalcategorieën is zo'n patroon niet zichtbaar geworden.

De verschillende objecten zijn per materiaalcategorie eveneens ingedeeld in het type objecten. Vooral de keramische objecten vallen hierbij op. Bij dit afstudeeronderzoek zijn slechts zes objecten in de dataset opgenomen uit de categorie intact vaatwerk (24%). Bij het referentieonderzoek is deze groep veel groter (91,9%). Daarentegen zijn in de dataset van dit afstudeeronderzoek veel spinstenen en weefgewichten aangetroffen (n=18). Bij het referentieonderzoek gaat het slechts om één weefgewicht.

Voor de materiaalcategorie metaal blijkt eveneens een opvallend verschil waarneembaar, namelijk dat geen enkel type object in beide onderzoeken is aangetroffen. In de dataset van dit afstudeeronderzoek zijn zes spijkers/ nagels, twee gebogen pennen, drie fibulae, een ring en een munt opgenomen. De dataset van het referentieonderzoek bevat daarentegen alleen een mes en een speerpunt. Een duidelijk patroon ontbreekt eveneens bij de stenen objecten. Wel is in deze categorie sprake van een aantal opvallende verschillen. De dataset van dit afstudeeronderzoek bevatte één bewerkte steen, drie slijpgereedschappen, één weefgewicht en één klopsteen. Alleen dit laatste object is eveneens in de dataset van het referentieonderzoek opgenomen. De overige stenen deposities uit dit onderzoek bestaan uit tien maalstenen, vijftien overige stenen, één bijl en één dolk. Bij het referentieonderzoek is het aantal stenen objecten (n=28) veel hoger dan bij dit afstudeeronderzoek (n=6). Een duidelijk verschil is ook aangetoond bij de glazen objecten. In de dataset van dit afstudeeronderzoek zijn vier objecten uit deze categorie aangetoond. In de dataset van het referentieonderzoek zijn daarentegen geen glazen objecten aanwezig. Wel bevatten beide datasets bewuste deposities bestaande uit organische resten. Bij dit afstudeeronderzoek gaat het om zeven

zaden en een varkenskijs en bij het referentieonderzoek alleen om resten van zaden (drie deposities).

Ter afsluiting is gekeken naar de verdeling van de verschillende objecten over een aantal gebruikelijke objectfuncties. Een opvallend verschil kan hierbij opgemerkt worden. Het grootste deel van de objecten uit de dataset van dit afstudeeronderzoek heeft een functie in de huishoudelijke productie (57,1%). Daarentegen valt slechts 15,2% van de bewuste deposities uit het referentieonderzoek in deze groep. De meeste deposities uit het referentieonderzoek zijn namelijk ingedeeld in de categorie kookgerei (54,5%). Objecten die ingedeeld zijn in de categorieën verzorging, etenswaar en overige komen in beide onderzoeken voor.

9. Hoe verhoudt de positionering van ijzertijdbouwoffers op spoor-, structuur- en nederzettingsniveau in het Utrecht-Gelders rivierengebied zich tot ijzertijdbouwoffers uit de regio Noord-Duitsland/ Denemarken?

De deposities uit dit afstudeeronderzoek zijn vergeleken met de deposities uit het referentieonderzoek op basis van de positionering. Allereerst is gekeken naar de verspreiding van de bewuste deposities over de verschillende nederzettingen. Bij beide onderzoeken is gebleken dat bij de meeste nederzettingen niet meer dan één bewuste depositie is aangetroffen. Hierdoor is sprake van een patroon. In de dataset uit dit afstudeeronderzoek zijn nederzettingen opgenomen waarin twee, drie, vier of vijf bewuste deposities zijn aangetroffen. Bij het referentieonderzoek gaat het om nederzettingen met tien of zestien bewuste deposities.

Eenzelfde vergelijking is uitgevoerd voor de verspreiding over de gebouwen. Uit deze vergelijking blijkt dat de meeste gebouwen bij beide onderzoeken niet meer dan één bewuste depositie bevatten. Hierdoor is sprake van een patroon. Bij dit afstudeeronderzoek is 90,3% van de deposities uit de dataset de enige bij dat gebouw. Bij het referentieonderzoek gaat het om 76%. Gebouwen met twee bewuste deposities zijn bij beide onderzoeken aangetoond.

Naast de indeling op nederzettings- en structuurniveau, is ook een indeling gemaakt op spoorniveau. Hierbij is een volgend patroon achterhaald. Bij beide onderzoeken zijn namelijk vooral deposities in de dataset aanwezig die zijn aangetroffen in paalkuilen (64,7% vs. 81%). Deposities in (huis)greppels zijn eveneens in beide datasets aanwezig. De dataset uit dit afstudeeronderzoek bevat daarnaast deposities in kuilen, bij aardewerkconcentraties en in een kuil/ paalkuil. Het referentieonderzoek bevat geen deposities in deze contexten, maar wel in contexten die geïnterpreteerd zijn als wand, haardkuil, haardkuil/ kuil en haardkuil/ vloer.

Bij de laatste vergelijking is gekeken naar de verspreiding van de bewuste deposities over paalsporen. Van een patroon blijkt geen sprake. Wel is het noemenswaardig dat twintig van de 34 (58,8%) deposities in het referentieonderzoek zijn aangetroffen bij middenstaanders. Dit aantal is met vier stuks (18,2%) bij dit afstudeeronderzoek lager. Deposities uit wandpalen en ingangspalen zijn in beide onderzoeken aangetoond. Deposities bij hoekpalen komen daarentegen alleen in de dataset van dit afstudeeronderzoek voor. Bij beide onderzoeken valt de exacte functie daarnaast niet altijd te bepalen.

10.2 Beantwoording van de hoofdvraag

De bovengenoemde negen deelvragen vormen samen de basis voor een antwoord op de hoofdvraag. Deze hoofdvraag luidt als volgt: *‘Welke patronen zijn aanwezig bij bouwoffers die toebehoren aan gebouwen van ijzertijd nederzettingen in het Utrechts-Gelders rivierengebied?’*. Gedurende het onderzoek is een aantal patronen aangetoond. Hierbij valt een onderscheid te maken tussen patronen op meso- en macroniveau. Het aantal patronen dat op mesoniveau is aangetoond is gering. Allereerst is gebleken dat het bij alle bewuste deposities bestaande uit keramische objecten om objecten van aardewerk gaat. Keramische objecten van bijvoorbeeld huttenleem, bakplaatfragmenten en dergelijke zijn niet in het overzicht opgenomen. Een tweede patroon op mesoniveau is minder betrouwbaar. Uit het onderzoek is namelijk gebleken dat bewuste deposities van glazen objecten alleen uit La Tène-armbandfragmenten bestaan. Het gaat hierbij slechts om vier objecten en andere objecten van glas komen in de IJzertijd gering voor. Andere patronen zijn op mesoniveau niet aangetoond.

Bij de vergelijking tussen bewuste deposities uit het Utrechts-Gelders rivierengebied en bewuste deposities uit de regio Denemarken en Noord-Duitsland zijn zeven patronen vastgesteld. Het eerste patroon heeft betrekking op het aantal objecten waaruit de deposities bestaan. Bij beide onderzoeken bestaan de meeste bewuste deposities uit één object. Het aantal van twee objecten per vondstcontext is bij beide onderzoeken daarnaast het meest populair. Een derde patroon toont de materiaalcategorieën waaruit de bewuste deposities bestaan. In beide onderzoeken vormen keramische objecten de grootste groep, waardoor sprake is van een patroon. Op macroniveau is aangetoond dat keramische objecten alleen zijn opgebouwd uit de subcategorie aardewerk (het vierde patroon). Op basis van de positionering van de mogelijke bouwoffers is eveneens een aantal patronen aangetoond. Bij beide onderzoeken is gebleken dat de meeste nederzettingen met een bewuste depositie er slechts één bevatten, waardoor hier sprake is van een patroon. Een zesde patroon heeft betrekking op de verdeling van de deposities over de gebouwen. In beide onderzoeken is meestal niet meer dan één bewuste depositie aanwezig in een gebouw. Daarnaast is tijdens het onderzoek aangetoond dat paalkuilen in beide onderzoeksregio's de meest populaire plaats van depositie zijn geweest. Dat is het zevende patroon.

11 Discussie

Tijdens dit afstudeeronderzoek zijn verschillende keuzes gemaakt die invloed hebben gehad op het verloop van het onderzoek. In sommige gevallen was het noodzakelijk de onderzoeksmethode of opbouw van het onderzoek aan te passen. In dit hoofdstuk volgt een reflectie op de genomen keuzes en een discussie met betrekking tot de uitwerking die de keuzes hebben gehad op het onderzoek. Hierbij is onderscheid gemaakt in micro-, meso- en macroniveau, zoals ook in hoofdstuk 10.

11.1 Microniveau

Op microniveau is een overzicht van objecten gemaakt die aangetroffen zijn bij gebouwen uit de IJzertijd in het Utrechts-Gelders rivierengebied. Daarnaast is op basis van literatuur een waarderingsmodel voor bouwoffers opgesteld. Het model is gebruikt om een onderscheid te maken tussen bouwoffers en andere type objecten. Door gebrek aan een overzicht van bouwoffers in het Utrechts-Gelders rivierengebied, was het noodzakelijk deze zelf op te stellen. Aangezien dit bij voorbaat al een van de doelstellingen was, kwam dit niet als een verrassing. Wel moest bepaald worden hoe dit overzicht samengesteld zou worden. Hierbij zijn verschillende afwegingen gemaakt. Om het onderzoek niet te groot te maken, werd in overleg met de opdrachtgever besloten alleen deposities in nederzettingen mee te nemen. Een duidelijk overzicht van deze nederzettingen ontbrak echter. Een maandenlange inventarisatie had uiteindelijk een redelijk compleet overzicht van ijzertijdnederzettingen in het Utrechts-Gelders rivierengebied als resultaat. Deze inventarisatie was niet ingecalculeerd in het plan van aanpak van het onderzoek. Van tevoren werd er namelijk vanuit gegaan dat zo'n overzicht met behulp van ARCHIS 3 geplot kon worden. Achteraf gezien bleek dit geen goede veronderstelling.

Het oorspronkelijke idee was om van deze nederzettingen alle spoornummers behorende bij gebouwen in een database te noteren. Vervolgens zou via vondstenlijsten opgezocht worden welke objecten in deze sporen zijn aangetroffen. Hiermee vormt zich het eerste knelpunt, aangezien niet alle vondsten- en sporenlijsten zijn aangetroffen (zoals ook blijkt in bijlage IV). Na wederom maandenlange inventarisatie en uitbundig e-mailverkeer met verschillende depots, archeologische onderzoeksorganisaties en overige instanties werd besloten ook de objecten die beschreven staan in de publicaties mee te nemen: wederom een karwei van maanden waarin duizenden pagina's zijn doorgelezen. Het resultaat hiervan is een dataset met 69 nederzettingen, 643 gebouwen, 4.188 spoornummers en duizenden vondstnummers. De complete inventarisatie heeft zodoende meer dan een halfjaar geduurd, waarmee geconcludeerd kan worden dat het onderzoek voor een bachelorscriptie eigenlijk te uitgebreid was. De inkadering is vrij nauwkeurig geweest, maar het inventariseren van de benodigde informatie heeft teveel tijd in beslag genomen. Dat de inventarisatie veel langer heeft geduurd dan gepland, komt vooral door de onrealistische planning in het plan van aanpak. Als een realistischer tijdsplan was opgesteld, dan was al in een veel eerder stadium aangetoond dat het onderzoek niet haalbaar was binnen de beschikbare tijd. Daarnaast had het bovengenoemde probleem voorkomen kunnen worden door eerder de hulp van de afstudeerbegeleiders te vragen, in plaats van zelfstandig te werk te gaan. Er had dan in overleg gekozen kunnen worden voor een andere onderzoeksmethode.

Tijdens dit afstudeeronderzoek zijn nog andere problemen ontstaan. Het gebrek aan tientallen vondstenlijsten heeft ervoor gezorgd dat het overzicht van bouwoffers waarschijnlijk niet compleet is. Daarnaast bleken veel vondstenlijsten niet voldoende informatie te bevatten, aangezien verschillende archeologische onderzoeksinstanties ook verschillende type vondstenlijsten gebruiken. Op sommige vondstenlijsten ontbrak informatie over de materiaalsoort en het aantal objecten of ontbrak andere essentiële informatie. Soms viel niet te achterhalen welk object in welk spoor was teruggevonden, omdat een link tussen de sporen- en vondstenlijsten ontbrak. Bovengenoemde gebreken zorgden voor problemen gedurende de waardering van deze objecten.

Een ander probleem dat tijdens de waardering duidelijk werd, is dat het moment van deponeren van een depositie vaak niet te bepalen is. Alleen bij paalkuilen valt het moment van deponeren in sommige gevallen nog te bepalen, terwijl dit vrijwel onmogelijk is bij andere vondstcontexten. Daarnaast is het bij paalkuilen eveneens noodzakelijk dat een paalspoor of houtresten aangetoond worden. Door de aanwezigheid hiervan valt namelijk te bepalen of een depositie voor het aanbrengen van een paal is gedeponeerd. Mede hierdoor kon (ondanks het raadplegen van

opgravingsdocumentatie) voor geen enkele depositie bepaald worden dat deze tijdens de bouw werden gedeponeerd. De 34 deposities die als 'mogelijk een bouwoffer' zijn gewaardeerd, kunnen dus ook tijdens een andere fase dan de constructiefase zijn gedeponeerd. Het zou daarom eventueel ook kunnen gaan om andere vormen van bewuste deposities. Het onderscheid tussen bouwoffers en andere bewuste deposities valt daarnaast lastig te maken. De vondstcontext en -samenstelling kunnen namelijk overeenkomen. Het is daarom wellicht niet verstandig te spreken van de vondst van een bouwoffer. Men zou eerder moeten spreken van een 'mogelijk' bouwoffer, aangezien andere verklaringen niet uit te sluiten zijn. Zelfs al zou het moment van deponeren wel vastgesteld worden rondom de bouw, dan nog kan een andere verklaring tot de mogelijkheden behoren. Over het algemeen worden alle deposities die zijn gedeponeerd tijdens de bouw van een gebouw beschouwd als een bouwoffer. Het motief van zo'n depositie kan echter ook afwijken van dat van een bouwoffer. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan een depositie die bijvoorbeeld als functie had om 'de regen op gang te helpen' na een uitzonderlijk droge periode. Zo'n depositie zou (eventueel toevallig) in een losliggende paalkuil gedeponeerd kunnen zijn bij de bouw van een gebouw. Deze depositie zal meestal geïnterpreteerd worden als bouwoffer, maar heeft een andere functie gehad.

Ondanks alle bovengenoemde discussiepunten is er wel alles aan gedaan om een compleet overzicht van bouwoffers samen te stellen. Het maken van een beter overzicht was binnen de beschikbare tijd absoluut niet mogelijk. Het overzicht zal mogelijk enkele bouwoffers missen, bijvoorbeeld wanneer zij niet duidelijk in een publicatie zijn genoemd. Desondanks is de verwachting dat het overzicht representatief is. Er is geen reden om aan te nemen dat een andere onderzoeksmethode, zoals het daadwerkelijk bekijken en vervolgens waarderen van alle objecten, afwijkende resultaten zal geven. De onderzoeksresultaten zijn zodoende bruikbaar voor toekomstige onderzoeken.

11.2 Mesoniveau

Op mesoniveau is gekeken naar overeenkomsten in de bouwoffers uit het Utrechts-Gelders rivierengebied (na toetsing ervan). Door het vergelijken van deze 34 bewuste deposities is geprobeerd enkele patronen te achterhalen. Op mesoniveau zijn slechts twee patronen aangetoond, die niet erg opvallend zijn. Allereerst werd duidelijk dat alle zestien keramische objecten in te delen zijn in de subcategorie aardewerk. Dat is niet opmerkelijk, omdat andere vormen van keramiek, zoals huttenleem, meestal bij de waardering als nederzettingsafval zijn geïnterpreteerd. Erg opvallend is deze constatering dus niet. Hetzelfde geldt voor het patroon waarbij blijkt dat alle aangetroffen glazen deposities (vier) bestaan uit delen van La Tène-armbanden. Hier geldt dat andere vormen van glas in de Nederlandse IJzertijd niet veel voorkwamen en dat dit patroon daarom verwaarloosbaar is. Daarnaast is het in ieder geval discussiewaardig of vier objecten niet te weinig zijn om een patroon te vormen. In organische resten bleek geen sprake te zijn van een patroon, aangezien deze objecten nauwelijks in de dataset aanwezig zijn. Het is hierbij echter van belang om rekening te houden met de mogelijkheid dat organische resten een enorm groot deel uitmaakten van hetgeen geofferd werd. In het overzicht met bewuste deposities zijn alleen nog deposities aanwezig die tegenwoordig nog zichtbaar zijn en organische resten zijn dat in veel gevallen niet. Resten van geofferde maaltijden zullen de tand des tijds waarschijnlijk niet hebben doorstaan, terwijl het wel mogelijk is dat zij samen met vaatwerk zijn gedeponeerd. Mogelijk wijkt de vondstsamenstelling van de gedeponeerde objecten af van de vondstsamenstelling van de aangetroffen objecten. Echter, de kans dat een beter overzicht van deze al opgegraven deposities in de toekomst wordt opgesteld lijkt klein.

11.3 Macroniveau

Op macroniveau zijn de kenmerken van de 34 deposities uit het Utrechts-Gelders rivierengebied vergeleken met deposities uit een andere regio. Hierbij is allereerst getracht om een ander Nederlands onderzoek, dat betrekking heeft op de IJzertijd, te gebruiken. De onderlinge cultuurverschillen zullen hier waarschijnlijk kleiner zijn geweest dan bij een regio die honderden kilometers verderop gelegen is. Een ander vergelijkbaar Nederlands onderzoek bleek niet aanwezig en ook een Belgisch onderzoek bleek niet geschikt. Uiteindelijk werd een onderzoek aangetroffen uit de regio Denemarken en Noord-Duitsland. Het trekken van vergelijkingen tussen dit afstudeeronderzoek en het buitenlandse referentieonderzoek was niet direct mogelijk. De auteur van het referentieonderzoek (Beilke-Voigt) heeft bijvoorbeeld besloten ook deposities in het overzicht mee te nemen die niet gekoppeld konden worden aan een gebouw. Deze deposities

komen in dit afstudeeronderzoek niet ter sprake. Daarnaast heeft Beilke-Voigt deposities in haar overzicht meegenomen die op het vloeroppervlak, en dus buiten een grondspoor, zijn aangetroffen. Bij de vergelijking tussen de deposities uit dit afstudeeronderzoek en het buitenlandse onderzoek zijn de deposities die niet gekoppeld zijn aan een gebouw of grondspoor niet meegenomen. Om een betrouwbaardere vergelijking plaats te laten vinden zijn alle deposities uit het buitenlandse onderzoek ook gewaardeerd aan de hand van het waarderingsmodel.

Het afstudeeronderzoek en het buitenlandse onderzoek verschillen ook op andere punten van elkaar. Bij dit afstudeeronderzoek zijn bouwoffers in woon(stal)huizen, bijgebouwen en spiekers onderzocht. In het onderzoek van Beilke-Voigt komen deposities in bijgebouwen en spiekers daarentegen helemaal niet voor. Waarschijnlijk heeft Beilke-Voigt besloten deze deposities niet mee te nemen. Als Beilke-Voigt had besloten om deposities in bijgebouwen en spiekers wel mee te nemen, dan zouden de resultaten van haar onderzoek mogelijk afwijken van haar huidige resultaten. Dit zou ook van invloed zijn op de resultaten van de vergelijking tussen dit afstudeeronderzoek en het buitenlandse onderzoek.

12 Aanbevelingen

Met behulp van toekomstig onderzoek is het wellicht mogelijk de resultaten uit dit afstudeeronderzoek in breder perspectief te plaatsen. Om alvast een voorzet te geven met betrekking tot eventueel toekomstig onderzoek, worden de mogelijkheden in dit hoofdstuk behandeld. Hierbij is wederom onderscheid gemaakt tussen het micro-, meso- en macroniveau.

12.1 Microniveau

Tijdens dit afstudeeronderzoek zijn de objecten niet daadwerkelijk bekeken en vervolgens gewaardeerd. De objecten zijn dus niet onderzocht in de depots waar zij liggen opgeslagen, zoals het Provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Gelderland, het Provinciaal Archeologisch Depot Utrecht of het Archeologisch Depot in Arnhem. Dat was binnen de beschikbare tijd niet mogelijk, omdat het hierbij om enkele duizenden objecten ging. Bij dit afstudeeronderzoek is daarom besloten de waardering plaats te laten vinden aan de hand van de beschikbare documentatie. De benodigde documentatie was in veel gevallen helaas niet compleet. Gegevens die bij de waardering noodzakelijk zijn (zoals het aantal objecten of de compleetheid ervan) ontbraken soms. Door de objecten te bekijken is het mogelijk om deze gegevens, die bij de waardering gebruikt worden, aan te vullen. Het bekijken van deze objecten in de bovengenoemde depots zorgt er wellicht voor dat de lijst met mogelijke bouwoffers completer wordt. Deze lijst kan door de opdrachtgever gebruikt worden voor onderzoeken naar bouwoffers, of bij het opzetten van een tentoonstelling met rituele deposities als onderwerp. Voor toekomstig onderzoek wordt daarom aanbevolen om alle objecten uit de database in bijlage V te bekijken. Een nieuwe waardering aan de hand van het waarderingsmodel zal daarna moeten volgen.

Een tweede aanbeveling op microniveau geldt voor de archeologische onderzoeksinstanties, die de bouwoffers veiligstellen en documenteren. Voor deze organisaties wordt aanbevolen om tijdens archeologisch onderzoek naar ijzertijd nederzettingen standaard een geprinte versie van het waarderingsmodel bij de documentatie te voegen. Het waarderingsmodel kan dan toegepast worden wanneer een object wordt aangetroffen in een context die behoort bij een gebouw. Men zou hierbij de gegevens moeten noteren die bij het uitwerken van het onderzoek niet meer na te gaan zijn, namelijk:

- de eventuele aanwezigheid van een opvallende positionering van het object, zoals 'gekruid', 'gerangschikt', 'ondersteboven' en dergelijke;
- de aanwezigheid van houtresten;
- een roering van de grondlagen die het gevolg is van een reparatie van de paal.

De overige gegevens die nodig zijn voor een waardering kan men vervolgens tijdens de uitwerking van het onderzoek noteren. Bijlage VI is te gebruiken voor de digitale invoer van deze gegevens.

Om de positionering van de objecten na te gaan, wordt aangeraden om sporen die toebehoren aan gebouwen uit de IJzertijd niet met een schep uit te nemen (en vervolgens eventueel te zeven). Deze sporen zou men altijd laagsgewijs moeten afwerken met behulp van een troffel. Van de onderzoeksinstanties wordt dus een andere manier van opgraven verwacht.

12.2 Mesoniveau

In dit afstudeeronderzoek is, omwille van de beschikbare tijd, de aandacht voornamelijk gericht op bouwoffers. In de toekomst zou overwogen kunnen worden onderzoek te doen naar overige deposities, die met bouwoffers vergelijkbare kenmerken hebben. Hierbij valt te denken aan verschillende bewuste deposities, die in hoofdstuk 5 zijn genoemd. De aandacht zou daarbij vooral uit moeten gaan naar de combinatie van vondstsamenstelling en -context, aangezien een combinatie van deze twee gegevens soms meer duidelijkheid biedt over de aard. Het in beeld brengen van de kenmerken van verschillende onbewuste en bewuste deposities maakt het eenvoudiger om een onderscheid te maken tussen bouwoffers en andere deposities, iets wat tijdens dit afstudeeronderzoek toch erg lastig bleek.

12.3 Macroniveau

Om de onderzoeksresultaten van deze afstudeerscriptie in een breder perspectief te plaatsen, wordt aanbevolen deze gegevens in de toekomst te vergelijken met vergelijkbare onderzoeken. Een eerste optie hierbij is het vergelijken van de bouwoffers uit dit onderzoek met bouwoffers uit hetzelfde onderzoeksgebied, maar dan uit een andere archeologische periode (bijvoorbeeld de Romeinse tijd). Overeenkomsten en verschillen tussen verschillende perioden worden duidelijk en zijn betrouwbaar wanneer dezelfde onderzoeksmethode wordt gebruikt als in dit afstudeeronderzoek. Een tweede mogelijkheid betreft een vergelijking tussen de resultaten uit dit afstudeeronderzoek met vergelijkbare ijzertijdbouwoffers uit andere gebieden. Een vergelijking met meer regio's dan alleen het Deens-Duitse onderzoeksgebied zal namelijk een betrouwbaarder resultaat geven. Het is hierbij wederom van belang dat de toegepaste onderzoeksmethode vergelijkbaar is. Om dit mogelijk te maken, zouden Europese landen af moeten spreken om één manier van onderzoeken en documenteren te gebruiken. Ieder Europees land heeft momenteel namelijk een eigen manier ontwikkeld om archeologisch onderzoek uit te voeren. Een gezamenlijke Europese aanpak zou het onderzoek naar bouwoffers en allerlei andere archeologische objecten vereenvoudigen.

13 Literatuurlijst

- Alma, X.J.F., 2008: *Bruchem, Viaductweg. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*, Amersfoort (ADC rapport 1381).
- Arnoldussen, S., 2008: *A Living Landscape: Bronze Age settlement sites in the Dutch river area (c. 2000-800 BC)*, Leiden (Ph.D. thesis Universiteit Leiden).
- Ball, E.A.G./E.N.A. Heirbaut (ed.), 2005: *Cuijk-Heeswijkse Kampen: een landschap vol archeologie. Proefsleuven en Opgravingen in de jaren 2003-2004*, Leiden (Archol Rapport 39, Deel A).
- Ball, E.A.G./P.W. van den Broeke, 2007: *Opgravingen op 't Klumke te Nijmegen-Oosterhout. Boeren uit het midden-neolithicum, de ijzertijd en de Merovingische periode op een zandrug in de oostelijke Betuwe*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 6).
- Ball, E.A.G./S. Arnoldussen, 2001: *Een verkennend archeologisch onderzoek te Cuijk Groot Heiligenberg*, Leiden (Archeologische Rapporten Maaskant 9).
- Barner, W., 1968: Bauopfer und Hausschutzzauber im Land zwischen Hildesheimer Wald und Ith, Niedersachsen. *Zeitschrift für Heimat und Kultur* Heft 5, 236-266.
- Beek, R. van, 2009: *Reliëf in Tijd en Ruimte. Interdisciplinair onderzoek naar bewoning en landschap van Oost-Nederland tussen vroege prehistorie en middeleeuwen*, Wageningen.
- Beilke-Voigt, I., 2001: Kritische Bemerkungen zu den sogenannten Bauopfern in frühgeschichtlichen Siedlungen Norddeutschlands und Dänemarks, *Stud. honoraria* 10, 177-191.
- Beilke-Voigt, I., 2007: *Das "Opfer" im archäologischen Befund: Studien zu den sog. Bauopfern, kultischen Niederlegungen und Bestattungen in ur- und frühgeschichtlichen Siedlungen Norddeutschlands und Dänemarks*, Rahden (Berliner Archäologische Forschungen 4).
- Benthem, A. van/H.M. van der Velde, 2002: *Archeologisch onderzoek bij de Binnentuin te Houten (terrein 39A-22)*, Bunschoten (ADC Rapport 118).
- Berendsen, H.J.A., 2008: *Landschappelijk Nederland, Fysische geografie van Nederland*, Assen.
- Bergsma, G.M.A./P.J.A. Stokkel, 2011: *Een archeologische opgraving van een grafveld en een nederzetting uit de Late Bronstijd – Vroege IJzertijd op het plangebied Agropark II te Huissen, gemeente Lingewaard (Gld)*, Groningen (ARC-Publicaties 215).
- Blom, E., 2001: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek Vleuterweide – Wilhelminalaan*, Bunschoten (ADC Rapport 85).
- Blom, E., 2005: *In de schoot van het landschap. Vleuterweide-Wilhelminalaan. Een nederzetting uit de midden- en late IJzertijd*, Utrecht (Basisrapportage Archeologie 9).
- Blom, E./E.P. Graafstal, 2000: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek Vleuterweide. Beleidsgericht advies op basis van de veldwerkresultaten*, Bunschoten (ADC Rapport 54).
- Blom, E./E.P. Graafstal, 2002: *Utrecht Vleuten-De Meern Wilhelminalaan I, Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2000-2001*, 196-199.
- Blom, E./L.M.B. van der Feijst/H.A.P. Veldman (ed.), 2012a: *Plangebied Keizershoeve I. Archeologisch onderzoek op 'De Grote Aalst' te Ewijk (gemeente Beuningen)*, Amersfoort (ADC Rapport 2000).
- Blom, E./L.M.B. van der Feijst/H.A.P. Veldman, 2012b: *Bewoning en begraving in Ewijk. Een proefsleuvenonderzoek en archeologische opgraving in het plangebied Keizershoeve II, gemeente Beuningen*, Amersfoort (ADC Rapport 3150).
- Blom, E./W. Roessingh, 2010: *Heteren Uilenburg: 1500 jaar bewoning op een crevasse. Een archeologische opgraving*, Amersfoort (ADC Rapport 1664).
- Bogaers, J.E., 1966a: Opgravingen te Cuijk, 1964-1966, *Brabants Heem. Tweemaandelijks tijdschrift voor Brabantse heem- en oudheidkunde* Jaargang XVIII 1966, 122-136.
- Bogaers, J.E., 1966b: Opgravingen te Cuijk, 1964-1966, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 65, *65-*72.
- Bogaers, J.E., 1966c: Opgravingen te Cuyk, 1964-1966, *Westerheem* XV 1966, 138-146.
- Broeke, P.W. van den, 1977: *Bouwoffer en archeologie*, Leiden.
- Broeke, P.W. van den, 1999: Een uitzonderlijk grafveld uit de ijzertijd in Nijmegen-Lent, *Ulpia Noviomagus* 7, 1-4.
- Broeke, P.W. van den, 2002a: *Vindplaatsen in vogelvlucht. Beknopt overzicht van het archeologische onderzoek in de Waalsprong. 1996-2001*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 1).

- Broeke, P.W. van den, 2002b: Een vurig afscheid. Aanwijzingen voor verlatingsrituelen in ijzertijdnederzettingen, in H. Fokkens/R. Jansen (ed.), *2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en ijzertijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied*, Leiden, 45-61.
- Broeke, P.W. van den, 2005a: Gaven voor de goden. Riten en cultusplaatsen in de metaaltijden, in L.P. Louwe Kooijmans/P.W. van den Broeke/H. Fokkens/A. van Gijn, *Nederland in de Prehistorie*, Amsterdam, 659-677.
- Broeke, P.W. van den, 2005b: Late bronstijd en ijzertijd: inleiding, in L.P. Louwe Kooijmans/P.W. van den Broeke/H. Fokkens/A. van Gijn, *Nederland in de Prehistorie*, Amsterdam, 477-490.
- Broeke, P.W. van den, 2015: Het verlatingsritueel. Een poging tot reconstructie, in E.A.G. Ball/S. Arnoldussen (ed.), *Metaaltijden 2. Bijdragen in de studie van de metaaltijden*, Leiden, 83-99.
- Broeke, P.W. van den/B.C. Tunker, 2013: *Sporen uit de bronstijd en vroege ijzertijd te Nijmegen-Noord. Archeologisch onderzoek in plangebied Lent-Laauwik projecten Nla3 en Nla15*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 43).
- Broeke, P.W. van den/J.A. den Braven/E.A.G. Ball, 2010: *Midden-neolithicum tot en met vroeg-Romeinse tijd in het Zuiderveld. Onderzoek van nederzettingssporen en graven te Nijmegen-Ressen*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 15).
- Bruyn, A.G. de, 1929: *Geesten en goden in oud Oldenzaal*, Oldenzaal.
- Bulten, E.E.B., 2001: *IJsselstein Lage Dijk – N210*, Bunschoten (ADC Rapport 84).
- Bulten, E.E.B., 2002: *IJsselstein, Lage Dijk N210*, Bunschoten (ADC Rapport 133).
- Calkoen, H.J., 1966a: Opgravings- en vondstberichten in het kort. Culemborg (Gld.), *Westerheem* XV 1966, 113-114.
- Calkoen, H.J., 1966b: Opgravings- en vondstberichten in het kort. Zijderveld, gem. Everdingen (Z.H.), *Westerheem* XV 1966, 191.
- Capelle, T., 1985: Programmatisches zu einer Untersuchung frühgeschichtlicher Bauopfer, *Frühmittelalterliche studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster* 19 Band 1985, 498-501.
- Capelle, T., 1987: Eisenzeitliche Bauopfer, *Frühmittelalterliche studien. Jahrbuch des Instituts für Frühmittelalterforschung der Universität Münster* 21 Band 1987, 182-205.
- Collins Dictionary, 2017: Definition of 'pattern', (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/pattern> op 25-04-2017).
- Corver, B.A., 2013: *Archeologische opgraving. Prijseweg, Goilberdingen, Gemeente Culemborg*, Noordwijk (Becker & Van de Graaf Rapport 1066).
- Daniël, A.A.W.J./P.W. van den Broeke, 2012: *Een nederzetting uit de vroege ijzertijd te Nijmegen-Noord. Archeologisch onderzoek in plangebied Groot Oosterhout, project Ngo6*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 31).
- Delaruelle, S./E. Hoven, 2007: *Opgraving vindplaats 7 west VINEX Schuytgraaf, gemeente Arnhem*, Nijmegen (Becker & Van de Graaf Rapport).
- Diependaal, S./S.M. Koeman/T.A. Spitzers, 2011: *Inventariserend Veldonderzoek door middel van proefsleuven. Alde Steeg te Beuningen, gemeente Beuningen*, Doetinchem (Synthegra Rapport S110133).
- Dockum, S.G. van, 1998a: Houten-Molenzoom, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht* 1994-1995, 69.
- Dockum, S.G. van, 1998b: Vleuten-De Meern. Strijkviertel (Rijksstraatweg 52a), *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht* 1994-1995, 133-134.
- Dockum, S.G. van/K. Greving/A. van Rooijen, 1998: Vleuten De Meern, Strijkviertel (Rijksstraatweg 52a). late ijzertijd/Romeinse tijd, *Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek Jaarverslag* 1995/1996, 275.
- Doesburg, J. van, 2002: Bunnik-Werkhoven Klein Sonsbeek, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht* 2000-2001, 60-61.
- Es, W.A. van/W.A.M. Hessing/L.I. Kooistra/A.G. Jong/R.E. Lutter/H. ter Schegget, 1987: 6a. Houten, gem. Houten. Opgraving in het uitbreidingsplan Tiellandt (putten 27-48). Bewoningssporen uit de IJzertijd, Romeinse Tijd, Vroege en Late Middeleeuwen, *Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek Jaarverslag* 1986, 54-57.
- Flokstra, L.M., 2010: *Plangebied IJzerwerf. Gemeente Beuningen Archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding conform protocol opgraven*, Weesp (RAAP-Rapport 2158).
- Fokkens, H./R. Jansen (ed.), 2002: *2000 jaar bewoningsdynamiek. Brons- en ijzertijdbewoning in het Maas-Demer-Scheldegebied*, Leiden.

- Fontijn, D.R., 2003: *Sacrificial Landscapes. Cultural biographies of persons, objects and 'natural' places in the Bronze Age of the southern Netherlands, c. 2300-600 BC*, Leiden (Analecta Praehistorica Leidensia 33/34).
- Gerritsen, F., 1999: To build and to abandon. The cultural biography of late prehistoric houses and farmsteads in the southern Netherlands, *Archaeological Dialogues* 6, 78-114.
- Gerritsen, F., 2003: *Local Identities. Landscape and community in the late prehistoric Meuse-Demer-Scheldt region*, Amsterdam (Amsterdam Archaeological Studies 9).
- Glind, M. van de, 2008: *Houten-Molenzoom. Het verhaal van een opgraving*, Amsterdam (ongepub. masterscriptie Vrije Universiteit Amsterdam).
- Graaf, W.S. van de, 2009: *Inventariserend Veldonderzoek, proefsleuven. De Ploen fase II te Duiven*, Zevenaar.
- Halverstad, R.N., 2013: *IJsselstein, Panoven, Hoge Dijk. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*, Amersfoort (ADC Rapport 3376).
- Heeren, S., 2006: *Opgravingen bij Tiel-Passewaaij 1. De nederzetting aan de Passewaaijse Hogeweg*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 29).
- Heeren, S., 2009: *Romanisering van rurale gemeenschappen in de Civitas Batavorum. De casus Tiel-Passewaaij*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 36).
- Heirbaut, E.N.A. (ed.), 2005: *Bewoning van prehistorie tot middeleeuwen in het buitengebied van Cuijk. Archeologisch onderzoek in het wegtracé Route I Accent en het plangebied De Beijerd en 't Riet*, Leiden (Archol Rapport 34).
- Hendriks, A., 1990: Een onverwachte ijzertijd nederzetting, *AWN afdeling Nijmegen e.o. Jaarverslag 1990*, 11-19.
- Hendriks, J./M. Magnée-Nentjes, 2008: *Graven aan de Molenberg. Archeologisch onderzoek van een grafveld uit de Romeinse tijd langs de Baron d'Osysteet te Wijchen*, Nijmegen (Archeologische Berichten Wijchen – Rapport 3).
- Hermesen, I., 2013: *Archeologisch onderzoek aan de Kopseweg te Middelaar*, Zevenaar (Archeodienst Rapport 165).
- Hesseling, I./P. van Luytelaar/P. Wemerman/S.M. Koeman, 2011: *Archeologische Begeleiding protocol opgraven. Engelermeer (Haverlij) te 's-Hertogenbosch Gemeente 's-Hertogenbosch*, Doetinchem (Synthegra Rapport S100339).
- Hinz, H., 1976: Bauopfer, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 2, 111-112.
- Hoegen, R.D./B. Jansen, 2008: *Plangebied Haarzicht te Vleuten. Gemeente Utrecht. Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (proefsleuven)*, Weesp (RAAP-Rapport 1696).
- Hofman, R./B. Smelik/L. Toorians, 2000: *Kelten in Nederland*, Utrecht.
- Hulst, R.S., 1966: Zijderveld, gem. Everdingen, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 65, *93.
- Hulst, R.S., 1970: Archeologische kroniek van Gelderland 1966-1967. Culemborg. Den Heuvel, *Bijdragen en Mededelingen der Vereniging 'Gelre'* 64, XXXIII-XXXIV.
- Hulst, R.S., 1975: A contribution to the study of Bronze and Iron Age house-plans: Zijderveld, *Berichten van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek* 23, 103-107.
- Hulst, R.S./J.W.H. Hogestijn/M.J.A. de Haan/R.C.G.M. Lauwerier/R.W. Mastwijk, 1993: Buren Zoelen. Nederzettingen Neolithicum, IJzertijd, Romeinse Tijd, *Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek Jaarverslag 1992*, 69.
- Janssens, M., 2010: *Plangebied Groot Heiligenberg, cluster C te Cuijk. Gemeente Cuijk. Archeologisch onderzoek: proefsleuvenonderzoek en opgraving*, Weesp (RAAP-Rapport 2149).
- Jensen, J., 1982: *The prehistory of Denmark*, Londen/New York.
- Klooster, B./E.E.A. van der Kuijl, 2005: *Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven. Hogeweg te Duiven*, Hoog-Keppel (Synthegra Rapport 175157).
- Knippenberg, S./E.N.A. Heirbaut, 2006: *Wonen en begaven nabij Elst (Gld.). Archeologisch onderzoek van een vroege ijzertijd nederzetting en een inheems-Romeins grafveld op het bedrijventerrein "De Merm"*, Leiden (Archol Rapport 57).
- Kok, D./R. Kok/F. Vogelzang, 2002: IJsselstein Lage Dijk N210, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2000-2001*, 255-258.
- Kok, M.S.M., 2008: *The homecoming of religious practice: an analysis of offering sites in the wet low-lying parts of the landscape in the Oer-IJ area (2500 BC-AD 450)*, Rotterdam (Academisch proefschrift Universiteit van Amsterdam).

- Koning, J. de/J.P.L. Vaars, 2003: *Archeologische opgravingen te Rosmalen. Nederzettingssporen uit Neolithicum, Bronstijd, Vroege IJzertijd en Midden IJzertijd in de noordelijke Maasvallei, Zaandijk* (Hollandia Reeks 3).
- Koning, J. de/J.P.L. Vaars/S. Dautzenberg, 2003: *Archeologisch onderzoek op het Hoogveld te Engelen, Noord-Brabant, Zaandijk* (Hollandia Reeks 12).
- Kooi, A./C. Verbeek, 2009: *Wijchen – Alverna (G), Huurlingsedam. Proefsleuvenonderzoek*, Tilburg (Bilan Rapport 2009/152).
- Kooi, M., 2014: *Duiven Ploen-Zuid. Vindplaatsen uit het mesolithicum en sporen uit de ijzertijd-Romeinse tijd en late middeleeuwen - nieuwe tijd, 's-Hertogenbosch* (BAAC Rapport A-10.0287).
- Krist, J.S./J.B. de Voogd/J. Schoneveld, 2001: *Een vindplaats uit de Late IJzertijd en Vroege-Romeinse Tijd aan de Schalkwijkseweg te Houten, terrein 14, Provincie Utrecht, Groningen* (ARC-Publicaties 48).
- Lanting, J.N./J. van der Plicht, 2003: De ¹⁴C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie, IV: bronstijd en vroege ijzertijd, *Palaeohistoria* 43/44, 117-262.
- Lauwerier, R.C.G.M./R.M. Lotte, 2002: *Archeologiebalans 2002*, Amersfoort.
- Lee, A.N. van der, 1959: Bouwoeffers en daaraan verwante gebruiken in Nederland en Engeland, *Brabants Heem. Tweemaandelijks tijdschrift voor Brabantse heem- en oudheidkunde*, 54-57.
- Linde, C. van der/J. van der Leije/M. Hemminga, 2012: *Proefsleuven in het plangebied Laauwik te Nijmegen-Noord (1). Projecten Nla1-5, Nijmegen* (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 32).
- Lohof, E., 2000: *Archeologisch onderzoek op de locatie Singel/Schoudermantel te Odijk, gemeente Bunnik (plangebieden Peek en Singel West)*, Bunschoten (ADC Rapport 60).
- Louwe Kooijmans, L.P., 1966: Culemborg, *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond* 65, *61-*62.
- Milojkovic, J./E. Smits, 2002: *Archeologie in de Betuweroute. Lage Blok. Een nederzettingsterrein uit de Midden-IJzertijd bij Meteren (gemeente Geldermalsen)*, Amersfoort (ROB Rapportage Archeologische Monumentenzorg 90).
- Mooren, J.R., 2006: *Zetten Plangebied Den Hartog. Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven, 's-Hertogenbosch* (BAAC Rapport 05.229).
- Oosterbaan, J., 2011: *Opgravingen in de Broekstraat. Laat-Prehistorische nederzettingssporen in Lindenholt, Nijmegen* (Archeologische Berichten Nijmegen – Briefrapport 89).
- Prangsmas, N.M., 2004: *Duiven – De Ploen AAO*, Amersfoort (ADC Rapport 215).
- Prangsmas, N.M., 2005: *Elst Westeraam, Parklaan (gemeente Overbetuwe). Een Archeologische Opgraving*, Amersfoort (ADC Rapport 468).
- Prangsmas, N.M./E. Lohof, 2002: Bunnik-Odijk Singel/Schoudermantel, *Kroniek Provincie Utrecht* 2000-2001, 50-57.
- Rensink, E./H.J.T. Weerts/M. Kosian/H. Feiken/B.I. Smit, 2015: *Archeologische Landschappenkaart van Nederland (versie 1.1)*, Amersfoort.
- Renswoude, J. van, 2006: *Inventariserend veldonderzoek (IVO) proefsleuven te Geldermalsen-Hondsgemet*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Notities 19).
- Renswoude, J. van/J. van Kerckhove, 2009: *Opgravingen in Geldermalsen-Hondsgemet. Een inheemse nederzetting uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 35).
- Rijck, A. de, 2012: *Romeinse bouwoeffers en verlatingsrituelen binnen de domestieke omgeving in het Vlaamse gedeelte van de civitas Menapiorum*, Gent.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2016: Nationale Onderzoeksagenda Archeologie 2.0, (<http://noaa.rce.rnatoolset.net/Viewer/#/search> op 24-04-2017).
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2018: Archis Invoer, (<https://archis.cultureelerfgoed.nl/#/login> op 01-03-2018).
- Roessingh, W./E. Blom, 2009: *Een omgreppeld nederzettingsterrein uit de Romeinse tijd. De archeologische opgraving van Arnhem-Schuytgraaf vindplaats 7*, Amersfoort (ADC Rapport 1426).
- Roessingh, W./H.C.G.M. Vanneste (ed.), 2009: *Cuijk – Heeswijkse Kampen. De archeologische opgraving van vindplaats 4 en 7*, Amersfoort (ADC Rapport 1173).
- Roest, J. van der, 1988: Opgravingen in het uitbreidingsplan Tiellandt, *Tussen Rijn en Lek. Tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek* 22 (3), 1-15.
- Roest, J. van der, 1998: Houten-Wulven, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht* 1994-1995, 70-73.

- Roymans, N./L. Verniers, 2009: Glazen La Tène-armbanden in het gebied van de Nederrijn. Typologie, chronologie en sociale interpretatie, *Archeobrief* 4, 22-31.
- Sanden, W.A.B., van der, 1998: Wolkluwens uit de Drentse venen, *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 115, 131-141.
- Schamp, C.R.C./H.B.G. Scholte Lubberink, 2012: *Een nederzetting uit de late bronstijd en vroege ijzertijd te Lent-Laauwik. Archeologisch onderzoek in Nijmegen-Noord*, Nijmegen (Archeologische Berichten Nijmegen – Rapport 35).
- Schmid, D., 2011: Bauopfer in Augusta Raurica: zu kultischen Deponierungen im häuslichen Bereich, *Antiqua* 47, 285-293.
- Schmidt, V., 2001: Tierische und menschliche Bauopfer bei den Nordwestslawen, *Studia Mythologica Slavica* IV, 25-34.
- Schnurbein, S. von, 2009: *Atlas der Vorgeschichte. Europa von den ersten Menschen bis Christi Geburt*, Stuttgart.
- Schoneveld, J., 2004: Houten Schalkwijkseweg, *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht* 2002-2003, 102-114.
- Schrijer, E., 2003: *Aanvullend archeologisch onderzoek i.v.m. verbreding van de A2. Vindplaatsen 10/11*, Bunschoten (ADC Rapport 212).
- Schuuring, I., 2006: Glas, in S. Heeren (ed.), *Opgravingen bij Tiel-Passewaaij 1. De nederzetting aan de Passewaaijse Hogeweg*, Amsterdam, 168-171.
- Schurmans, M.D.R./E.M.P. Verhelst, 2007: *Oudheden uit Odijk. Bewoningssporen uit de Late IJzertijd, Romeinse tijd en Merovingische tijd aan de Singel West/Schoudermantel*, Amsterdam (Zuidnederlandse Archeologische Rapporten 30).
- Sier, M.M./C.W. Koot, 2001: *Archeologie in de Betuweroute. Kesteren-De Woerd. Bewoningssporen uit de IJzertijd en de Romeinse tijd*, Amersfoort (ROB Rapportage Archeologische Monumentenzorg 82).
- Silkens, B./P.J.A. Stokkel/M.J.M. de Wit, 2007: *Nederzettingssporen uit de IJzertijd en de Middeleeuwen. Een archeologische opgraving aan de Kapelstraat te Loil, gemeente Montferland (Gld.)*, Groningen (ARC-Publicaties 183).
- Sloos, A., 1988. *Culemborg-Den Heuvel. Een ijzertijd nederzetting in het rivierkleigebied*, Leiden (ongepub. doctoraalscriptie Universiteit Leiden).
- Tent, W.J. van, 1992: Houten, *Archeologische kroniek van de provincie Utrecht over de jaren 1985-1987*, 13-21.
- Therkorn, L.L., 2004: *Landscaping the Powers of Darkness & Light. 600 BC – 350 AD: settlement concerns of Noord-Holland in wider perspective*, Amsterdam (Ph.D. thesis Universiteit van Amsterdam).
- Theunissen, L./R.S. Hulst, 1999: De opgraving te Zijderveld, in L. Theunissen, *Midden-bronstijdsamenlevingen in het zuiden van de Lage Landen. Een evaluatie van het begrip 'Hilversum-cultuur'*, Leiden (Proefschrift Universiteit Leiden), 156-180.
- Trebsche, P., 2005: Deponierungen in Pfostenlöchern der Urnenfelder-, Hallstatt- und Frühlatènezeit. Ein Beitrag zur Symbolik des Hauses, *Interpretierte Eisenzeiten. Fallstudien, Methoden, Theorie. Tagungsbeiträge der 1. Linzer Gespräche zur interpretativen Eisenzeitarchäologie. Studien zur Kulturgeschichte Oberösterreichs* 18, 215-227.
- Trebsche, P., 2008: Rituale beim Hausbau während der Spätbronze- und Eisenzeit – Zur Aussagekraft und Interpretation von Deponierungen in Pfostenlöchern, *Ritus und Religion in der Eisenzeit, Beiträge zur Sitzung der AG Eisenzeit während der Jahrestagung des Mittel- und Ostdeutschen Verbandes für Altertumsforschung e. V. in Halle an der Saale 2007, Langenweißbach (Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas* 49), 67-78.
- Vanneste, H./N.M. Prangmsma (ed.), 2011: *Sporen uit de Late Bronstijd – Vroege IJzertijd op het Loilse Veld te Didam (gemeente Montferland). Een archeologische opgraving*, Amersfoort (ADC Rapport 2274).
- Veenstra, M.E., 2013: *Gemeente Overbetuwe, Elst, Plangebied Vierslag. Opgraving en archeologische begeleiding*, 's-Hertogenbosch (BAAC Rapport A-11.0434).
- Veldman, H.A.P., 2006: *Duiven de Eng, Graafstaete vindplaats 1, een archeologische opgraving*, Amersfoort (ADC Rapport 537).
- Veldman, H.A.P./E. Blom (ed.), 2010: *Onder de zoden van Zaltbommel. Een rurale nederzetting en een grafveld uit de Romeinse tijd in het plangebied De Wildeman*, Amersfoort (ADC Rapport 1800/ADC Monografie 8).

- Verhelst, E.M.P., 2002: *Aanvullend Archeologisch Onderzoek in het tracé van de Betuweroute, vindplaats 52. Geldermalsen/Rijs en Ooyen*, Amersfoort (ROB Rapportages Archeologische Monumentenzorg 43).
- Verhelst, E.M.P., 2008: *Plangebied Keizershoeve I te Ewijk. Gemeente Beuningen. Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (proefsleuven)*, Weesp (RAAP-Rapport 1689).
- Verhelst, E.M.P., 2011: *Wroeten in de Valendries. Bewoningssporen uit de Late Bronstijd en de Vroeg Romeinse tijd op het Martensterrein in Wijchen*, Weesp (RAAP-Rapport 2125).
- Verhelst, E.M.P., 2012: *Plangebied Parijsch-Zuid. Gemeente Culemborg. Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven*, Weesp (RAAP-Rapport 2523).
- Vos, W.K., 2000: *Houten Vinex-locatie Loerik/Overdam, Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 1998-1999*, 63-75.
- Vos, W.K., 2009: *Bataafs platteland. Het Romeinse nederzittingslandschap in het Nederlandse Kromme-Rijng gebied*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 35).
- Vos, W.K./J.J. Lanzing, 2001: *Houten-Zuid 'Het Archeologisch onderzoek op terrein 21'*, Bunschoten (ADC Rapport 36).
- Vosselman, J., 2014: *Wonen aan het Wijchens Maasje: archeologische resten op de locatie Leur-De Bankhoeve. Aardgastransportleidingstracé Beuningen-Ravenstein (A-664), catalogusnummers 4 en 5. Gemeente Wijchen. Archeologisch onderzoek: proefsleuven en opgraving*, Weesp (RAAP-Rapport 2352).
- Vries, K.M. de, 2015: *Together Apart. Iron Age deposition practices on the Fries-Drents plateau*, Groningen (Masterthesis Universiteit van Groningen).
- Wal, A. ter, 2005: *Verbreiding A2 Everdingen – Deil Vindplaats 6-7. Definitief Archeologisch Onderzoek*, 's-Hertogenbosch (BAAC Rapport 04.180).
- Weerden, J.F. van der/M.C. Brouwer, 2004: *Verbreiding A2 vindplaats 11. Definitief Archeologisch Onderzoek*, 's-Hertogenbosch (BAAC Rapport 04.041).
- Weiβ-König, S./C. Helmich, 2009: *Inventariserend Veldonderzoek, waarderende fase (proefsleuven) Groene Rivier te Pannerden*, Zevenaar.
- Weterings, P., 2014: *Beuningen Plangebied IJzerwerf 2. Opgraving*, 's-Hertogenbosch, (BAAC Rapport A-11.0281).
- Woltering, P.J./Z. van der Beek/G.R. Tak/M. Barwasser/F.J.G. van der Heijden, 1998: *Geldermalsen, Meteren. Nederzetting midden/late ijzertijd, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek Jaarverslag 1995/1996*, 238-240.
- Zee, K., 2009: *Archeologisch Onderzoek aan de Waterstraat in Beek – Gem. Ubbergen*, Nijmegen (Archeologische Berichten Ubbergen – Rapport 3).
- Zwartelé, M., s.a.: *Spinsteentjes*, (<http://www.archeologiehulst.nl/pagina35.html> op 24-08-2016).

Bijlage I. Verklarende woordenlijst

Hieronder volgt een beschrijving van een aantal termen die in de tekst zijn genoemd. De termen die in deze bijlage genoemd worden, hebben in de lopende tekst een *.

Archeologisch informatiesysteem ARCHIS 3: een databank met daarin allerlei gegevens over archeologische vindplaatsen en terreinen vanaf de prehistorie tot de Nieuwe tijd in Nederland.

Civitas Menapiorum: een deel van het Romeinse Rijk dat zich bevindt in een deel van het huidige Frankrijk, België en Nederland.

Complextypen: een archeologische vindplaats waar sprake is van een samenhang tussen verschillende archeologische sporen, zoals een nederzetting of een grafveld.

Continentaal plat: het gedeelte van een continent dat onder water staat (zoals delen van de Noordzee).

E-depot Nederlandse archeologie: het e-depot Nederlandse Archeologie (EDNA) is een digitaal depot dat is opgezet door DANS en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed om digitale onderzoeksbestanden van Nederlandse archeologen duurzaam te archiveren en beschikbaar te stellen.

Fluviatiele afzettingen: afzettingen die door rivieren zijn gevormd.

Holoceen: het geologische tijdvak dat duurt vanaf 11.700 jaar geleden tot en met het heden.

Onderzoeksinstanties: organisaties die onderzoek doen naar archeologische resten, bijvoorbeeld door het uitvoeren van archeologische opgravingen, veldkarteringen et cetera.

Patroon: de herhaalde of regelmatige manier waarop iets gebeurt of wordt gedaan.

Weichselien: het geologische tijdvak dat duurde van 116.000 tot 11.700 jaar geleden.

Bijlage II. Overzicht archeologische perioden volgens het ABR

Periode		Code
Paleolithicum	Tot 8800 v.C.	PALEO
Paleolithicum Vroeg	Tot 300.000 C14	PALEOV
Paleolithicum Midden	300.000 – 35.000 C14	PALEOM
Paleolithicum Laat	35.000 C14 – 8800 v.C.	PALEOL
Mesolithicum	8800 – 4900 ¹⁶⁴ v.C.	MESO
Mesolithicum Vroeg	8800 – 7100 v.C.	MESOV
Mesolithicum Midden	7100 – 6450 v.C.	MESOM
Mesolithicum Laat	6450 – 4900 v.C.	MESOL
Neolithicum	4900 – 2000 v.C.	NEO
Neolithicum Vroeg	4900 – 4200 v.C.	NEOV
Neolithicum Midden	4200 – 2850 v.C.	NEOM
Neolithicum Laat	2850 – 2000 v.C.	NEOL
Bronstijd	2000 – 800 v.C.	BRONS
Bronstijd Vroeg	2000 – 1800 v.C.	BRONSV
Bronstijd Midden	1800 – 1100 v.C.	BRONSM
Bronstijd Laat	1100 – 800 v.C.	BRONSL
IJzertijd	800 – 12 v.C.	IJZ
IJzertijd Vroeg	800 – 500 v.C.	IJZV
IJzertijd Midden	500 – 250 v.C.	IJZM
IJzertijd Laat	250 – 12 v.C.	IJZL
Romeinse tijd	12 v.C. – 450 AD	ROM
Romeinse tijd Vroeg	12 v.C. – 70 AD	ROMV
Romeinse tijd Midden	70 – 270 AD	ROMM
Romeinse tijd Laat	270 – 450 AD	ROML
Middeleeuwen	450 – 1500 AD	XME
Middeleeuwen Vroeg	450 – 1050 AD	VME
Middeleeuwen Laat	1050 – 1500 AD	LME
Nieuwe tijd	1500 – Heden	NT
Nieuwe tijd A	1500 – 1650 AD	NTA
Nieuwe tijd B	1650 – 1850 AD	NTB
Nieuwe tijd C	1850 – Heden	NTC
Onbekend		XXX

¹⁶⁴ Het Mesolithicum eindigt volgens het Archeologisch Basisregister (ABR) bij 5300 v.C. In het onderzoeksgebied loopt deze periode door tot 4900 v.C. omdat de overgang van jagers-verzamelaars naar boeren hier later plaatsvond; Persoonlijke communicatie Peter Jongste.

Bijlage III. Invoergegevens ARCHIS-database

Provincie	Gemeente	Verweringsmethode	Complextype
Gelderland	Aalburg	ABE	NBAS
Limburg	Arnhem	AOP	NEXT
Noord-Brabant	Beuningen	APP	NHP
Utrecht	Bodegraven-Reeuwijk	AXX	NHT
Zuid-Holland	Boxmeer	XXX	NMS
	Bunnik		NS
	Buren		NT
	Cuijk		NWD
	Culemborg		NX
	Druten		
	Duiven		
	Geldermalsen		
	Gennep		
	Giessenlanden		
	Grave		
	Het Bildt		
	Heumen		
	Houten		
	IJsselstein		
	Leerdam		
	Lingewaal		
	Lingewaard		
	Maasdonk		
	Maasdriel		
	Millingen aan de Rijn		
	Molenwaard		
	Montferland		
	Montfoort		
	Mook en Middelaar		
	Neder-Betuwe		
	Neerijnen		
	Nieuwegein		
	Nijmegen		
	Oss		
	Oudewater		
	Overbetuwe		
	Rijnwaarden		
	's-Hertogenbosch		
	Stichtse Vecht		
	Tiel		
	Ubbergen		
	Utrecht		
	Utrechtse Heuvelrug		
	Vianen		
	Wageningen		
	West Maas en Waal		
	Westervoort		
	Wijchen		
	Wijk bij Duurstede		
	Woerden		
	Zaltbommel		
	Zederik		
	Zeist		
	Zevenaar		

Begin periode	Eind periode
PALEO	IJZ
PALEOV	IJZV
PALEOM	IJZM
PALEOL	IJZL
PALEOLA	ROM
PALEOLB	ROMV
MESO	ROMVA
MESOV	ROMVB
MESOM	ROMM
MESOL	ROMMA
NEO	ROMMB
NEOV	ROML
NEOVA	ROMLA
NEOVb	ROMLB
NEOM	XME
NEOMA	VME
NEOMB	VMEA
NEOL	VMEB
NEOLA	VMED
NEOLB	LME
BRONS	LMEA
BRONSV	LMEB
BRONSM	NT
BRONSMA	NTA
BRONSMB	NTB
BRONSL	NTC
IJZ	
IJZV	
IJZM	
IJZL	

Bijlage IV. Verwerkte vondstgegevens

Overzicht van alle bronnen per ijzertijdnederzetting (No) met daarbij weergegeven of de vondsinformatie wel of niet (J/N) verwerkt is in de tabel 'Object' uit bijlage V.

No	Bijbehorende bron	J/N	No	Bijbehorende bron	J/N
1	Hesseling <i>et al.</i> 2011	Ja	35	van Tent 1992	Nee
2	Delaruelle/Hoven 2007	Ja		Vos 2009	Nee
	Roessingh/Blom 2009	Ja	36	Vos 2000	Ja
3	Zee 2009	Ja		Vos/Lanzing 2001	Ja
4	Diependaal/Koeman/Spitzers 2011	Ja		van Benthem/van der velde 2002	Ja
5	Flokstra 2010	Ja		Vos 2009	Ja
	Weterings 2014	Nee	37	van der Roest 1998	Nee
6	Alma 2008	Ja	38	Bergsma/Stokkel 2011	Nee
7	van Doesburg 2002	Nee	39	Bulten 2001	Ja
8	Hulst <i>et al.</i> 1993	Nee		Bulten 2002	Ja
9	Heirbaut 2005	Nee		Kok/Kok/Vogelzang 2002	Ja
10	Ball/Arnoldussen 2001	Ja	40	Halverstad 2013	Ja
	Janssens 2010	Ja	41	Sier/Koot 2001	Ja
11	Ball/Heirbaut 2005	Nee	42	van den Broeke 2002a	Nee
	Roessingh/Vanneste 2009	Ja	43	van den Broeke/Tunker 2013	Ja
12	Bogaers 1966a	Nee	44	van den Broeke 1999	Nee
	Bogaers 1966b	Nee		van den Broeke 2002a	Nee
	Bogaers 1966c	Nee	45	van der Linde/van der Leije/Hemminga 2012	Ja
13	Schrijer 2003	Ja		Schamp/Scholte Lubberink 2012	Ja
	van der Weerden/Brouwer 2004	Ja	46	van den Broeke 2002a	Nee
14	Louwe Kooijmans 1966	Nee	47	Vosselman 2014	Ja
	Calkoen 1966a	Nee	48	Milojkovic/Smits 2002	Ja
	Hulst 1970	Nee	49	Hermesen 2013	Ja
	Sloos 1988	Nee	50	Oosterbaan 2011	Ja
15	Verhelst 2012	Ja	51	Lohof 2000	Ja
16	Veldman 2006	Ja		Prangmsa/Lohof 2002	Ja
17	Prangmsa 2004	Nee		Schurmans/Verhelst 2007	Nee
	van de Graaf 2009	Ja	52	Ball/van den Broeke 2007	Ja
	Kooi 2014	Ja	53	Daniël/van den Broeke 2012	Ja
18	Klooster/van der Kuijl 2005	Ja	54	van den Broeke 2002a	Nee
19	Knippenberg/Heirbaut 2006	Nee	55	Weiß-König/Helmich 2009	Ja
20	Veenstra 2013	Ja	56	van den Broeke/den Braven/Ball 2010	Ja
21	Prangmsa 2005	Ja	57	Koning/Vaars 2003	Ja
22	Koning/Vaars/Dautzenberg 2003	Nee	58	Heeren 2006	Ja
23	ter Wal 2005	Nee		Heeren 2009	Ja
24	Verhelst 2008	Nee	59	Hoegen/Jansen 2008	Ja
	Blom/van der Feijst/Veldman 2012a	Ja	60	van Dockum/Grevling/van Rooijen 1998	Nee
25	Blom/van der Feijst/Veldman 2012b	Ja		van Dockum 1998b	Nee
26	van Renswoude 2006	Nee	61	Blom/Graafstal 2000	Nee
	van Renswoude/van Kerckhove 2009	Nee		Blom 2001	Nee
27	Woltering <i>et al.</i> 1998	Nee		Blom/Graafstal 2002	Nee
28	Verhelst 2002	Ja		Blom 2005	Nee
29	Hendriks 1990	Nee	62	Hendriks/Magnée-Nentjes 2008	Ja
30	Corver 2013	Ja	63	Verhelst 2011	Ja
31	Blom/Roessingh 2010	Ja	64	Kooij/Verbeek 2009	Ja
32	Vos 2009	Nee	65	-*	N.v.t.
33	van Dockum 1998a	Nee	66	-*	N.v.t.
	van de Glind 2008	Nee	67	Veldman/Blom 2010	Ja
	Vos 2009	Nee	68	Mooren 2006	Ja
34	Krist/de Voogd/Schoneveld 2001	Nee	69	Calkoen 1966b	Nee
	Schoneveld 2004	Nee		Hulst 1966	Nee
	Vos 2009	Nee		Hulst 1975	Nee
35	van Es <i>et al.</i> 1987	Nee		Theunissen/Hulst 1999	Nee
	van der Roest 1988	Nee			

*Twee nederzettingen (65 en 66) zijn niet meegenomen in bijlage V. Er bestaat namelijk grote twijfel over de datering van de gebouwen in deze nederzettingen. Daarnaast is door de gebrekkige documentatie onbekend hoeveel en welke gebouwen in aanmerking komen om in dit onderzoek meegenomen te worden.

Bijlage V. Tabellen afstudeeronderzoek

Zie CD-ROM (Bijlage V. Tabellen Afstudeeronderzoek.accdb).

Bijlage VI. Waardering objecten

Zie CD-ROM (Bijlage VI. Waardering objecten.accdb).

Bijlage VII. Methode van waardering

De objectenoverzichten van de 69 relevante nederzettingen zijn gewaardeerd aan de hand van het waarderingsmodel voor bouwoffers (paragraaf 6.3). Dit model is opgebouwd uit een drietal criteria. Het onderstaande overzicht geeft een beschrijving van de methode per criterium, die bij de waardering in dit onderzoek is toegepast.

Criterium 1: het is een bewuste depositie en geen onbewuste depositie

1. Gaat het om één of meerdere object(en) die compleet in de context terecht zijn gekomen?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Objecttype' en 'Opmerking' van de tabel 'Object' blijkt dat het één of meerdere compl(e)t(e) object(en) betrof op het moment dat het in de desbetreffende context terecht kwam, dan 'Ja' (let hierbij op objecten die beschreven staan zonder de toevoeging van trefwoorden als 'fragment', 'brok', 'afslag', 'halve', 'stuk' of 'gruis').

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Objecttype' en 'Opmerking' van de tabel 'Object' blijkt dat het niet één of meerdere compl(e)t(e) object(en) betrof op het moment dat het in de desbetreffende context terecht kwam, dan 'Nee' (let hierbij op trefwoorden als 'fragment', 'brok', 'afslag', 'halve', 'stuk' of 'gruis').

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Objecttype' en 'Opmerking' van de tabel 'Object' niet op te maken valt of het één of meerdere compl(e)t(e) object(en) betrof op het moment dat het in de desbetreffende context terecht kwam, dan 'Onb' (bijvoorbeeld: veld niet ingevuld of 'indet').

2. Gaat het om één of meerdere object(en) met een relatief groot gewicht (>10 gram)?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Gewicht (Gram)' van de tabel 'Object' blijkt dat de objecten uit de vondstcontext samen meer wegen dan 10 gram, dan 'Ja'.

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Gewicht (Gram)' van de tabel 'Object' blijkt dat de objecten uit de vondstcontext samen minder wegen dan 10 gram of gelijk aan 10 gram, dan 'Nee'.

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Gewicht (Gram)' van de tabel 'Object' niet op te maken valt of de objecten uit de vondstcontext samen meer, minder of gelijk wegen aan 10 gram dan 'Onb' (bijvoorbeeld: veld niet ingevuld).

3. Gaat het om object(en) in grote hoeveelheden (>2 stuks)?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Aantal' van de tabel 'Object' blijkt dat er meer dan 2 objecten aangetroffen zijn in de vondstcontext, dan 'Ja'.

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Aantal' van de tabel 'Object' blijkt dat er minder dan 2 of 2 objecten aangetroffen zijn in de vondstcontext, dan 'Nee'.

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Aantal' van de tabel 'Object' niet op te maken valt of de objecten uit de vondstcontext samen uit meer, minder of gelijk aan 2 stuks bestaan, dan 'Onb' (bijvoorbeeld: veld niet ingevuld).

4. Gaat het om één of meerdere object(en) die het resultaat zijn van natuurlijke organismen of processen?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Objecttype' en 'Opmerking' van de tabel 'Object' blijkt dat het één of meerdere object(en) betreft die waarschijnlijk het resultaat zijn van natuurlijke organismen of processen, dan 'Ja' (let hierbij op trefwoorden als 'natuurlijk' en 'onbewerkt').

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Objecttype' en 'Opmerking' van de tabel 'Object' blijkt dat het niet één of meerdere object(en) betreft die waarschijnlijk het resultaat zijn van natuurlijke organismen of processen, dan 'Nee' (bijvoorbeeld: trefwoorden als 'antropogeen' en 'bewerkt'). De materiaalcategorieën glas, keramiek en metaal zijn hierbij altijd antropogeen (en dus 'Nee'), in tegenstelling tot organisch materiaal en steen.

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Objecttype' en 'Opmerking' van de tabel 'Object' niet op te maken valt of het één of meerdere objecten betreft die het resultaat zijn van natuurlijke organismen of processen, dan 'Onb' (bijvoorbeeld: veld niet ingevuld).

Criterium 2: de bewuste depositie is geen nederzettingsafval

1. Gaat het om één of meerdere object(en) die compleet in de context terecht zijn gekomen?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Objecttype' van de tabel 'Object' blijkt dat het één of meerdere compl(e)t(e) object(en) betrof op het moment dat het in de desbetreffende context terechtkwam, dan 'Ja' (let hierbij op objecten die beschreven staan zonder de toevoeging van trefwoorden als 'fragment', 'brok', 'afslag', 'halve', 'stuk' of 'gruis').

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Objecttype' van de tabel 'Object' blijkt dat het niet één of meerdere compl(e)t(e) object(en) betrof op het moment dat het in de desbetreffende context terechtkwam, dan 'Nee' (let hierbij op trefwoorden als 'fragment', 'brok', 'afslag', 'halve', 'stuk' of 'gruis').

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Objecttype' van de tabel 'Object' niet op te maken valt of het één of meerdere compl(e)t(e) object(en) betrof op het moment dat het in de desbetreffende context terechtkwam, dan 'Onb' (bijvoorbeeld: veld niet ingevuld of 'indet').

2. Gaat het om één of meerdere objecten bestaande uit waardevolle materialen?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Mat (Hoofdcategorie)' en 'Mat (Subcategorie)' van de tabel 'Object' blijkt dat het één of meerdere object(en) betreft die bestaan uit relatief waardevolle materialen (bijvoorbeeld: schaarse materiaalcategorieën zoals edelmetalen, glas), dan 'Ja' (bijvoorbeeld: fragmenten van La Tène Armbanden).

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Mat (Hoofdcategorie)' en 'Mat (Subcategorie)' van de tabel 'Object' blijkt dat het niet één of meerdere object(en) betreft die bestaan uit relatief waardevolle materialen (bijvoorbeeld: schaarse materiaalcategorieën zoals edelmetalen, glas), dan 'Nee' (bijvoorbeeld: objecten bestaande uit veel voorkomende materiaalcategorieën).

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de informatie behorende tot de velden 'Mat (Hoofdcategorie)' en 'Mat (Subcategorie)' van de tabel 'Object' niet op te maken valt of het één of meerdere object(en) betreft die bestaan uit bestaan uit relatief waardevolle materialen (bijvoorbeeld: schaarse materiaalcategorieën zoals edelmetalen, glas), dan 'Onb' (bijvoorbeeld: velden niet ingevuld).

3. Gaat het om één of meerdere objecten met een opvallende positionering?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Opmerking' van de tabel 'Object' op te maken valt dat het één of meerdere object(en) betreft die een opvallende positionering kennen (bijvoorbeeld: gekruist, gerangschikt, ondersteboven of geordend), dan 'Ja' (let hierbij op trefwoorden als 'gekruist', 'gerangschikt', 'ondersteboven' en 'geordend').

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Opmerking' van de tabel 'Object' op te maken valt dat het één of meerdere object(en) betreft die niet een opvallende positionering kennen (bijvoorbeeld: gekruist, gerangschikt, ondersteboven of geordend), dan 'Nee'.

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Opmerking' van de tabel 'Object' niet op te maken valt of het één of meerdere object(en) betreft die een opvallende positionering kennen (bijvoorbeeld: gekruist, gerangschikt, ondersteboven of geordend), dan 'Onb' (bijvoorbeeld: velden niet ingevuld).

Criterium 3: de depositie is gedeponeerd gedurende de constructiefase van een gebouw

1. Gaat het om een depositie die is aangetroffen in een paalkuil?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Spooraard' van de tabel 'Spoor' of uit de coupefoto behorende tot hetzelfde spoor blijkt dat het om een paalkuil gaat, dan 'Ja'.

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Spooraard' van de tabel 'Spoor' of uit de coupefoto behorende tot hetzelfde spoor blijkt dat het niet om een paalkuil gaat, dan 'Nee'.

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de informatie behorende tot het veld 'Spooraard' van de tabel 'Spoor' of uit de coupefoto behorende tot hetzelfde spoor niet op te maken valt of het om een paalkuil gaat, dan 'Onb'.

2. Is de paal behorende bij de paalkuil aanwezig in de vorm van houtresten of een paalspoor?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de coupefoto of coupetekening, behorende bij het desbetreffende spoor, blijkt dat de paal aanwezig is in de vorm van houtresten of een paalspoor, dan 'Ja'.

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de coupefoto of coupetekening, behorende bij het desbetreffende spoor, blijkt dat de paal niet aanwezig is in de vorm van houtresten of een paalspoor, dan 'Nee'

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de coupefoto of coupetekening, behorende bij het desbetreffende spoor, niet op te maken valt of de paal aanwezig is in de vorm van houtresten of een paalspoor, dan 'Onb'

3. Gaat het bij de aangetroffen paal (houtresten of paalspoor) om een reparatie?

Antwoord optie 1. Ja: Indien uit de coupefoto of coupetekening, behorende bij het desbetreffende spoor, blijkt dat de paal een reparatie betreft, dan 'Ja'.

Antwoord optie 2. Nee: Indien uit de coupefoto of coupetekening, behorende bij het desbetreffende spoor, blijkt dat de paal geen reparatie betreft, dan 'Nee'.

Antwoord optie 3. Onb: Indien uit de coupefoto of coupetekening, behorende bij het desbetreffende spoor, niet op te maken valt of de paal een reparatie betreft, dan 'Onb'.

Bijlage VIII. Resultaat na waardering

Voorbeeld

DEPOSITIE	Vondst_ID: Vondstnummer	CONTEXT	Vindplaats_ID: Vindplaatsnummer
	Mat (Hoofd): Materiaal hoofdcategorie		Vindplaats: Vindplaats, toponiem
	Mat (Subcat): Materiaal subcategorie		Gebouw_ID: Gebouwnummer
	Objecttype: Soort object		Gebouwtype: Soort gebouw
	Aantal: Aantal objecten		Datering: Datering van het gebouw
	Gewicht: Gewicht van de depositie		Oriëntering: Oriëntering gebouw
	Datering: Datering van de depositie		Spoor_ID: Spoornummer
	Secundaire branding: Aanwezige sec. branding		Spooraard: Aard van het spoor
	Andere objecten: Andere objecten in dezelfde vondstcontext (spoor of gebouw)		Paaltype (evt.): Paaltype binnen gebouw (alleen van toepassing bij paalsporen en gebouwen met verschillende paaltypen (geen spiekers))
	Beschrijving: Korte beschrijving van de aangetroffen depositie		Vondstlocatie: Vondstlocatie ten opzichte van het gebouw
	Waardering: Waardering van de depositie (mogelijk of waarschijnlijk een bouwoffer)		
	Opmerkingen: Eventuele opmerkingen met betrekking tot de depositie		

Depositie 1

DEPOSITIE	Vondst_ID: 37	CONTEXT	Vindplaats_ID: 3
	Mat (Hoofd): KER		Vindplaats: Beek, Waterstraat
	Mat (Subcat): AW		Gebouw_ID: 12
	Objecttype: Handgemaakte pot		Gebouwtype: XXX
	Aantal: 1		Datering: IJZV
	Gewicht: Onbekend		Oriëntering: Geen duidelijke oriëntering
	Datering: IJZV		Spoor_ID: 85
	Secundaire branding: Onbekend		Spooraard: PK
	Andere objecten: Geen		Paaltype (evt.): Onbekend
	Beschrijving: Compleet potje met een hoogte van 2,9 centimeter, gevonden op de bodem van een paalkuil		Vondstlocatie: Onbekend
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer		
	Opmerkingen: Geen		

Depositie 2

DEPOSITIE	Vondst_ID: 58	CONTEXT	Vindplaats_ID: 6
	Mat (Hoofd): GLS		Vindplaats: Bruchem, Viaductweg
	Mat (Subcat): GLS		Gebouw_ID: 17
	Objecttype: Fragment La Tène armband		Gebouwtype: SP (mogelijk)
	Aantal: 1		Datering: IJZL (waars.) – IJZL
	Gewicht: 3,7 gram		Oriëntering: Geen duidelijke oriëntering
	Datering: IJZL		Spoor_ID: 126
	Secundaire branding: Onbekend		Spooraard: PK
	Andere objecten: Geen		Paaltype (evt.): Onbekend
	Beschrijving: Een fragment van een La Tène armband, gevonden in een paalkuil		Vondstlocatie: Onbekend
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer		
	Opmerkingen: Geen		

Depositie 3

DEPOSITIE	Vondst_ID: 78
	Mat (Hoofd): KER
	Mat (Subcat): AW
	Objecttype: Weefgewicht
	Aantal: 8
	Gewicht: 63 gram
	Datering: IJZ
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: 1 randfragment AW, 1 wandfragment AW
	Beschrijving: Het gaat mogelijk om een weefgewicht dat niet af is gemaakt (het begin van een doorboring is zichtbaar)
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 10
Vindplaats: Cuijk, Groot Heiligenberg
Gebouw_ID: 24
Gebouwtype: HS
Datering: IJZM – IJZL
Oriëntering: NNO – ZZW
Spoor_ID: 196
Spooraard: KL
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Noorden

Depositie 4

DEPOSITIE	Vondst_ID: 147
	Mat (Hoofd): KER
	Mat (Subcat): AW
	Objecttype: Spinklos
	Aantal: 1
	Gewicht: 9,4 gram
	Datering: IJZ
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: 25 gruis AW, 2 buikfragmenten AW, 24 wandfragmenten AW, 2 randfragmenten AW, 1 rand/halsfragment AW, 6 overige fragmenten AW, 1 onbekend SVU, 1 onbekend LYD, 6 onbekend SXX
	Beschrijving: Een complete spinklos
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 11
Vindplaats: Cuijk, Heeswijkse Kampen
Gebouw_ID: 35
Gebouwtype: BG
Datering: IJZM
Oriëntering: NO – ZW
Spoor_ID: 268
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Zuidwesten

Depositie 5

DEPOSITIE	Vondst_ID: 221
	Mat (Hoofd): OXX
	Mat (Subcat): OPX
	Objecttype: Zaden
	Aantal: 7
	Gewicht: 2,2 gram
	Datering: Onbekend
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: Geen
	Beschrijving: 7 zaden, waarover verder weinig bekend is
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 11
Vindplaats: Cuijk, Heeswijkse Kampen
Gebouw_ID: 61
Gebouwtype: HS
Datering: IJZ
Oriëntering: NO – ZW
Spoor_ID: 444
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Onbekend
Vondstlocatie: Noordoosten

Depositie 6

DEPOSITIE	Vondst_ID: 582
	Mat (Hoofd): KER
	Mat (Subcat): AW
	Objecttype: Evt. Spinklos
	Aantal: 1
	Gewicht: 5 gram
	Datering: Onbekend
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: Geen
	Beschrijving: Een fragment van een kraalvormig object
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 16
Vindplaats: Duiven, De Eng/Graafstaete
Gebouw_ID: 121
Gebouwtype: SP
Datering: IJZ (waars.) – ROM (waars.)
Oriëntering: NNO – ZZW
Spoor_ID: 832
Spooraard: KL/PK
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Zuiden

Depositie 7a (zelfde vondstcontext als 7b)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 653
	Mat (Hoofd): SXX
	Mat (Subcat): SXX
	Objecttype: Natuursteen
	Aantal: 2
	Gewicht: 146,7 gram
	Datering: Onbekend
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: 75 wandfragmenten AW, 11 bodemfragmenten AW, 2 buikfragmenten AW, 2 randfragmenten AW, 1 hals/schouderfragment AW, 2 hals/schouder/buikfragmenten AW, 1 rand/hals/schouderfragment AW, 1 indet. AW, 1 oor AW, 1 (14) varkensies
	Beschrijving: Uit de publicatie blijkt dat het gaat om één natuurlijk stuk grind en één bewerkte steen
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 21
Vindplaats: Elst, Westeraam/Parklaan
Gebouw_ID: 162
Gebouwtype: HS
Datering: IJZV
Oriëntering: O – W
Spoor_ID: 1041
Spooraard: KL
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Noordoosten

Depositie 7b (zelfde vondstcontext als 7a)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 654
	Mat (Hoofd): OXX
	Mat (Subcat): OXB
	Objecttype: Varkensies
	Aantal: 1 (14)
	Gewicht: 0,9 gram
	Datering: Onbekend
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: Idem aan depositie 7a
	Beschrijving: Uit de publicatie blijkt dat het gaat om zeer gefragmenteerde delen (14 fragmenten) die samen 1 varkensies vormen
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 21
Vindplaats: Elst, Westeraam/Parklaan
Gebouw_ID: 162
Gebouwtype: HS
Datering: IJZV
Oriëntering: O – W
Spoor_ID: 1041
Spooraard: KL
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Noordoosten

Depositie 8

DEPOSITIE	Vondst_ID: 670	CONTEXT	Vindplaats_ID: 21
	Mat (Hoofd): SXX		Vindplaats: Elst, Westeraam/Parklaan
	Mat (Subcat): SXX		Gebouw_ID: 162
	Objecttype: Natuursteen		Gebouwtype: HS
	Aantal: 1		Datering: IJZV
	Gewicht: 27,7 gram		Oriëntering: O – W
	Datering: Onbekend		Spoor_ID: 1068
	Secundaire branding: Onbekend		Spooraard: PK
	Andere objecten: 11 wandfragmenten AW, 1 schouderfragment AW		Paaltype (evt.): Wandpaal
	Beschrijving: Uit de publicatie blijkt dat het gaat om een fragment van slijpgereedschap		Vondstlocatie: Westen
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer		
	Opmerkingen: Geen		

Depositie 9

DEPOSITIE	Vondst_ID: 754	CONTEXT	Vindplaats_ID: 22
	Mat (Hoofd): KER		Vindplaats: Engelen, Hoogveld
	Mat (Subcat): AW		Gebouw_ID: 166
	Objecttype: Complete spinklos		Gebouwtype: SP
	Aantal: 1		Datering: IJZV
	Gewicht: Onbekend		Oriëntering: Geen duidelijke oriëntering
	Datering: IJZV		Spoor_ID: 1136
	Secundaire branding: Onbekend		Spooraard: PK/PG/PGK
	Andere objecten: Geen		Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: Een complete spinklos die gedateerd kan worden uit de Vroege-IJzertijd		Vondstlocatie: Onbekend
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer		
	Opmerkingen: Geen		

Depositie 10

DEPOSITIE	Vondst_ID: 832	CONTEXT	Vindplaats_ID: 25
	Mat (Hoofd): SXX		Vindplaats: Ewijk, Keizershoeve II
	Mat (Subcat): SGR		Gebouw_ID: 185
	Objecttype: Maalsteen?		Gebouwtype: HS (waars.)
	Aantal: 2		Datering: BRONSL/IJZV – IJZV/ROM
	Gewicht: 93,3 gram		Oriëntering: NW – ZO
	Datering: Onbekend		Spoor_ID: 1266
	Secundaire branding: Onbekend		Spooraard: PK
	Andere objecten: Geen		Paaltype (evt.): Wandpaal
	Beschrijving: Uit de publicatie blijkt dat het gaat om twee fragmenten (brokjes) van een maalsteen		Vondstlocatie: Noordnoordwesten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer		
	Opmerkingen: Wordt niet meegenomen in het onderzoek omdat het bij nader inzien niet gaat om een complete maalsteen maar om fragmenten		

Depositie 11a (zelfde vondstcontext als 11b en 11c)

Vondst_ID: 855
Mat (Hoofd): KER
Mat (Subcat): AW
Objecttype: Weefgewicht
Aantal: 1
Gewicht: 14 gram
Datering: IJZM – ROM
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: 1 wandfragment AW, 3 gruis AW, 1 weefgewicht, 1 fragment La Tène armband
Beschrijving: In de vondstenlijst staat het object beschreven als 'Weefgewicht', wat een compleet object suggereert. Door het gewicht van het object lijkt het echter om een fragment te gaan
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 25
Vindplaats: Ewijk, Keizershoeve II
Gebouw_ID: 188
Gebouwtype: HS (waars.)
Datering: IJZM/ROMV – ROM/ROMV
Oriëntering: NNO – ZZW
Spoor_ID: 1359
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Hoekpaal
Vondstlocatie: Noordnoordoosten

Depositie 11b (zelfde vondstcontext als 11a en 11c)

Vondst_ID: 868
Mat (Hoofd): KER
Mat (Subcat): AW
Objecttype: Weefgewicht
Aantal: 1
Gewicht: 212 gram
Datering: IJZM – ROM
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: 1 wandfragment AW, 3 gruis AW, 1 weefgewicht, 1 fragment La Tène armband
Beschrijving: Het lijkt te gaan om een compleet driehoekig weefgewicht inclusief doorboringen
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 25
Vindplaats: Ewijk, Keizershoeve II
Gebouw_ID: 188
Gebouwtype: HS (waars.)
Datering: IJZM/ROMV – ROM/ROMV
Oriëntering: NNO – ZZW
Spoor_ID: 1359
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Hoekpaal
Vondstlocatie: Noordnoordoosten

Depositie 11c (zelfde vondstcontext als 11a en 11b)

Vondst_ID: 856
Mat (Hoofd): GLS
Mat (Subcat): GLS
Objecttype: Armband
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: IJZL
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: 1 wandfragment AW, 3 gruis AW, 2 weefgewichten
Beschrijving: Een fragment van een La Tène armband, gevonden in een paalkuil, die gedateerd kan worden uit de 2 ^e eeuw v.C.
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 25
Vindplaats: Ewijk, Keizershoeve II
Gebouw_ID: 188
Gebouwtype: HS (waars.)
Datering: IJZM/ROMV – ROM/ROMV
Oriëntering: NNO – ZZW
Spoor_ID: 1359
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Hoekpaal
Vondstlocatie: Noordnoordoosten

Depositie 12

Vondst_ID: 836
Mat (Hoofd): KER
Mat (Subcat): AW
Objecttype: Driededige pot
Aantal: 60
Gewicht: 2400 gram
Datering: IJZ
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Geen
Beschrijving: Volgens de vondstenlijst gaat het om een driededige pot. Het is onbekend in hoeverre de pot (na refitting) compleet is. Opmerkelijk is dat het object in een aardewerkconcentratie gevonden is (en dus buiten een grondspoor)
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 25
Vindplaats: Ewijk, Keizershoeve II
Gebouw_ID: 198
Gebouwtype: SP
Datering: IJZ
Oriëntering: NO – ZW
Spoor_ID: 1450
Spooraard: AWC
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Zuidoosten

Depositie 13

Vondst_ID: 988
Mat (Hoofd): KER
Mat (Subcat): AW
Objecttype: Complete pot
Aantal: 113
Gewicht: 537 gram
Datering: ROMV
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Geen
Beschrijving: Een compleet handgemaakt potje bevond zich op de bodem van een paalkuil. Uit de publicatie blijkt dat het in de Vroeg-Romeinse tijd geplaatst moet zijn
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Wordt niet meegenomen in het onderzoek omdat de pot bij nader inzien uit de Vroeg-Romeinse tijd dateert

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 28
Vindplaats: Geldermalsen, Vindplaats 52
Gebouw_ID: 347
Gebouwtype: HS
Datering: IJZL – ROML
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: 1561
Spooraard: PGK
Paaltype (evt.): Middenstaander
Vondstlocatie: Westnoordwesten

Depositie 14

Vondst_ID: 3069
Mat (Hoofd): SXX
Mat (Subcat): SZA
Objecttype: Complete wetsteen/slijpsteen
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: IJZ – ROM
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: 9 of 11 onbekende delen AW
Beschrijving: Een platte, afgeronde slijpsteen van kwartsiet
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 30
Vindplaats: Goilberdingen, Prijsseweg
Gebouw_ID: 359
Gebouwtype: HS
Datering: IJZL (waars.)
Oriëntering: O – W
Spoor_ID: 1617
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Wandpaal
Vondstlocatie: Noordwesten

Depositie 15

DEPOSITIE	Vondst_ID: 1081	Vindplaats_ID: 30
	Mat (Hoofd): KER	Vindplaats: Goilberdingen, Prijsseweg
	Mat (Subcat): AW	Gebouw_ID: 360
	Objecttype: Spinklos	Gebouwtype: HS
	Aantal: 1	Datering: IJZL (waars.) – ROML
	Gewicht: Onbekend	Oriëntering: N – Z
	Datering: IJZ – ROM	Spoor_ID: 1656
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: KL
	Andere objecten: 195 fragmenten AW, 30 onbekend ODB	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: Een complete, reducerend gebakken spinklos	Vondstlocatie: Noordwesten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

Depositie 16

DEPOSITIE	Vondst_ID: 1065	Vindplaats_ID: 30
	Mat (Hoofd): KER	Vindplaats: Goilberdingen, Prijsseweg
	Mat (Subcat): AW	Gebouw_ID: 361
	Objecttype: Spinklos	Gebouwtype: SP/BG
	Aantal: 1	Datering: IJZL (waars.) – ROML
	Gewicht: Onbekend	Oriëntering: N – Z
	Datering: IJZ – ROM	Spoor_ID: 1688
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: KL
	Andere objecten: >30 (35) fragmenten AW, 2 OPH	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: Een oxiderend gebakken complete spinklos	Vondstlocatie: Noorden
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

Depositie 17a (zelfde vondstcontext als 17b, 17c, 17d, 17e, 17f, 17g)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2049	Vindplaats_ID: 48
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Meteren, Lage Blok
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 520
	Objecttype: Spijker	Gebouwtype: SP
	Aantal: 1	Datering: IJZM
	Gewicht: 11,9 gram	Oriëntering: NNO – ZZW
	Datering: IJZM	Spoor_ID: 2484
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PG
	Andere objecten: 5 fragmenten AW, 16 onbekend SXX, 30 fragmenten plaatmateriaal MXX, 4 spijkers MXX, 2 gebogen pennen MXX, 1 onbekend OXB	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: 1 spijker met een gewicht van 11,9 gram, die mogelijk onderdeel uitmaakt van een werktuig	Vondstlocatie: Oosten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

Depositie 17b (zelfde vondstcontext als 17a, 17c, 17d, 17e, 17f, 17g)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2048	Vindplaats_ID: 48
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Meteren, Lage Blok
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 520
	Objecttype: Gebogen pen	Gebouwtype: SP
	Aantal: 1	Datering: IJZM
	Gewicht: 9,7 gram	Oriëntering: NNO – ZZW
	Datering: IJZM	Spoor_ID: 2484
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PG
	Andere objecten: 5 fragmenten AW, 16 onbekend SXX, 30 fragmenten plaatmateriaal MXX, 5 spijkers MXX, 1 gebogen pen MXX, 1 onbekend OXB	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: 1 gebogen pen met een gewicht van 9,7 gram, die mogelijk onderdeel uitmaakt van een werktuig	Vondstlocatie: Oosten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

CONTEXT

Depositie 17c (zelfde vondstcontext als 17a, 17b, 17d, 17e, 17f, 17g)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2046	Vindplaats_ID: 48
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Meteren, Lage Blok
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 520
	Objecttype: Spijker	Gebouwtype: SP
	Aantal: 1	Datering: IJZM
	Gewicht: 18,9 gram	Oriëntering: NNO – ZZW
	Datering: IJZM	Spoor_ID: 2484
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PG
	Andere objecten: 5 fragmenten AW, 16 onbekend SXX, 30 fragmenten plaatmateriaal MXX, 4 spijkers MXX, 2 gebogen pennen MXX, 1 onbekend OXB	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: 1 spijker met een gewicht van 18,9 gram, die mogelijk onderdeel uitmaakt van een werktuig	Vondstlocatie: Oosten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

CONTEXT

Depositie 17d (zelfde vondstcontext als 17a, 17b, 17c, 17e, 17f, 17g)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2045	Vindplaats_ID: 48
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Meteren, Lage Blok
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 520
	Objecttype: Spijker	Gebouwtype: SP
	Aantal: 1	Datering: IJZM
	Gewicht: 2,5 gram	Oriëntering: NNO – ZZW
	Datering: IJZM	Spoor_ID: 2484
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PG
	Andere objecten: 5 fragmenten AW, 16 onbekend SXX, 30 fragmenten plaatmateriaal MXX, 4 spijkers MXX, 2 gebogen pennen MXX, 1 onbekend OXB	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: 1 spijker met een gewicht van 2,5 gram, die mogelijk onderdeel uitmaakt van een werktuig	Vondstlocatie: Oosten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

CONTEXT

Depositie 17e (zelfde vondstcontext als 17a, 17b, 17c, 17d, 17f, 17g)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2044	Vindplaats_ID: 48
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Meteren, Lage Blok
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 520
	Objecttype: Gebogen pen	Gebouwtype: SP
	Aantal: 1	Datering: IJZM
	Gewicht: 56 gram	Oriëntering: NNO – ZZW
	Datering: IJZM	Spoor_ID: 2484
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PG
	Andere objecten: 5 fragmenten AW, 16 onbekend SXX, 30 fragmenten plaatmateriaal MXX, 5 spijkers MXX, 1 gebogen pen MXX, 1 onbekend OXB	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: 1 gebogen pen met een gewicht van 56 gram, die mogelijk onderdeel uitmaakt van een werktuig	Vondstlocatie: Oosten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

CONTEXT

Depositie 17f (zelfde vondstcontext als 17a, 17b, 17c, 17d, 17e, 17g)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2043	Vindplaats_ID: 48
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Meteren, Lage Blok
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 520
	Objecttype: Spijker	Gebouwtype: SP
	Aantal: 1	Datering: IJZM
	Gewicht: 4,4 gram	Oriëntering: NNO – ZZW
	Datering: IJZM	Spoor_ID: 2484
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PG
	Andere objecten: 5 fragmenten AW, 16 onbekend SXX, 30 fragmenten plaatmateriaal MXX, 4 spijkers MXX, 2 gebogen pennen MXX, 1 onbekend OXB	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: 1 spijker met een gewicht van 4,4 gram, die mogelijk onderdeel uitmaakt van een werktuig	Vondstlocatie: Oosten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

CONTEXT

Depositie 17g (zelfde vondstcontext als 17a, 17b, 17c, 17d, 17e, 17f)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2050	Vindplaats_ID: 48
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Meteren, Lage Blok
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 520
	Objecttype: Spijker	Gebouwtype: SP
	Aantal: 1	Datering: IJZM
	Gewicht: 17,1 gram	Oriëntering: NNO – ZZW
	Datering: IJZM	Spoor_ID: 2484
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PG
	Andere objecten: 5 fragmenten AW, 16 onbekend SXX, 30 fragmenten plaatmateriaal MXX, 4 spijkers MXX, 2 gebogen pennen MXX, 1 onbekend OXB	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: 1 spijker met een gewicht van 17,1 gram, die mogelijk onderdeel uitmaakt van een werktuig	Vondstlocatie: Oosten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

CONTEXT

Depositie 18

DEPOSITIE	Vondst_ID: 1962
	Mat (Hoofd): KER
	Mat (Subcat): AW
	Objecttype: Complete pot
	Aantal: 40
	Gewicht: 500 gram
	Datering: IJZM
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: 8 fragmenten AW, 2 onbekend SXX
	Beschrijving: Een pot die zeer waarschijnlijk compleet gedeponeerd is, maar weliswaar gefragmenteerd werd aangetroffen. De pot is opvallend genoeg ondersteboven gedeponeerd
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 48
Vindplaats: Meteren, Lage Blok
Gebouw_ID: 522
Gebouwtype: SP
Datering: IJZM
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: 2505
Spooraard: PG
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Noordnoordwesten

Depositie 19

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2343
	Mat (Hoofd): KER
	Mat (Subcat): AW
	Objecttype: Complete kraal
	Aantal: 1
	Gewicht: 4 gram
	Datering: IJZV
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: Geen
	Beschrijving: Uit de kern van een paalkuil komt een conisch, scheef doorboorde kraal
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 53
Vindplaats: Oosterhout, Gr. Oosterhout
Gebouw_ID: 554
Gebouwtype: HS
Datering: IJZV
Oriëntering: NNW – ZZO
Spoor_ID: 2730
Spooraard: PGK
Paaltype (evt.): Wandpaal
Vondstlocatie: Oostzuidoosten

Depositie 20

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2332
	Mat (Hoofd): KER
	Mat (Subcat): AW
	Objecttype: Spinklossen
	Aantal: 2
	Gewicht: Onbekend
	Datering: IJZV
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: 3 onbekend AW, 42 gram VKL
	Beschrijving: Twee tamelijk gelijkvormige complete spinstenen met recente scheurtjes
CONTEXT	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

Vindplaats_ID: 53
Vindplaats: Oosterhout, Gr. Oosterhout
Gebouw_ID: 555
Gebouwtype: HS
Datering: IJZV
Oriëntering: NNW – ZZO
Spoor_ID: 2764
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Ingangspaal
Vondstlocatie: Noordoosten

Depositie 21

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2487	CONTEXT	Vindplaats_ID: 57
	Mat (Hoofd): KER		Vindplaats: Rosmalen, N. Maasvallei
	Mat (Subcat): AW		Gebouw_ID: 587
	Objecttype: Spinsteen		Gebouwtype: HS
	Aantal: 1		Datering: IJZM
	Gewicht: Onbekend		Oriëntering: WNW – OZO
	Datering: IJZM		Spoor_ID: 3122
	Secundaire branding: Onbekend		Spooraard: PK
	Andere objecten: 25 wandfragmenten AW, 4 randfragmenten AW, 2 bodemfragmenten AW, 1 gruis AW, 1 stuk grind/kiezel, 1 onbekend OXB		Paaltype (evt.): Middenstaander
	Beschrijving: Een vrijwel complete spinsteen		Vondstlocatie: Noordnoordwesten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer		
	Opmerkingen: Geen		

Depositie 22a (zelfde vondstcontext als 22b)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2523	CONTEXT	Vindplaats_ID: 57
	Mat (Hoofd): KER		Vindplaats: Rosmalen, N. Maasvallei
	Mat (Subcat): AW		Gebouw_ID: 587
	Objecttype: Spinsteen		Gebouwtype: HS
	Aantal: 1		Datering: IJZM
	Gewicht: Onbekend		Oriëntering: WNW – OZO
	Datering: IJZV – IJZM		Spoor_ID: 3123
	Secundaire branding: Onbekend		Spooraard: PK
	Andere objecten: 1 randfragment AW, 1 mogelijk gefragmenteerd weefgewicht		Paaltype (evt.): Middenstaander
	Beschrijving: Complete spinklos, gevonden in de middenstaander van een woon(stal)huis		Vondstlocatie: Westzuidwesten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer		
	Opmerkingen: Geen		

Depositie 22b (zelfde vondstcontext als 22a)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 2431, 2485	CONTEXT	Vindplaats_ID: 57
	Mat (Hoofd): SXX		Vindplaats: Rosmalen, N. Maasvallei
	Mat (Subcat): STE		Gebouw_ID: 587
	Objecttype: Weefgewicht		Gebouwtype: HS
	Aantal: 15		Datering: IJZM
	Gewicht: Onbekend		Oriëntering: WNW – OZO
	Datering: IJZ		Spoor_ID: 3123
	Secundaire branding: Ja		Spooraard: PK
	Andere objecten: 79 wandfragmenten AW, 7 randfragmenten AW, 3 bodemfragmenten AW, 1 stuk gruis AW, 5 brokken AW, 1 indet AW, 2 complete spinstenen, 1 onbekend OXB, 1 stuk grind/kiezel, 5 fragmenten verbrande SZA		Paaltype (evt.): Middenstaander
	Beschrijving: 10 fragmenten weefgewicht van basaltlava (passend tot één complete)		Vondstlocatie: Westzuidwesten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer		
	Opmerkingen: Geen		

Depositie 23a (zelfde vondstcontext als 23b)

Vondst_ID: 2590
Mat (Hoofd): KER
Mat (Subcat): AW
Objecttype: Complete spijsteen
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: IJZL – ROMV
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: 14 onbekend AW, 5 onbekend OXB, 1 complete pot AW, 2 residu onbekend
Beschrijving: Een complete spijsteen, gevonden in de ingangsgreppel van huis 8
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 58
Vindplaats: Tiel, Passewaaij
Gebouw_ID: 591
Gebouwtype: HS
Datering: IJZL (mogelijk) – ROMV
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: 3227
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Noordwesten

Depositie 23b (zelfde vondstcontext als 23a)

Vondst_ID: 2595
Mat (Hoofd): KER
Mat (Subcat): AW
Objecttype: Complete pot
Aantal: 1
Gewicht: 1185 gram
Datering: IJZL – ROMV
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: 14 onbekend AW, 5 onbekend OXB, 1 complete spijsteen, 2 residu onbekend
Beschrijving: Complete handgemaakte pot met streepbandversiering
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Het zou gezien de vondstcontext (bij de ingang) eventueel kunnen gaan om een ongedierteval

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 58
Vindplaats: Tiel, Passewaaij
Gebouw_ID: 591
Gebouwtype: HS
Datering: IJZL (mogelijk) – ROMV
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: 3227
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Noordwesten

Depositie 24

Vondst_ID: 2861
Mat (Hoofd): MXX
Mat (Subcat): MXX
Objecttype: Nagel
Aantal: 1
Gewicht: 3 gram
Datering: Onbekend
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: 1127 onbekend AW, 557 onbekend OXB, 6 onbekend SXX, 14 houtskooldelen, 20 VKL, 1 onbekend OPH, 2 onbekend MXX, 1 sintel MXX, 1 onbekend ODS, 27 crematieresten onbekend, 4 residu, 2 fragmenten spijsteen
Beschrijving: Een enkele nagel van 3 gram, waarvan de compleetheid onbekend is
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Gezien de overige vondsten is het veel waarschijnlijker slechts nederzettingsafval

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 58
Vindplaats: Tiel, Passewaaij
Gebouw_ID: 591
Gebouwtype: HS
Datering: IJZL (mogelijk) – ROMV
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: 3285
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Zuidoosten

Depositie 25

Vondst_ID: 2948
Mat (Hoofd): KER
Mat (Subcat): VKL
Objecttype: Weefgewicht
Aantal: 1
Gewicht: 518 gram
Datering: Onbekend
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Geen
Beschrijving: Een compleet weefgewicht

DEPOSITIE

Waardering: Mogelijk een bouwoffer

Opmerkingen: Wordt niet meegenomen in het onderzoek omdat de vondstcontext bij nader inzien geen deel uitmaakt van het bijbehorende gebouw

CONTEXT

Vindplaats_ID: 58
Vindplaats: Tiel, Passewaaij
Gebouw_ID: 593
Gebouwtype: HS
Datering: IJZL – ROMV
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: 3395
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Zuidwesten

Depositie 26

Vondst_ID: 2960
Mat (Hoofd): MXX
Mat (Subcat): MXX
Objecttype: Draadfibulae
Aantal: 1
Gewicht: 3 gram
Datering: 120 – 200 n.C.
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: 10 onbekend AW, 3 onbekend OXB
Beschrijving: Draadfibulae met bandvormige beugel

DEPOSITIE

Waardering: Mogelijk een bouwoffer

Opmerkingen: Wordt niet meegenomen in het onderzoek omdat de vondstcontext bij nader inzien geen deel uitmaakt van het bijbehorende gebouw

CONTEXT

Vindplaats_ID: 58
Vindplaats: Tiel, Passewaaij
Gebouw_ID: 593
Gebouwtype: HS
Datering: IJZL – ROMV
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: 3409
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing

Vondstlocatie: Noordwesten

Depositie 27a (zelfde vondstcontext als 27b)

Vondst_ID: 2628
Mat (Hoofd): MXX
Mat (Subcat): MXX
Objecttype: AVAVCIA-munt
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: 8 v.C. – 37 n.C.
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Onbekende hoeveelheid AW, onbekende hoeveelheid OXB, 1 kapfibula
Beschrijving: Een complete AVAVCIA-munt, gevonden in een greppelpartij

DEPOSITIE

Waardering: Mogelijk een bouwoffer

Opmerkingen: Wordt niet meegenomen in het onderzoek omdat de depositie bij nader inzien niet uit de IJzertijd dateert

CONTEXT

Vindplaats_ID: 58
Vindplaats: Tiel, Passewaaij
Gebouw_ID: 594
Gebouwtype: BG
Datering: IJZL – ROMV
Oriëntering: O – W
Spoor_ID: 3413
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing

Vondstlocatie: Onbekend

Depositie 27b (zelfde vondstcontext als 27a)

DEPOSITIE

Vondst_ID: 2640
Mat (Hoofd): MXX
Mat (Subcat): MXX
Objecttype: Kapfibula
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: 30 v.C. – 40 n.C.
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Onbekende hoeveelheid AW, onbekende hoeveelheid OXB, 1 AVAVCIA-munt
Beschrijving: Een complete kapfibulae
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

CONTEXT

Vindplaats_ID: 58
Vindplaats: Tiel, Passewaaij
Gebouw_ID: 594
Gebouwtype: BG
Datering: IJZL – ROMV
Oriëntering: O – W
Spoor_ID: 3413
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Onbekend

Depositie 28

DEPOSITIE

Vondst_ID: 1657
Mat (Hoofd): SXX
Mat (Subcat): SZA
Objecttype: Wetsteen/slijpsteen
Aantal: 1
Gewicht: 129 gram
Datering: IJZV
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Geen
Beschrijving: Een slijpsteen, gemaakt van zandsteen
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

CONTEXT

Vindplaats_ID: 43
Vindplaats: Lent, Laauwik
Gebouw_ID: 478
Gebouwtype: SP
Datering: BRONSL – IJZV
Oriëntering: N – Z
Spoor_ID: 3803
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Zuidoosten

Depositie 29

DEPOSITIE

Vondst_ID: 2690
Mat (Hoofd): MXX
Mat (Subcat): MXX
Objecttype: Fibula
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: 15 v.C. – 50 n.C.
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Onbekende hoeveelheid AW, onbekende hoeveelheid SXX, onbekende hoeveelheid OXB
Beschrijving: Een complete rond gebogen draadfibulae
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

CONTEXT

Vindplaats_ID: 58
Vindplaats: Tiel, Passewaaij
Gebouw_ID: 610
Gebouwtype: SP
Datering: IJZL – ROMV
Oriëntering: Geen duidelijke oriëntering
Spoor_ID: 3991
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Zuiden

Depositie 30a (zelfde vondstcontext als 30b)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 3003
	Mat (Hoofd): KER
	Mat (Subcat): AW
	Objecttype: Complete pot
	Aantal: 1
	Gewicht: Onbekend
	Datering: IJZL – ROMV
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: 8 wandfragmenten AW, 2 randfragmenten AW, 7 OXB onbekend, 1 VKL, 1 sieraad/ijzeren ring
	Beschrijving: Een complete handgevormde aardewerken pot
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

CONTEXT

Vindplaats_ID: 68
Vindplaats: Zetten, Den Hartog
Gebouw_ID: 639
Gebouwtype: HS (waars.)
Datering: IJZL – ROMV (mogelijk)
Oriëntering: NNW – ZZO
Spoor_ID: 4186
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Onbekend

Depositie 30b (zelfde vondstcontext als 30a)

DEPOSITIE	Vondst_ID: 3002
	Mat (Hoofd): MXX
	Mat (Subcat): MFE
	Objecttype: Sieraad (ijzeren ring)
	Aantal: 1
	Gewicht: Onbekend
	Datering: IJZL – ROM
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: 8 wandfragmenten AW, 2 randfragmenten AW, 7 onbekend OXB, 1 VKL, 1 complete pot
	Beschrijving: Een ijzeren ring met een diameter van 3,9 centimeter
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

CONTEXT

Vindplaats_ID: 68
Vindplaats: Zetten, Den Hartog
Gebouw_ID: 639
Gebouwtype: HS (waars.)
Datering: IJZL – ROMV (mogelijk)
Oriëntering: NNW – ZZO
Spoor_ID: 4186
Spooraard: GR
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Onbekend

Depositie 31

DEPOSITIE	Vondst_ID: 3020
	Mat (Hoofd): SXX
	Mat (Subcat): SZA
	Objecttype: Klopsteen
	Aantal: 1
	Gewicht: 193 gram
	Datering: IJZ
	Secundaire branding: Onbekend
	Andere objecten: Onbekend
	Beschrijving: Een complete klopsteen met gebruikssporen uit beigegrijze zandsteen
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer
	Opmerkingen: Geen

CONTEXT

Vindplaats_ID: 11
Vindplaats: Cuijk, Heeswijkse Kampen
Gebouw_ID: 59
Gebouwtype: HS
Datering: IJZ
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: Onbekend
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Wandpaal
Vondstlocatie: Zuidoosten

Depositie 32

DEPOSITIE	Vondst_ID: 3026	Vindplaats_ID: 26
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Geldermalsen, Hondsgemet
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 217
	Objecttype: AVAVCIA-munt	Gebouwtype: HS
	Aantal: 1	Datering: IJZL
	Gewicht: Onbekend	Oriëntering: WZW – ONO
	Datering: IJZL – ROMV	Spoor_ID: Onbekend
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: HGR
	Andere objecten: Onbekend	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: Een AVAVCIA-munt (waarschijnlijk van Keltische makelaardij)	Vondstlocatie: Zuidwesten
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

Depositie 33

DEPOSITIE	Vondst_ID: 3027	Vindplaats_ID: 26
	Mat (Hoofd): KER	Vindplaats: Geldermalsen, Hondsgemet
	Mat (Subcat): AW	Gebouw_ID: 323
	Objecttype: Weefgewichten	Gebouwtype: SP
	Aantal: 4	Datering: IJZL
	Gewicht: Onbekend	Oriëntering: NNO – ZZW
	Datering: IJZL	Spoor_ID: Onbekend
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PK
	Andere objecten: Onbekend	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: Vier complete weefgewichten die in de Late-IJzertijd geproduceerd zijn	Vondstlocatie: Onbekend
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

Depositie 34

DEPOSITIE	Vondst_ID: 3036	Vindplaats_ID: 26
	Mat (Hoofd): MXX	Vindplaats: Geldermalsen, Hondsgemet
	Mat (Subcat): MXX	Gebouw_ID: 232
	Objecttype: Draadfibula	Gebouwtype: SP
	Aantal: 1	Datering: IJZL
	Gewicht: Onbekend	Oriëntering: O – W
	Datering: 75 v.C. – 25 v.C.	Spoor_ID: Onbekend
	Secundaire branding: Onbekend	Spooraard: PK
	Andere objecten: In ieder geval handgevormde aardewerkfragmenten	Paaltype (evt.): Niet van toepassing
	Beschrijving: Een draadfibula met een in doorsnede ronde beugel en open naaldhouder	Vondstlocatie: Onbekend
	Waardering: Mogelijk een bouwoffer	
	Opmerkingen: Geen	

Depositie 35

Vondst_ID: 3047
Mat (Hoofd): GLS
Mat (Subcat): GLS
Objecttype: Fragment La Tène armband
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: IJZL
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Onbekend
Beschrijving: Een fragment van een La Tène armband (ongeveer 2/5 ^e deel) van het type Haevernick 7d. Het fragment is sec. verbogen
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 26
Vindplaats: Geldermalsen, Hondsgemet
Gebouw_ID: 257
Gebouwtype: SP
Datering: IJZL
Oriëntering: NW – ZO
Spoor_ID: Onbekend
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Onbekend

Depositie 36

Vondst_ID: 3054
Mat (Hoofd): GLS
Mat (Subcat): GLS
Objecttype: Fragment La Tène armband
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: IJZL
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Onbekend
Beschrijving: Een fragment van een La Tène armband (ongeveer 1/6 ^e deel) van het type Haevernick 3a
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 26
Vindplaats: Geldermalsen, Hondsgemet
Gebouw_ID: 270
Gebouwtype: SP
Datering: IJZL
Oriëntering: NW – ZO
Spoor_ID: Onbekend
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Niet van toepassing
Vondstlocatie: Onbekend

Depositie 37

Vondst_ID: 3068
Mat (Hoofd): KER
Mat (Subcat): AW
Objecttype: Spinklos
Aantal: 1
Gewicht: Onbekend
Datering: Onbekend
Secundaire branding: Onbekend
Andere objecten: Onbekend
Beschrijving: Een vrijwel complete, versierde spinklos, die zich bevond op de bodem van de oostelijke, centrale middenstijlkuil, naast de paalkern
Waardering: Mogelijk een bouwoffer
Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

CONTEXT

Vindplaats_ID: 28
Vindplaats: Geldermalsen, vindplaats 52
Gebouw_ID: 346
Gebouwtype: HS
Datering: IJZL – ROML
Oriëntering: WNW – OZO
Spoor_ID: Onbekend
Spooraard: PK
Paaltype (evt.): Middenstaander
Vondstlocatie: Westnoordwesten

Depositie 38

Vondst_ID: 3081

Mat (Hoofd): SXX

Mat (Subcat): SXX

Objecttype: Keien

Aantal: Onbekend

Gewicht: Onbekend

Datering: Onbekend

Secundaire branding: Onbekend

Andere objecten: Onbekende hoeveelheid fragmenten AW, verkoolde resten OPH

Beschrijving: Een laag keien, waarop een laag met aardewerkfragmenten gepositioneerd is. Onder de keienlaag bevindt zich verkoold hout. Het gaat met zekerheid om een brandhaard

Waardering: Mogelijk een bouwoffer

Opmerkingen: Wordt niet meegenomen in het onderzoek omdat het bij nader inzien gaat om de resten van een haardplaats (en dus geen rituele depositie)

DEPOSITIE

Vindplaats_ID: 69

Vindplaats: Zijderveld, Z. Stroomrug

Gebouw_ID: 641

Gebouwtype: HS

Datering: IJZ

Oriëntering: WZW – ONO

Spoor_ID: Onbekend

Spooraard: HRD

Paaltype (evt.): Niet van toepassing

Vondstlocatie: Oostnoordoosten

CONTEXT

Depositie 39

Vondst_ID: 3071

Mat (Hoofd): KER

Mat (Subcat): AW

Objecttype: Pot (afgetopt)

Aantal: 1

Gewicht: Onbekend

Datering: BRONSL – IJZV

Secundaire branding: Ja

Andere objecten: Onbekend

Beschrijving: Een waarschijnlijk compleet gedeponeerde pot, bestaande uit 31 fragmenten, waarvan de bovenkant is afgetopt

Waardering: Mogelijk een bouwoffer

Opmerkingen: Geen

DEPOSITIE

Vindplaats_ID: 38

Vindplaats: Huissen, Agropark

Gebouw_ID: 424

Gebouwtype: HS (mogelijk)

Datering: BRONSL – IJZV (mogelijk)

Oriëntering: NNO – ZZW

Spoor_ID: Onbekend

Spooraard: PK

Paaltype (evt.): Middenstaander

Vondstlocatie: Noordoosten

CONTEXT

Bijlage IX. Dataset referentieonderzoek

Zie CD-ROM (Bijlage IX. Dataset referentieonderzoek.accdb).